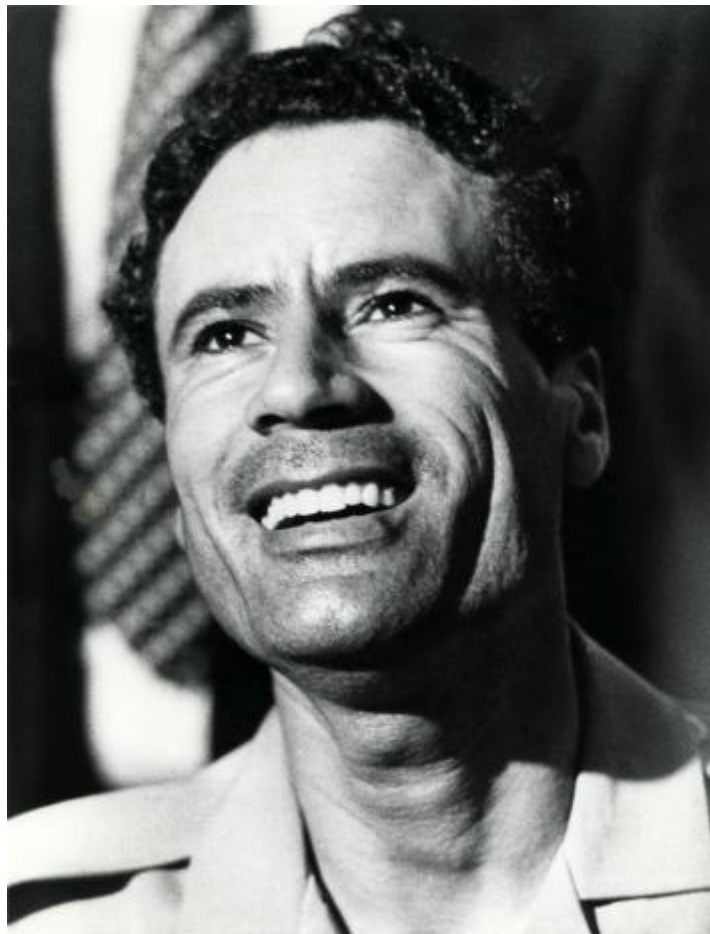

‘een uitverkoren doch miskend profeet, die in tegenstelling tot alle andere Arabische leiders
het gelijk aan zijn zijde heeft’

Het Nederlandse beeld van de jonge Kadhafi, 1969 - 1974

Masterthesis Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Eindversie

Auteur: Laurens Bluekens (3769488) Begeleider: Prof. Dr. D.A. Hellema

Inleverdatum: 17 – 11 – 2012 (digitaal) 21 - 11 – 2012 (papier)

Inhoudsopgave

	Inleiding	p.	1
§1	Historiografie Kadhafi, 1969 - 2011	p.	4
	1.1 Het einde van Kadhafi	p.	4
	1.2 Introductie historiografie	p.	9
	1.3 De revolutie en de eerste jaren	p.	10
	1.4 Schurkenstaat	p.	13
	1.5 Rehabilitatie	p.	18
	Conclusies	p.	27
§2	Operationalisering onderzoeksvraag en theorie	p.	29
§3	De staatsgreep en de ideologie	p.	37
	3.1 Behandeling secundaire literatuur	p.	38
	3.2 Het Nederlandse beeld	p.	47
	Conclusies	p.	72
§4	Nationalisering en de oliecrisis	p.	75
	4.1 Behandeling secundaire literatuur	p.	76
	4.2 Het Nederlandse beeld	p.	86
	Conclusies	p.	95
§5	De Libische afkeer van Westerse inmenging	p.	99
	5.1 Behandeling secundaire literatuur	p.	99
	5.2 Het Nederlandse beeld	p.	102
	Conclusies	p.	111
§6	Betrekkingen tussen Libië en de Sovjet-Unie	p.	114
	6.1 Behandeling secundaire literatuur	p.	115
	6.2 Het Nederlandse beeld	p.	118
	Conclusies	p.	124
	Eindconclusies	p.	127
	Bronnenlijst	p.	131

Aantal woorden exclusief coverblad, inhoudsopgave, bronnenlijst en noten: 41.410

Coverquote: cynische zinsnede uit bericht van de Nederlandse ambassade in Tripoli naar het ministerie van Buitenlandse Zaken, 13 februari 1974, onderwerp 'Politieke speech Qadhafi', kenmerk 293 / 71. Gevonden in het Nationaal Archief te Den Haag, toegangsnummer 2.05.206, inventarisnummer 89.

Coverfoto: portret van Kadhafi. Plaats, datum en fotograaf onbekend. Gevonden in het Nationaal Archief. Op basis van haardracht, conditie van het gezicht en vergelijking met andere foto's plaatst ondergetekende deze foto in de periode 1969 - 1974.

Inleiding

‘Het einde van 42 jaar dictatuur en een verschrikkelijk bewind’ noemde de Nederlandse premier Mark Rutte de dood van kolonel Moammar Mohammed al-Kadhafi (1942 - 2011).¹ Deze uitspraak suggereert dat de voormalige Libische leider, die in september 1969 aan de macht was gekomen en in oktober 2011 in zijn harnas om het leven kwam, bij het Westen in zijn gehele machtsperiode als schurk te boek stond. Niets is echter minder waar. Inderdaad stond Kadhafi vanaf de tweede helft van de jaren 1970 tot rond de millenniumwisseling als zodanig bekend en had hij daardoor een geïsoleerde positie, maar daarop volgde een periode van rapprochement. Westerse landen gingen weer volop banden met hem aan en de kolonel werd door allerlei Westerse staatshoofden met open armen ontvangen. Het is evenwel niet bekend hoe de Westerse beeldvorming over Kadhafi in zijn eerste jaren aan de macht er uit zag. Deze studie haakt hier op in en buigt zich over de Nederlandse vroege beeldvorming over de kolonel.

Het antwoord op de onderzoeksvraag ‘Vormt het Nederlandse beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 een breuk met het beeld dat daarna van hem ontstond?’ wordt met behulp van zes paragrafen stapsgewijs gegeven. Alvorens de historiografie van Kadhafi en de daaruit voortvloeiende beeldvorming over hem te behandelen, wordt de onderzoeksvraag in de tweede paragraaf geoperationaliseerd door middel van een viertal meetpunten, definities en toelichting van methodologische keuzes en aannames. Ook worden hier enkele relevante discourses uiteengezet. De eerste twee delen zijn grotendeels gebaseerd op het werk van anderen en vallen dus in de categorie literatuurstudie. In de paragrafen drie, vier, vijf en zes vindt het eigenlijke onderzoek plaats, waarbij op basis van zowel secundaire als primaire bronnen gewerkt wordt. In elk van deze paragrafen staat één van de in paragraaf twee gepresenteerde vier meetpunten centraal: Kadhafi’s staatgreep op één september 1969, zijn ideologie en de uitwerking daarvan (paragraaf drie), de nationalisering die Kadhafi onder andere in de oliesector doorvoerde, inclusief de daarmee samenhangende oliecrisis van 1973 - 1974 (paragraaf vier), de verwijdering van alle Westerse invloeden uit de Libische maatschappij (paragraaf vijf) en de relatie tussen Libië en de Sovjet-Unie (paragraaf zes).

¹ ‘Rutte: einde aan vreselijke dictatuur’, *De Volkskrant* (web) 20 oktober 2011.

De resultaten van dit onderzoek zijn van belang, omdat het tot groter inzicht kan leiden in de ontwikkeling van de positie die Kadhafi in de internationale gemeenschap innam. Uiteindelijk zou dit iets kunnen vertellen over de aard van de internationale betrekkingen in het algemeen en de rol van voormalige en huidige dictatoriale, vaak tot terrorisme geneigde staten in het bijzonder. De vergelijking met het huidige Syrië is bijvoorbeeld interessant. Het land, waar de Assads ook al meer dan veertig jaar zetelen, vertoont ook op andere punten een vergelijkbaar patroon als Libië: het onderhield wisselende betrekkingen met het Westen, werd ook in verband gebracht met terrorisme en is rond de millenniumwisseling overgegaan tot liberalisering, zonder dat daardoor de politieke vrijheid veel groter werd. Syrië kreeg bovendien ook te maken met de Arabische Lente, die zich daar geleidelijk ontpopte als een burgeroorlog die tot op de dag van vandaag nog aan de gang is. Verschillen zijn er ook. Libië is op de internationale oliemarkt een veel kleinere speler dan Libië.² Het belangrijkste verschil is echter de reactie van de internationale gemeenschap op de Arabische Lente in beide landen. Waar de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties middels een interventie in Libië mede verantwoordelijk was voor de overwinning van de opstandelingen, is de raad tot op heden verdeeld over een eventueel ingrijpen in Syrië.³

De toegevoegde waarde van dit werk schuilt deels in hetgeen hierboven vermeld, maar voornamelijk in het explorerende karakter van deze studie. Voor zover bekend is er geen moderne, uitgebreide Nederlandstalige literatuur over het Libië van Kadhafi beschikbaar, alsook niet over de Nederlands-Libische betrekkingen of de Nederlandse beeldvorming over Kadhafi. Engelstalige werken hebben bovendien maar weinig aandacht voor (het beeld van) Kadhafi in zijn eerste jaren aan de macht of de Nederlands-Libische betrekkingen. Deze masterscriptie houdt zich dus bezig met een vrij onbekend onderdeel van de geschiedenis. De meerwaarde ligt daarnaast ook in de theoretische inbedding en de vraagstelling. Door de scherpe formulering van de onderzoeksvraag krijgt het onderzoek een uitgesproken richting. Daarmee wordt voorkomen dat het onderzoek uitmondt in een

² R. Andersen, 'Profiel: president Bashar al-Assad zal Syrië de democratie niet brengen', *De Volkskrant* (web) 20 april 2011; U.S. Department of State, 'Background note: Syria' (web) 9 maart 2012; Energy Information Administration, 'Country Analysis Briefs: Libya', 1 - 10, daar: 1 - 7; Energy Information Administration, 'Country Analysis Briefs: Syria' 1 - 6, daar: 1 - 4.

³ P. van Dool, 'Nieuwe VN-gezant voor Syrië Brahimi: meningsverschillen V-Raad overbruggen', in *NRC Handelsblad* (web) 19 augustus 2012.

oeverloze, algemene onderneming zonder duidelijk doel en resultaat. De resultaten van dit onderzoek kunnen daardoor makkelijker aansluiting vinden bij andere onderzoeken en onderwerpen. Dat wordt nog eens versterkt door de koppeling met een aantal relevante vertogen.

§ 1: Historiografie Kadhafi, 1969 - 2011

Deze openingsparagraaf stelt zich ten doel in grove lijnen de historiografie van Kadhafi te schetsen. Aangezien dit werk geschreven is in het kader van een studie internationale betrekkingen, ligt het zwaartepunt op de belangrijkste ontwikkelingen en veranderingen omtrent de status van Libië in de internationale gemeenschap en de betrekkingen met het Westen. Op sommige momenten zal dieper worden ingegaan op de achtergrond van de veranderingen. Het beeld dat de Westerse regeringen van de Libische leider hadden, zal uit deze historiografie worden gedestilleerd. Welk beeld hadden Westerse regeringen van hem in de meer dan veertig jaar dat hij aan de macht was? Zijn er breuken in dit beeld vast te stellen of is er sprake van continuïteit? Uiteindelijk zal uit deze paragraaf de relevantie van de onderzoeksvraag voortvloeien.

§ 1.1 Het einde van Kadhafi

Op twintig oktober 2011 kwam Kadhafi op dramatische wijze om het leven in zijn thuisstad Sirte.⁴ In het nauw gedreven als een 'exhausted fox at the end of the hunt' werd hij door militante tegenstanders van zijn regime op brute wijze vermoord.⁵ Waarschijnlijk, want de exacte omstandigheden en details van zijn dood zijn tot op de dag van vandaag in nevelen gehuld. Er zijn verschillende conflicterende verslagen, video-opnames en foto's voorhanden, die tot een aantal lezingen over de laatste momenten van de gewezen dictator leiden. Het staat vast dat Kadhafi en getrouwen, waaronder zijn zoon Mutassim en minister van Defensie Abu Bakr Yunis Jabr, de stad probeerden te ontvluchten in een konvooi van vrachtwagens en andere voertuigen, maar dat deze tot stilstand werd gebracht door een luchtaanval van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). De kolonel overleefde de aanval maar was genoodzaakt dekking te zoeken in een nabijgelegen drainagepijp onder een weg. Daar werd hij ontdekt en gevangengenomen door rebellen. Niet veel later was hij dood. Sommigen beweren dat Kadhafi al gewond gevangengenomen werd en aan deze verwondingen is bezweken. De versie van de Libische interimregering vertelt dat de pick-up wagen waarop Kadhafi na zijn gevangenneming door de rebellen was gezet, terecht kwam in

⁴ 'Gaddafi gedood in Sirte', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011.

⁵ 'Hypocrisy and the West. When to celebrate a death', in: *The Economist* (web) 24 oktober 2011.

een spervuur.⁶ In brede kring wordt er rekening mee gehouden dat de kolonel standrechtelijk geëxecuteerd is middels een schot in het hoofd.⁷ Naar aanleiding van de vele onduidelijkheden omtrent zijn dood riepen de Verenigde Staten, Amnesty International, Human Rights Watch en de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties op tot een onderzoek.⁸

Belangrijker dan de exacte toedracht van Kadhafi's dood, is voor dit onderzoek de betekenis van de gebeurtenis. Het was de apotheose van een omvangrijke volksopstand tegen het regime die was begonnen in februari 2011. In navolging van Tunesië, Egypte en enkele andere landen, bereikte de Arabische Lente toen ook Libië.⁹ Politieke onderdrukking, werkeloosheid en hoge voedselprijzen lagen ten grondslag aan de wijdverbreide ontevredenheid.¹⁰ De opstand begon in de oostelijke stad Benghazi en verspreidde zich snel over de rest van het land.¹¹ In woord en daad trad Kadhafi hard op tegen de opstandelingen. Hij noemde ze 'ratten' en 'kakkerlakken' die het levenslicht niet verdienden, en hij riep zijn aanhangers op de rebellen 'in hun hollen' aan te vallen. De 'leider van de revolutie' zette zelf grof geschut in om de opstand de kop in te drukken, en daardoor vielen er veel doden te betreuren aan de kant van de oppositie.¹² Het gedrag van Kadhafi werd met grote afkeer ontvangen door de belangrijkste wereldleiders. Eind februari bewoog het de Veiligheidsraad ertoe resolutie 1970 aan te nemen. De maatregel omvatte een wapenembargo tegen Libië, financiële sancties en een reisverbod voor Kadhafi, zijn familieleden en hoge functionarissen van het regime. Daarnaast werd het Internationaal Strafhof opgeroepen zich voor te bereiden op een eventuele procedure tegen de betrokkenen. De stap van de Veiligheidsraad was hoofdzakelijk gebaseerd op de 'responsibility to protect'. Dit principe werd in 2005 op

⁶ 'Hypocrisy and the West. When to celebrate a death', *The Economist*; J. Boom, 'De gefilmde dood van Moammar Kadhafi', in: *De Groene Amsterdammer* (web) 21 oktober 2011; H. Klis, "'Gaddafi stierf aan schotwond in hoofd door spervuur"', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011.

⁷ K. Fahim, 'U.S. and U.N. demand details from Libyan leaders on how Qaddafi died', *The New York Times* (web) 21 oktober 2011; G. Gatehouse, 'Mystery surrounds Gaddafi's end', *BBC News* (web) 21 oktober 2011; L. Boon, "'Gaddafi gedood door schotwond in hoofd"', *NRC Handelsblad* (web) 23 oktober 2011.

⁸ Ibidem; N. Cumming-Bruce, 'U.N. Panel Calls for Inquiry Into Qaddafi's death', *The New York Times* (web) 21 oktober 2011.

⁹ D. Vandewalle, 'From International Reconciliation to Civil War, 2003 - 2011', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 215 - 239, daar: 235 - 238; A. Shadid, 'Clashes in Libya Worsen as Army Crushes Dissent', *The New York Times* (web) 18 februari 2011.

¹⁰ Brief van de Nederlandse regering aan de Tweede Kamer, 'Nederlandse bijdrage aan uitvoering VN Veiligheidsraad resolutie 1973 inzake Libië', referentie DVB/CV-082/11, Den Haag, 22 maart 2011.

¹¹ Vandewalle, 'From International Reconciliation to Civil War', 235 - 238; Shadid, 'Clashes in Libya Worsen as Army Crushes Dissent', *The New York Times*.

¹² 'Responsibility to protect. The lessons of Libya', in: *The Economist* (web) 19 mei 2011.

de Wereldtop van de Verenigde Naties door meer dan honderdvijftig staatshoofden ondertekend en schrijft voor dat internationale collectieve actie gerechtvaardigd is als soevereine staten niet in staat zijn de bevolking te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdaden, etnische zuivering of misdaden tegen de menselijkheid. In het geval van Libië beging het staatshoofd zelf dergelijke gruweldaden.¹³ Aanvullende redenen voor de resolutie waren Kadhafi's verloren realiteitszin en zijn intentie zich vast te bijten in het conflict, belichaamd door zijn uitspraak door te blijven vechten tot de 'laatste druppel van mijn bloed'.¹⁴ Ten slotte woog ook de massale afvalligheid van Libische ambassadeurs, militairen en ambtenaren mee in de beslissing van de Veiligheidsraad.¹⁵ De Europese Unie en de Verenigde Staten kondigden rond dezelfde tijd soortgelijke sancties af.¹⁶

Ondanks de maatregelen van de Verenigde Naties leek de poging van de opstandelingen het regime ten val te brengen aanvankelijk geen lang leven beschoren, want ze vormden geen partij voor de royale brigades, de luchtmacht en de huurlingen van Kadhafi. Halverwege maart keerde het tij, toen Benghazi, één van de laatste rebellenbolwerken, op het punt stond omsingeld te worden door troepen van de kolonel. De Veiligheidsraad besloot tot een nieuwe resolutie, genummerd 1973.¹⁷ Het eerste doel was het beschermen van de Libische bevolking, en daarbij waren ditmaal alle middelen toegestaan die daarvoor noodzakelijk waren. Het tweede doel betrof het instellen van een no-flyzone, uitgezonderd vluchten met een humanitair doel. Het besluit was zo breed geformuleerd dat er in de praktijk sprake was van een militaire interventie.¹⁸ Via de NAVO werd getracht de resolutie te handhaven. De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk deden de grootste bijdrage aan de luchtaanvallen die werden uitgevoerd op troepen en militaire installaties van Kadhafi. Onder meer Italië, Canada, België, Denemarken, Noorwegen en enkele landen buiten NAVO-verband droegen ook bij.¹⁹ Nederland liet bij

¹³ 'Responsibility to protect. The lessons of Libya', *The Economist*; I. Cotler en J. Genser, 'Libya and the Responsibility to Protect', *The New York Times* (web) 28 februari 2011.

¹⁴ Cotler en Genser, 'Libya and the Responsibility to Protect', *The New York Times*; '“Zwaar in defensief gedrukte” Gaddafi gaat Libië niet verlaten', *NRC Handelsblad* (web) 22 februari 2011.

¹⁵ '“Zwaar in defensief gedrukte” Gaddafi gaat Libië niet verlaten', *NRC Handelsblad*.

¹⁶ 'VN en VS kondigen sancties tegen Gaddafi aan', *NRC Handelsblad* (web) 25 februari 2011; 'Ook sancties EU-landen tegen Libië', *NOS* (web) 28 februari 2011.

¹⁷ Vandewalle, 'From International Reconciliation to Civil War', 235 - 238; Shadid, 'Clashes in Libya Worsen as Army Crushes Dissent', *The New York Times*.

¹⁸ P. Sands, 'UN's Libya resolution 1973 is better late than never', *The Guardian* (web) 18 maart 2011.

¹⁹ I.H. Daalder en J.G. Stavridis, 'NATO's Success in Libya', *The New York Times* (web) 30 oktober 2011; 'Kabinet besluit tot deelname aan acties Libië', *Trouw* (web) 22 maart 2011.

monde van minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal weten 'met veel instemming' kennis te hebben genomen van het besluit. Er werden daarnaast zes F-16 gevechtsvliegtuigen, een mijnenjager en een tankvliegtuig beschikbaar gesteld voor de missie.²⁰ NAVO-oorlogsschepen begaven zich naar de Libische kust om toe te zien op het wapenembargo en om de situatie op het Libische vasteland in de gaten te houden. Er kwamen voor zover bekend geen buitenlandse grondtroepen aan te pas. De grote afwezige was Duitsland.²¹

Na de inmenging van de internationale gemeenschap ontwikkelde er zich een voortslepend en bloederig conflict dat langer duurde dan verwacht en door velen inmiddels burgeroorlog in plaats van volksofstand werd genoemd. Met horten en stoten werd het pleit uiteindelijk in het voordeel van de opstandelingen beslecht. Het machtscentrum van Kadhafi in Tripoli kwam eind augustus in handen van de rebellen.²² De Nationale Overgangsraad, een soort schaduwregering die eind februari door de opstandelingen was opgericht, werd toen reeds erkend door onder andere de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland en ook Nederland.²³ Met de dood van Kadhafi kwam er een definitief einde aan het conflict. De aanhoudende steun van de internationale gemeenschap was onmisbaar gebleken, maar het doel van beide resoluties werd voorbijgeschoten. Als vanzelfsprekend leek de prioriteit van de ingrijpende landen gedurende het conflict te zijn verschoven naar het onofficiële doel de Libische leider ten val te brengen. Het overschrijden van de dunne grens tussen een interventie om de bevolking te beschermen en een interventie om een staatshoofd te verdrijven, was mogelijk gemaakt en gelegitimeerd door de brede formulering van resolutie 1973.²⁴ In de loop van het conflict hadden veel Westerse staatshoofden, waaronder de Amerikaanse president Barack Obama, de Franse president Nicolas Sarkozy en de Britse premier David Cameron, aangegeven door te gaan met de militaire actie totdat Kadhafi afstand deed van de macht. In juli liet premier Rutte zich

²⁰ 'Rosenthal over helpen Libië: wie A zegt moet ook B zeggen', *De Volkskrant* (web) 18 maart 2011.

²¹ Brief van de Nederlandse regering aan de Tweede Kamer, referentie DVB/CV-082/11; Daalder en Stavridis, 'NATO's Success in Libya', *The New York Times*; 'Kabinet besluit tot deelname aan acties Libië', *Trouw*.

²² J. Boom, 'Libië: oorlog is emotie', in: *De Groene Amsterdammer* (web) 23 augustus 2011; 'De opstand in Libië: een chronologisch overzicht', in: *Elsevier* (web) 20 oktober 2011.

²³ 'De opstand in Libië: een chronologisch overzicht', *Elsevier*; 'The rebellion's leaders. Good intentions, fragile legitimacy', in: *The Economist* (web) 27 augustus 2011; 'Nederland erkent Libische Overgangsraad', *NOS* (web) 13 juli 2011.

²⁴ 'Responsibility to protect. The lessons of Libya', *The Economist*; Sands, 'UN's Libya resolution 1973 is better late than never', *The Guardian*; O. Bowcott, 'Targeting Gaddafi is allowed by UN resolution, international lawyers say', *The Guardian* (web) 21 maart 2011.

tijdens een ontmoeting met de secretaris-generaal van de NAVO, Anders Fogh Rasmussen, ontvallen dat hij hoopte dat Kadhafi nog voor het einde van de missie ten val kwam. Rasmussen had toen al aangegeven dat het niet de bedoeling was dat de kolonel de missie zou uitzitten.²⁵ De Europese Commissie was opvallend vroeg met een soortgelijk statement. José Manuel Barroso, voorzitter van de Europese Commissie, liet zich op elf maart als volgt uit: 'The problem has a name: it is Qaddafi and he must go'. Herman van Rompuy, voorzitter van de Europese Raad, beaamde zijn woorden en gaf aan dat de eerste contacten met de overgangsraad al waren aangeknoopt.²⁶

De reacties van de Westerse staatshoofden op de dood van Kadhafi liggen in het verlengde van bovenstaande houding. De algemene boodschap was opgewekt en luidde dat er in Libië een einde was gekomen aan een tijd van despotisme en repressie. Voor het Libische volk kwam er een einde aan een lange lijdensweg.²⁷ De reactie van Rutte zoals in de inleiding aangehaald, is illustratief. Buitenlandse media waren nog feller en pakten uit met koppen als 'No mercy for a merciless tyrant' (de Britse krant *The Daily Telegraph*) en 'That's for Lockerbie. And for Yvonne Fletcher. And IRA Semtex victims' (de eveneens Britse krant *The Sun*).²⁸ Tegelijkertijd wezen Nederlandse en internationale media op de hypocrisie die achter de Westerse reacties schuilging. De triomfantelijke toon zou met het oog op de verbeterde relatie tussen Libië en het Westen sinds het begin van de 21^e eeuw niet gepast zijn.²⁹ Uit het vervolg van deze paragraaf, waarbij meer afstand genomen zal worden omdat er een lange periode bestreken moet worden, zal blijken dat er inderdaad met enig recht gesproken kan worden van hypocrisie.

²⁵ 'The challenge of Libya. Where will it end?', in: *The Economist* (web) 24 maart 2011; A. Stratton, 'Obama, Cameron and Sarkozy: let-up in Libya until Gaddafi departs', *The Guardian* (web) 15 april 2011; 'Rutte hoopt op val Gaddafi voor einde Nederlandse missie', *NRC Handelsblad* (web) 14 juli 2011; H. Klis, 'Hillen: Gaddafi verdrijven met bombardementen is naïef', *NRC Handelsblad* (web) 29 juni 2011.

²⁶ 'EU leaders say Qaddafi must go', *European Voice* (web) 11 maart 2011.

²⁷ Boom, 'De gefilmde dood van Moammar Kadhafi'; 'Gaddafi "dead": reaction from around the world', *The Telegraph* (web) 20 oktober 2011; M. Spetalnick en L. MacInnis, 'Obama: Gaddafi death is warning to iron-fist rulers', *Reuters* (web) 20 oktober 2011; Press European Council The President, 'Joint statement by President Herman van Rompuy and President José Manuel Barroso on the death of Muammar Gaddafi', EUCO 104/11, 20 oktober 2011.

²⁸ 'Zo brengen de buitenlandse ochtendkranten de dood van Gaddafi', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011.

²⁹ 'Hypocrisy and the West. When to celebrate a death', *The Economist*; R. van der Hoeven, 'De verlaten dictator. Kadhafi liet in veertig jaar niets van Libie over', in: *De Groene Amsterdammer* (web) 2 maart 2011; D. Vandenberghe, 'Afgelopen herfst waren Sarkozy en Gaddafi nog vrienden', *NRC Handelsblad* (web) 22 maart 2011.

§ 1.2 Introductie historiografie

Waar het voorgaande stuk logischerwijs voornamelijk op basis van persberichten is geschreven, vormt het vervolg van deze paragraaf de klassieke historiografie waarbij secundaire bronnen het uitgangspunt zijn. De keuze uit literatuur over Libië in de tweede helft van de 20^e eeuw en de 21^e eeuw is erg ruim te noemen. Werken die niet geannoteerd zijn of een duidelijk politiek stempel dragen, zijn niet meegenomen. De gebruikte boeken hebben allemaal een wetenschappelijk inslag, zijn doorwrocht, getuigen door behoorlijke annotatie van historisch vakmanschap en richten zich grotendeels ook op primaire bronnen, waardoor er slechts in beperkte mate sprake is van het herkauwen van andere werken. Daarnaast is ook geselecteerd op publicatiejaar. Dit onderzoek tracht een zo recent mogelijke stand van zaken te geven en bouwt derhalve zoveel mogelijk op boeken van de laatste jaren. In dit opzicht is het problematisch dat er als gevolg van het einde van de Libische dictatuur momenteel een stroom nieuwe boeken gepubliceerd wordt, een stroom die te laat op gang kwam voor deze scriptie. Via deze publicaties zouden experts, in plaats van minder gespecialiseerde journalisten, bijvoorbeeld meer kunnen vertellen over de status van Kadhafi in zijn laatste jaren en maanden. Ondanks dit punt van kritiek zijn er voldoende recente boeken opgenomen in deze historiografie, waaronder van Dirk J. Vandewalle, een Belgische professor in de politieke wetenschappen aan de universiteit van Dartmouth, en Ronald Bruce St. John, voormalig adviseur van de *Journal of Libyan Studies* en de Libische werkgroep van de Atlantische Raad, die voor dit onderwerp als de absolute autoriteiten gelden. Hun boeken *A History of Modern Libya* (Vandewalle, 2006) en *Libya. From Colony to Independence* (St. John, 2008) vormen samen met *A History of Libya* van John Wright (2010) en de bundel *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (onder redactie van Vandewalle, 2011) het modern contingent van de selectie literatuur. Na dit viertal komen enkele specialistische of ouderen boeken: *Libya since independence. Oil and state-building* (Vandewalle, 1998), *The Maverick State. Gaddafi and the New World Order* van Guy Arnold (1996), *Qaddafi's World Design. Libyan Foreign Policy, 1969 - 1987* (St. John, 1987) en *De wereld volgens Kadhafi* van Bruno Haghebaert (1986). De selectie wordt aangevuld met een reeks artikelen. George Joffé, research fellow aan de Universiteit van Cambridge, levert in dat opzicht twee belangrijke bijdragen met *Libya and Europe* (2001) en *Prodigal or pariah? Foreign policy in Libya* (2008). Ook speelt Yahia H. Zoubir, professor in de internationale

betrekkingen en internationaal management aan de Euromed Management - School of Management and Business in Marseille, met *Libya in US foreign policy: from rogue state to good fellow?* (2002), *The United States and Libya: From confrontation to normalization* (2006) en *Libya and Europe: Economic realism at the rescue of the Qaddafi authoritarian regime* (2009) een voorname rol in het onderzoek naar het Libië van de 21^e eeuw.

Haghebaert schreef over de gehele linie het enige serieuze Nederlandstalige werk over Libië. Andere Nederlandse werken zijn erg oppervlakkig en verwijzen enkel naar de boeken die al voor dit onderzoek gebruikt worden. Overigens heeft zoals vermeld geen enkel werk aandacht voor de banden tussen Nederland en Kadhafi of voor het Nederlandse beeld van hem.

Het historiografische debat is vrij mat te noemen. De verschillende studies stemmen wat betreft inhoud op vrijwel elk punt met elkaar overeen. Vanzelfsprekend zijn ze allemaal vanuit Westers oogpunt geschreven. De aanpak verschilt wel. Sommige boeken leggen de nadruk op het buitenlandse of juist het binnenlandse beleid van Libië, andere werken stellen zich een beknopte geschiedenis van het Libië sinds de onafhankelijkheid ten doel, sommige beginnen pas in 1969 en andere bijdragen leggen zich toe op de ideologische kant van de kolonel. Deze verschillen zorgen echter niet voor grote historiografische twistpunten.

§ 1.3 De revolutie en de eerste jaren

Op één september 1969 kwam een groep van legerofficieren onder leiding van Kadhafi met een bloedeloze staatsgreep aan de macht. Voor het Westen was een coup in Libië niet geheel onverwacht, maar dan wel uit een andere hoek. De Central Intelligence Agency had enkele andere groepen op de radar die een mogelijke bedreiging voor de monarchie vormden, maar Kadhafi was in het geheel niet bekend bij de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Het Westen zou echter snel genoeg kennis met hem maken. Zijn beleid werd bepaald door een mengsel van Arabisch nationalisme, (Arabisch) socialisme en Islamitische principes. In het kader van de twee laatstgenoemde principes trachtte hij een egalitaire samenleving op te bouwen waarbij het Libische volk uiteindelijk de macht in handen zou moeten krijgen: de 'Jamahiriya'. De kolonel kreeg na een aantal jaren de formele rol als 'leider van de revolutie'. Gamal Abdel Nasser, die tussen 1956 en 1970 het Egyptische presidentsambt bekleedde, was grondlegger van eerstgenoemde ideologie. Dit principe had

de meeste implicaties voor het buitenlands beleid van de nieuwe Libische machthebbers. Arabisch nationalisme benadrukt de gezamenlijke identiteit en cultuur van de Arabische wereld en heeft het bewerkstelligen van een panarabische staat als hoogste streven. Kadhafi zag deze eenheidsstaat als definitieve manier om het Arabisch-Israëliësch conflict in het voordeel van de Palestijnen op te lossen. Onvoorwaardelijke steun aan de Palestijnen en een sterke anti-Israëliësch houding vormen een belangrijk onderdeel van het principe. Een panarabische staat zou hij evenwel nooit realiseren. Het Westerse imperialisme zou daarnaast verantwoordelijk zijn voor uitbuiting van de Arabische wereld en daardoor maakt een onafhankelijke en kritische koers ten opzichte van het Westen en imperialisme eveneens deel uit van het Arabisch nationalisme.³⁰

De idealen van Kadhafi vertaalden zich meteen in een zeer felle, brutale toon jegens het Westen. Hoewel hij officieel een koers van positieve neutraliteit voer, kwam hij in de bilaterale sfeer over verschillende zaken in botsing met de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Italië. In het binnenland nam hij daarnaast in de eerste jaren een aantal stappen die botsten met Westerse belangen. Nadat hij verhoging van de olieprijs en de belasting daarop had afgedwongen, nationaliseerde hij de oliesector en enkele andere takken van de economie. Er werd een einde gemaakt aan de Britse en Amerikaanse militaire aanwezigheid in Libië. Italianen en Joden werden uitgezet en hun bezittingen werden geconfisqueerd. Westerse symbolen verdwenen uit het straatbeeld. Libië begon aan de opbouw van een omvangrijke krijgsmacht en bouwde de economische banden met de Sovjet-Unie gestaag uit. Vanaf omstreeks 1973 maakten de in overvloed binnenstromende oiledollars een avontuurlijke en voor de omvang van Libië erg ambitieuze buitenlandse koers mogelijk. De militante en brutale houding van de kolonel nam nog grotere vormen aan. Een voorbeeld daarvan is de Jom Kippoeroorlog en de daaraan verbonden oliecrisis. Libië schortte deze maatregel veel later op dan andere Arabische olieproducerende landen. Kadhafi voerde zijn steun aan Islamitische en nationalistische regimes overal ter wereld op.

³⁰ B. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi* (Berchem 1986) 7 - 8, 20 - 21, 27 - 44, 150 - 170; R.B. St. John, *Libya. From colony to independence* (Oxford 2008) 139 - 141, 182 - 184; G. Arnold, *The maverick state. Gaddafi and the New World Order* (Londen 1996) 6 - 9, 49 - 53; J. Wright, *A history of Libya* (Londen 2010) 200 - 202; D. Vandewalle, *A history of modern Libya* (New York 2006) 79 - 81; R.B. St. John, *Qaddafi's world design. Libyan foreign policy, 1969 - 1987* (Londen 1987) 11, 35 - 41, 49 - 58; J.P. Entelis, 'Libya and its North African policy', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 173 - 189, daar: 178 - 181.

De grote vraag was in hoeverre hij zich inliet met de financiering van terroristische activiteiten in de Westerse wereld.³¹

Het Westerse beeld van Kadhafi in zijn eerste jaren aan de macht is onderbelicht in de historiografie en kan als hiaat worden bestempeld. De schaarse fragmenten die er voorhanden zijn, bieden geen eenduidig beeld. In die zin is er in de eerste periode na de staatsgreep nog enigszins ruimte voor debat. In oktober 1969 liet de Amerikaanse ambassadeur aan Kadhafi weten te hopen op betrekkingen op basis van 'friendship and mutual respect' en 'complete understanding en cooperation'.³² De Amerikanen waren er aanvankelijk van overtuigd dat dit realistisch was. In de periode 1969 - 1974 bleven de politieke en economische banden met het Westen in elk geval gehandhaafd, waarschijnlijk omdat de economische betrekkingen te belangrijk waren en omdat er nog geen sprake was van grote confrontaties, die later wel zouden plaatsvinden. Wel stapte Amerika in 1972 van het ambassadeursniveau van de diplomatieke vertegenwoordiging in Libië af. De ambassadeur vertrok. Het is onduidelijk welke motieven hier speelden.³³ Andere bronnen spreken van toenemende ontgoocheling bij de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, maar deze landen zouden Kadhafi toch de 'right man in the right place at the right time' vinden.³⁴ Een andere tegenstrijdigheid is dat sommige bronnen spreken van angst bij de Verenigde Staten dat Libië in de communistische invloedssfeer terecht zou komen, terwijl andere werken beweren dat Kadhafi in Washington juist als bolwerk tegen de Sovjet-Unie gezien werd.³⁵

³¹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 32, 39 - 43, 76, 119 - 120, 128, 153 - 157, 160 - 164; St. John, *Libya. From colony to independence*, 178, 182 - 188; Arnold, *The maverick state*, 49 - 53, 57 - 60, 69, 82 - 86, 90, 92, 123 - 124, 134 - 135; Wright, *A history of Libya*, 200 - 202, 204, 211 - 213; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 79 - 81, 96, 110, 131 - 132; St. John, *Qaddafi's world design*, 11, 35 - 41, 49 - 58, 71 - 73, 85 - 88, 93 - 99, 116 - 119; Entelis, 'Libya and its North African policy', 178 - 181; D. Hellema, *Nederland in de wereld. De buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2010) 274; A. Safty, 'Sadat's negotiations with the United States and Israel: from Sinai to Camp David', in: *American Journal of Economics & Sociology* 50 : 3 (1991) 285 - 298, daar: 285 - 295; D. Hellema, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973 - 1974* (Den Haag 1998) 9, 47 - 49, 254 - 256; E. Penrose, 'Oil and International Relations', in: *British Journal of International Studies* 2 : 1 (1976) 41 - 50, daar: 42 - 46; E.D. Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 153 - 171, daar: 160 - 161.

³² 'The Libyan revolution in the words of its leaders', in: *Middle East Journal* 24 : 2 (1970) 203 - 219, daar: 214.

³³ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 126 - 127; St. John, *Libya. From colony to independence*, 177; Arnold, *The maverick state*, 106 - 109; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 86, 131; St. John, *Qaddafi's world design*, 79 - 81.

³⁴ Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 127; St. John, *Libya. From colony to independence*, 141.

³⁵ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 126 - 127; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 86, 131.

§ 1.4 Schurkenstaat

In de tweede helft van de jaren 1970 kwam het beeld van Kadhafi als schurk langzaam op. Overal ter wereld, maar met name in Afrika, Azië en Latijns Amerika, intensiverde Kadhafi zoals gezegd zijn steun aan nationalistische, Islamitische of voor vrijheid strijdende groeperingen die vaak ook terroristische activiteiten ontplooiden. Voorbeelden zijn het Iers Republikeins Leger (IRA), de Palestine Liberation Organisation (PLO), de Abu Nidal Organisation en de Islamitische oppositie tegen de shah van Iran. In 1977 kwam het tot een korte oorlog met Egypte, hoofdzakelijk een gevolg van Kadhafi's teleurstelling in de andere Arabische landen over het uitblijven van eenheid. Dit soort schermutselingen met Afrikaanse en Arabische landen vormen een steeds terugkerend patroon in de meer dan veertig jaar dat Kadhafi aan het roer stond. Het conflict tussen Tsjaad en Libië is het beste voorbeeld. Dat conflict sleepte zich vanaf 1978 meer dan negen jaar voort en ging vooral om de grensstrook tussen beide landen: de Aouzoustrook. De bezegeling van de nieuwe status van Libië kwam in 1977, toen het land samen met de Sovjet-Unie, China en Noord-Korea door het Pentagon bestempeld werd als vijand van de Verenigde Staten. Twee jaar later belandde Libië op de Amerikaanse lijst van 'state sponsors of international terrorism'. De politieke en economische banden tussen de Amerikanen en de Libiërs bleven echter gehandhaafd.³⁶

In de jaren 1980 kwam de confrontatie tussen Libië en het Westen tot volle wasdom en vond er ook een breuk in de betrekkingen plaats. Geïnspireerd door de Iraanse revolutie bestormden Libische studenten en volksmilities in december 1979 de Amerikaanse ambassade in Tripoli. Na nieuwe aanvallen in 1980, nu ook op de Franse ambassade, verlieten de laatste Amerikaanse diplomaten het land in mei 1980; de ambassade werd gesloten maar de banden werden nog niet verbroken. Frankrijk trok haar ambassadeur terug.³⁷ Met het aantreden van de Amerikaanse president Ronald Reagan in 1981 ging een nieuwe fase in. Waar zijn voorgangers Richard Nixon, Gerald Ford en Jimmy Carter met het oog op de economische relaties een redelijke werkrelatie met Kadhafi hadden onderhouden,

³⁶ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 129, 141 - 148; St. John, *Libya. From colony to independence*, 177 - 179, 187 - 190; Arnold, *The maverick state*, 60 - 65, 72 - 76, 132 - 142; Wright, *A history of Libya*, 209 - 213; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 114, 131 - 136; St. John, *Qaddafi's world design*, 45 - 46, 74 - 75; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 161; J. Aston en I. Ferguson, *Cover-up of convenience: the hidden scandal of Lockerbie* (Edinburgh 2001) 178 - 179.

³⁷ Idem, 128 - 130; Idem, 179; Wright, *A history of Libya*, 213; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 132 - 136; St. John, *Qaddafi's world design*, 81 - 85; Aston en Ferguson, *Cover-up of convenience*, 172 - 173.

ging Reagan de confrontatie aan. Hij noemde de Libische leider de gevaarlijkste man ter wereld en de nummer één vijand van de Verenigde Staten. Drie zaken speelden mee in deze overweging. De Libisch-Russische betrekkingen waren ten eerste een belangrijk nieuw element. Vanaf de tweede helft van de jaren 1970 onderhielden deze twee landen steeds nauwere economische en politieke banden. Libië haalde enorme hoeveelheden wapens en ander militair materieel uit de Sovjet-Unie. In 1978 dreigde Kadhafi zich bij het Warschaupact aan te sluiten. Amerikaanse beleidsmakers zagen Kadhafi echter onterecht als stroman van het Kremlin. In feite zou Libië nooit in de communistische invloedssfeer vallen en bekoelde de relatie tussen Libië en de Sovjet-Unie halverwege de jaren 1980.³⁸ Het Arabisch-Israëliësch conflict was daarnaast een cruciale slijtzwam in Reagans overweging. De standpunten van Libië en de Verenigde Staten stonden lijnrecht tegenover elkaar. Kadhafi bleef vasthouden aan zijn onverzoenlijke, militante houding. Hij kon zich niet vinden in de keuze van de PLO terroristische activiteiten te matigen en brak met de organisatie. Kadhafi keerde zich tegen het door Amerika gefaciliteerde vredesverdrag dat Egypte en Israël in 1978 hadden afgesloten (de Camp Davidakkoorden) en probeerde het eerstgenoemde land, een belangrijke Arabische bondgenoot van de Verenigde Staten, te isoleren. Van doorslaggevend belang was tenslotte de toenemende mate waarin Kadhafi met terrorisme werd geassocieerd - een link overigens die vaak niet hard gemaakt kon worden. Daar kwam bij dat de revolutionaire comités, die aan het einde van de jaren 1970 door de kolonel waren opgericht, inmiddels in binnen- en buitenland op vijanden van de revolutie joegen.³⁹

Reagan voerde de diplomatieke, economische en militaire druk op Libië geleidelijk op. Kadhafi werd inmiddels als perfide gezien. De Libische ambassade in Washington werd gedwongen gesloten, Libiërs die een Amerikaans visum aanvroegen werden voortaan aan een uitgebreide achtergrondcontrole onderworpen en Amerikaanse oliebedrijven actief in Libië werden geadviseerd het aantal Amerikaanse werknemers in Libië terug te brengen. De onenigheid over de grenzen van de Golf van Sidra, een baai aan de Libische noordkust,

³⁸ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 121 - 126; St. John, *Libya. From colony to independence*, 177 - 182; Arnold, *The maverick state*, 128 - 132; Wright, *A history of Libya*, 210 - 214; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 99 - 100, 131 - 132; St. John, *Qaddafi's world design*, 75 - 79, 81 - 85; Aston en Ferguson, *Cover-up of convenience*, 172 - 174; G. Joffé, 'Prodigal or pariah? Foreign policy in Libya', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 191 - 213, daar: 202 - 203.

³⁹ Idem, 126 - 128, 161 - 162, 202 - 203; Ibidem; Idem, 54 - 55, 91 - 98; Ibidem; Idem, 99 - 100, 131 - 136; Idem, 81 - 85; Idem, 172 - 175; M.L. O'Sullivan, *Shrewd sanctions: statecraft and state sponsors of terrorism* (Washington 2003) 175 - 180.

zorgde voor spanningen tussen de twee staten. Regelmatig kwam het daar in de jaren 1980 tot schermutselingen tussen Libische en Amerikaanse gevechtsvliegtuigen, die volgens veel bronnen vaak door de Verenigde Staten werden uitgelokt. In maart 1982 stelde Amerika een embargo op Libische olie in. Daarnaast werd de export naar Libië aan banden gelegd. Met uitzonderingen voor voedsel, medicijnen en medische benodigdheden was het verplicht een licentie aan te vragen om er goederen naar uit te voeren. Amerika voerde de steun op aan regeringen die gekant waren tegen het Libische regime, waaronder Tunesië en Soedan. Reagan was daarnaast niet bang om te dreigen met militaire interventie. Washington probeerde West-Europese landen tot vergelijkbare economische sancties te bewegen, maar slaagde daar niet in. Europese leiders achtten Kadhafi niet zo gevaarlijk als de Verenigde Staten hem afschilderden en koesterden hun economische banden met Libië. Reagan zette naar aanleiding van de terreurdaden op de luchthavens van Rome en Wenen in december 1985, waarvan werd vermoed dat Libië medeplichtig was, evenwel door en breidde de maatregelen uit. De import van alle Libische olieproducten werd verboden, alle Amerikaanse economische activiteiten in Libië werden beëindigd en Libische tegoeden in de Verenigde Staten werden bevroren. Dit betekende het einde van de Libisch-Amerikaanse bilaterale economische betrekkingen. West-Europa ging nog steeds niet volledig mee met de politieke en economische sancties en daarom hadden de Amerikaanse sancties geen grote impact op Libië. Een uitzondering was het Verenigd Koninkrijk. In 1984 verbrak dit land de diplomatieke banden met Libië, als gevolg van de dood van Yvonne Fletcher. Deze Britse politieagente was in april 1984 om het leven gekomen toen zij protesten van Libische dissidenten bij de Libische ambassade in Londen in de gaten hield. Ze werd geraakt door kogels die vanuit de ambassade werden afgevuurd.⁴⁰

In april 1986 bombardeerden Amerikaanse vliegtuigen verschillende doelwitten in Tripoli en Benghazi, waaronder kazernes, militaire installaties en het onderkomen van Kadhafi. In een toespraak op televisie noemde Reagan Kadhafi de 'mad dog of the Middle

⁴⁰ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 81 - 82, 130 - 137, 139 - 148; St. John, *Libya. From colony to independence*, 176 - 182, 207 - 212, 218 - 220; Arnold, *The maverick state*, 91 - 98, 111 - 113; Wright, *A history of Libya*, 213 - 214; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 99 - 100, 114; St. John, *Qaddafi's world design*, 81 - 85, 88 - 91; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 161; O'Sullivan, *Shrewd sanctions*, 175 - 180; G. Joffé, 'Libya and Europe', in: *The Journal of North African Studies* 6 : 4 (2001) 75 - 92, daar: 79 - 83.

East'.⁴¹ Op de achtergrond speelde de onenigheid over de soevereiniteit in de Golf van Sidra, maar bovenal was de interventie een represaille voor de Libische betrokkenheid bij het internationale terrorisme, ditmaal in het bijzonder voor de bomaanslag op de West-Berlijnse discotheek La Belle. Op vijf april 1986 waren daarbij tientallen Duitsers en Amerikaanse soldaten gewond geraakt. Twee Amerikaanse soldaten en een Turkse vrouw kwamen om het leven. Reagan hoopte met de actie in algemene zin een einde te maken aan het Libische avontuurlijke buitenlandse beleid en aan Kadhafi's steun voor het terrorisme en zijn tegenstand tegen de Amerikaanse pogingen vrede in het Midden-Oosten te bewerkstelligen in het bijzonder. Daarnaast vormde Kadhafi's zoektocht naar niet-conventionele- en massavernietigingswapens een steeds groter punt van zorg. Volgens sommige bronnen was de Amerikaanse actie er op gericht de kolonel meteen omver te werpen. De Libische leider week ondanks de aanvallen en zijn geïsoleerde positie niet af van zijn koers.⁴²

Toen Reagans opvolger George H.W. Bush in november 1988 werd verkozen, feliciteerde Kadhafi hem en sprak hij de hoop uit dat de wederzijdse betrekkingen zouden versoepelen. In de komende jaren zouden nieuwe gebeurtenissen er echter voor zorgen dat Libië definitief uit de gratie zou vallen bij het Westen. In december 1988 explodeerde vlucht 103 van de Amerikaanse luchtvaartmaatschappij Pan Am boven het Schotse plaatsje Lockerbie. Bij deze terroristische bomaanslag kwamen tweehonderdzeventig mensen om het leven. In september 1989 stortte vlucht 772 van de Franse maatschappij Union des Transports Aériens (UTA) op een vergelijkbare wijze boven Niger neer, waarbij meer dan honderdvijftig mensen het leven lieten. Libië werd door de grote Westerse machten aangewezen als schuldige. De aanslagen zouden onderdeel zijn van een Libische vergeldingscampagne voor de bombardementen in 1986, die zich ook had geuit in een aantal kleinere terroristische acties. Inmiddels was het voor drie permanente leden van Veiligheidsraad, Amerika, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, duidelijk dat Libië op het internationale toneel enkel kwade bedoelingen had. Libië ontkende alle betrokkenheid en weigerde de verdachten van de twee aanslagen, die na uitgebreid Westers onderzoek op het

⁴¹ E. Murphy, 'Libya opens up. A Thaw in Political Relations with the West', in: *Harvard International Review* 22 : 3 (oktober 2000) 8 - 9, daar: 8; 'Profile: Muammar Gaddafi', *BBC News* (web), 27 juni 2011.

⁴² Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 81 - 82; St. John, *Libya. From colony to independence*, 182, 201 - 212; Arnold, *The maverick state*, 28, 91 - 105; Wright, *A history of Libya*, 213 - 214; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 99 - 100, 128, 132 - 136; St. John, *Qaddafi's world design*, 81 - 85; Aston en Ferguson, *Cover-up of convenience*, 186; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 202 - 203.

spoor waren gekomen, uit te leveren. In maart 1992 werd daarom door de Veiligheidsraad resolutie 748 aangenomen. Het ging om een volledige ban op wapenleveranties, een vliegverbod en het tot een minimaal niveau terugschroeven van de diplomatieke representatie. In december 1993 werd het pakket uitgebreid met het bevroren van Libische tegoeden in het buitenland en een verbod op het verkopen van oliemachinerie aan Libië. Het werd Kadhafi nog wel toegestaan olie te exporteren. Desalniettemin hadden deze multilaterale sancties een veel schadelijker gevolg voor Libië dan de unilaterale sancties die de Verenigde Staten al in de jaren 1980 tegen het land hadden ingesteld. De sancties verdiepten de economische malaise waarmee Libië sinds halverwege de jaren 1980 mee te kampen had en veroordeelden Libië tot een groter isolement dan ooit te voren. Ook buurlanden deden mee aan de sancties. Vooral werden er door de maatregelen veel inkomsten uit olie misgelopen en ook was er geen toegang meer tot materialen en machinerie om de olieraffinaderijen voor verval te behoeden. Het succesvol verbeteren van het welvaartspeil van de gemiddelde Libiër was voor Kadhafi sinds zijn aantreden een vaste pijler van zijn legitimatie geweest, maar die kwam nu in gevaar. In combinatie met de wijdverbreide corruptie, de hoge werkloosheidsgraad, de te grote overheidsbureaucratie en de exemplarische onverschillige reactie van het volk op gebeurtenissen zoals de Amerikaanse bombardementen in 1986, werd de positie van Kadhafi steeds benauwder. De toenemende onvrede onder het volk uitte zich binnenlands hoofdzakelijk in de opkomst van radicaalislamitische oppositiegroeperingen en een aantal coup pogingen. Overigens had de kolonel gedurende zijn gehele machtsperiode last van staatsgrepen.⁴³

Om de situatie het hoofd te bieden had Kadhafi na de bombardementen in het binnenland de scherpe randen al van zijn ideologie gehaald en een aantal economische en politieke hervormingen doorgevoerd. Deze maatregelen hadden niet het gewenste effect. De periode tussen 1992 en het einde van de 21^e eeuw zouden dientengevolge een erg

⁴³ Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; St. John, *Libya. From colony to independence*, 194 - 197, 205 - 212, 220 - 224; Arnold, *The maverick state*, 28 - 30, 143 - 147; Wright, *A history of Libya*, 213 - 221; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 139 - 141, 156, 166 - 169, 178, 185 - 187; St. John, *Qaddafi's world design*, 88 - 91; Entelis, 'Libya and its North African policy', 176 - 177; Aston en Ferguson, *Cover-up of convenience*, 172; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 192, 202 - 209; O'Sullivan, *Shrewd sanctions*, 203; Joffé, 'Libya and Europe', 79 - 83, 86; A. Pargeter, 'Qadhafi and political islam in Libya', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 83 - 104, daar: 84 - 85; Y.H. Zoubir, 'Libya and Europe: Economic realism at the rescue of the Qaddafi authoritarian regime', in: *Journal of contemporary European studies* 17 : 3 (2009) 401 - 416, daar: 402, 413 - 414; H. Solomon en G. Swart, 'Libya's foreign policy in flux', in: *African Affairs* 104 : 416 (2005) 469 - 492, daar: 484; Y.H. Zoubir, 'The United States and Libya: From confrontation to normalization', in: *Middle East Policy* 13 : 2 (2006) 48 - 71, daar: 48, 50, 55, 61, 64.

moeilijke worden voor het regime, zowel op het internationale als nationale toneel. Er werden in deze jaren verdere maatregelen genomen om de economie op de been te helpen en de daaraan gekoppelde ontevredenheid onder het volk binnen de perken te houden. Het ingrijpen werd gekenmerkt door liberalisering, diversifiëring, privatisering en rigoureuze modernisering, met name in de oliesector. Libië werd opengesteld voor buitenlandse investeerders, al waren de economische banden met het Westen nooit volledig verdwenen. Kadhafi was aangewezen op Westerse investeringen, expertise en machinerie om de economie uit het slop te trekken. De nieuwe stappen van de kolonel mochten ook niet baten. De economie vertoonde weinig tekenen van beterschap en mede daardoor bleven radicaalislamitische groeperingen aan invloed winnen. De Libische leider zat aan het einde van de jaren 1990 in een houdgreep en had alleen kans op overleven als hij significante concessies op internationaal vlak zou doen.⁴⁴

§ 1.5 Rehabilitatie

Na de millenniumwisseling gebeurde dat en klaarde de lucht tussen Kadhafi en het Westen geleidelijk op. De eerste tekenen van toenadering verschenen aan het einde van de 20^e eeuw. In augustus 1998 accepteerde Libië het voorstel van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk om de twee Libische verdachten van de Lockerbie-aanslag, Abdel Basset Ali Mohamed al-Megrahi en Al-Amin Khalifa Fhimah, in Nederland te berechten. Toen het duo in april 1999 inderdaad werd uitgeleverd, schortte de Verenigde Naties de sancties tegen Libië op. Het ging hierbij om een voorwaardelijke opschorting, want resolutie 748 zou pas permanent beëindigd worden zodra de kolonel aan alle voorwaarden van de Veiligheidsraad had voldaan. Door te dreigen met het vetorecht hield Amerika bovendien de definitieve beëindiging van de VN-sancties tegen. De Verenigde Staten hadden hun eigen eisen en hielden vast aan de bilaterale sancties. Formeel nam Libië de verantwoordelijkheid voor de

⁴⁴ Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; St. John, *Libya. From colony to independence*, 194 - 197, 205 - 212, 220 - 224; Arnold, *The maverick state*, 28 - 30, 143 - 147; Wright, *A history of Libya*, 213 - 221; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 139 - 141, 156, 166 - 169, 178, 185 - 187; St. John, *Qaddafi's world design*, 88 - 91; Entelis, 'Libya and its North African policy', 176 - 177; Aston en Ferguson, *Cover-up of convenience*, 172; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 192, 202 - 209; O'Sullivan, *Shrewd sanctions*, 203; Joffé, 'Libya and Europe', 79 - 83, 86; A. Pargeter, 'Qadhafi and political islam in Libya', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 83 - 104, daar: 84 - 85; Y.H. Zoubir, 'Libya and Europe: Economic realism at the rescue of the Qaddafi authoritarian regime', in: *Journal of contemporary European studies* 17 : 3 (2009) 401 - 416, daar: 402, 413 - 414; H. Solomon en G. Swart, 'Libya's foreign policy in flux', in: *African Affairs* 104 : 416 (2005) 469 - 492, daar: 484; Y.H. Zoubir, 'The United States and Libya: From confrontation to normalization', in: *Middle East Policy* 13 : 2 (2006) 48 - 71, daar: 48, 50, 55, 61, 64.

Lockerbie-aanslag bijvoorbeeld nog niet op. In juli 1999 deed het land wel op andere vlakken verdere concessies. Zes Libiërs, waaronder de zwager van Kadhafi, werden in absentia veroordeeld voor hun betrokkenheid bij de aanslag op vlucht 772. Daarnaast betaalde Libië 33 miljoen dollar aan nabestaanden van de slachtoffers. Ten slotte nam Kadhafi de verantwoordelijkheid voor de moord op Fletcher op zich, en ook in dit geval werden nabestaanden financieel gecompenseerd.⁴⁵ Op het wereldtoneel matigde Kadhafi zijn toon en hij stelde zijn ambities naar beneden bij. De kritiek op het (neo-)kolonialisme en de nadruk op de Islam verdwenen. De droom van Arabische unificatie wisselde hij in voor een streven naar Afrikaanse eenheid. Als gevolg daarvan liet hij zich vrijwel niet meer uit over gevoelige onderwerpen die de verbetering van de relaties met het Westen zouden kunnen bemoeilijken, zoals het Arabisch-Israëliësch conflict.⁴⁶

Waar de Verenigde Staten en de Verenigde Naties afwachtten tot Kadhafi verdere concessies deed, waren verschillende Europese landen en de Europese Unie er nog voor het begin van het nieuwe millennium bij om het normalisatieproces met Libië te bevorderen. De meeste lidstaten van de Europese Unie knoopten ondanks hun bondgenootschap met de Verenigde Staten weer diplomatieke banden aan met Libië, in de hoop te profiteren van de Libische olie.⁴⁷ Zo heropende het Verenigd Koninkrijk in juli 1999 de ambassade in Tripoli. De zaakgelastigde Alastair King-Smith liet toen weten dat hij voor Libië een rol zag weggelegd als 'a major center for tourism, a sort of international route for trade and investment'.⁴⁸ In december dat jaar werd Libië voor het eerst sinds het instellen van de sancties van de Verenigde Naties bezocht door een Westers staatshoofd. Premier Massimo D'Alema van Italië had de eer, en ook hij voorzag een warme relatie tussen Libië en Europa: 'we look at Libya as a connection between Europe, Africa and the Arab World'.⁴⁹

⁴⁵ St. John, *Libya. From colony to independence*, 206 - 207, 226; Wright, *A history of Libya*, 221 - 222; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 171 - 172; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 203 - 204; Joffé, 'Libya and Europe', 86 - 89; Murphy, 'Libya opens up', 8; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 485; Zoubir, 'The United States and Libya', 52; Y.H. Zoubir, 'Libya in US foreign policy: from rogue state to good fellow?', in: *Third World Quarterly* 23 : 1 (2002) 31 - 53, daar: 40 - 42.

⁴⁶ Idem, 226 - 227, 233, 259; Idem, 218 - 222; Idem, 169 - 172; Entelis, 'Libya and its North African policy', 173, 185 - 186; O'Sullivan, *Shrewd sanctions*, 184 - 186; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 471 - 482; Zoubir, 'The United States and Libya', 55; Zoubir, 'Libya in US foreign policy', 65 - 66.

⁴⁷ Zoubir, 'Libya and Europe', 406, 413 - 414; Zoubir, 'Libya in US foreign policy', 41.

⁴⁸ Murphy, 'Libya opens up', 8.

⁴⁹ Zoubir, 'Libya and Europe', 411.

Hoewel de Verenigde Staten de boot nog afhielden, gingen ze na de uitlevering van de twee Lockerbieverdachten wel geheime gesprekken aan met Libië, waar ook het Verenigd Koninkrijk aan deelnam. Het waren de eerste diplomatieke contacten tussen Amerika en Libië sinds 1981. Uit de gesprekken bleek dat de Verenigde Staten te spreken waren over de Libische uitzetting van Palestijnse extremistische organisaties die het vredesproces in het Midden-Oosten in de weg zaten, alsook over Kadhafi's keuze Yasser Arafat te steunen in plaats van het Palestijns rejectionisme, en over andere maatregelen die Kadhafi tegen radicaalislamitische groeperingen had genomen. Er moest echter nog aan een aantal zaken voldaan worden voordat Amerika de bilaterale sancties tegen Kadhafi beëindigde en het de Veiligheidsraad in staat stelde resolutie 748 definitief op te schorten. Van Libië werd geëist de verantwoordelijkheid voor de Lockerbie-aanslag te nemen, mee te werken met het onderzoek en de rechtszaak daarvan, de familieleden van de slachtoffers schadeloos te stellen, ook de laatste terroristische activiteiten te beëindigen en daar openlijk afstand van te doen. Ten slotte eisten de Amerikanen helderheid over de Libische pogingen massavernietigingswapens te verkrijgen.⁵⁰ Libië bleef op de Amerikaanse terreurlijst staan, omdat agenten van de Libische veiligheids- en inlichtingendiensten nog steeds werden gelinkt aan aanslagen op politieke rivalen en het trainen en bewapenen van terroristische groeperingen. Het was Kadhafi's belangrijkste doelstelling uiteindelijk van deze lijst geschrapt te worden.⁵¹ De eerste stappen waren gezet, maar van volwaardige rehabilitatie van Libië was nog geen sprake.

Met de aanslagen op de Twin Towers op elf september 2001 diende zich voor Libië een nieuwe kans aan om zich bij de Verenigde Staten in een positief daglicht te stellen. Kadhafi greep deze met beide handen aan en veroordeelde de aanslagen. Hij schaarde zich direct achter de Amerikaanse oorlog tegen het terrorisme en riep Libiërs op bloed te doneren voor de slachtoffers van de aanslagen.⁵² De Amerikaanse invasie van Afghanistan noemde hij een gerechtvaardigde daad van zelfverdediging en de Taliban classificeerde hij

⁵⁰ St. John, *Libya. From colony to independence*, 243; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 175 - 180; Zoubir, 'The United States and Libya', 51 - 52, 55 - 56; Zoubir, 'Libya in US foreign policy', 43 - 44.

⁵¹ Wright, *A history of Libya*, 220 - 227; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 182 - 183; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 482; Zoubir, 'The United States and Libya', 58.

⁵² Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; St. John, *Libya. From colony to independence*, 242; Wright, *A history of Libya*, 222; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 180; O'Sullivan, *Shrewd sanctions*, 184 - 186; Zoubir, 'Libya and Europe', 407, 413 - 414; Zoubir, 'The United States and Libya', 55 - 57; Zoubir, 'Libya in US foreign policy', 65 - 66.

als 'Godless promoters of political Islam'.⁵³ Hieruit volgt dat Kadhafi's keuze niet alleen gemotiveerd was door de wens Amerika te behagen. Veel radicaalislamitische groeperingen die op de korrel werden genomen door de Verenigde Staten, rekende Kadhafi ook tot zijn vijanden. Na de aanslagen van elf september 2001 besloot Libië daarom alle inlichtingen over bondgenoten van Osama Bin Laden en andere jihadisten met Amerika te delen. Als tegenprestatie plaatste de Amerikaanse president George W. Bush later de Libische Islamitische Gevechtsgroep op de lijst van terroristische groeperingen, omdat deze groepering voor beide landen een gevaar zou vormen. In de komende jaren zouden Libië, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk blijven samenwerken tegen het radicaalislamitische terrorisme. In die zin kwam de Amerikaanse oorlog tegen het terrorisme voor Kadhafi als een geschenk uit de hemel, want het stelde hem in staat met behulp van het Westen korte metten te maken met binnenlandse radicaalislamitische groeperingen die hem al jaren dwarszaten.⁵⁴

Ofschoon Kadhafi zich steeds meer aan het Westen conformeerde en er zelfs samengewerkt werd, wist hij het stempel van Libië als schurkenstaat nog niet helemaal van zich af te schudden. De weg naar volwaardig internationaal eerherstel was ook niet zonder hobbels. Het regime van Kadhafi bleef verdacht zolang niet aan alle eisen werd voldaan. In mei 2002 verklaarde de Amerikaanse onderminister van Buitenlandse Zaken John Bolton in een speech genaamd 'Beyond the Axis of Evil' dat Libië nog steeds in hetzelfde rijtje stond als Noord-Korea, Iran, Cuba, Syrië en Irak: landen die actief massavernietigingswapens probeerden te bemachtigen.⁵⁵ In 2003 nam Kadhafi de benodigde hordes om een definitief einde te maken aan de politieke en economische isolatie van Libië. De verantwoordelijkheid voor de Lockerbie-aanslag werd genomen, en de nabestaanden werden financieel gecompenseerd. Daarop werden de multilaterale sancties van de Verenigde Naties in september definitief beëindigd. De Verenigde Staten onthielden zich hierbij van stemming, want de tegemoetkoming van Kadhafi ten spijt, besloten zij dat hun bilaterale sancties van kracht bleven omdat Libië de jacht op massavernietigingswapens nog niet had opgegeven. Daarnaast was het Amerikaanse eisenpakket inmiddels uitgebreid. Een slechte

⁵³ Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 180.

⁵⁴ St. John, *Libya. From colony to independence*, 243 - 244; Pargeter, 'Qadhafi and political islam in Libya', 84 - 85, 94 - 102; Zoubir, 'The United States and Libya', 57 - 60.

⁵⁵ Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 483.

mensenrechtensituatie, gebrek aan democratische instituties en de laakbare rol van Libië in Afrikaanse regionale conflicten stonden verzoening met de Verenigde Staten in de weg. Zeker eerstgenoemde is opvallend, want de Libische vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties was in januari benoemd tot voorzitter van de Mensenrechtencommissie. In december kwam Libië met de aankondiging onmiddellijk en onvoorwaardelijk te stoppen met de ontwikkeling van massavernietigingswapens. Het was het resultaat van negen maanden geheime, door Libië geïnitieerde onderhandelingen tussen Libië, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Deze gebeurtenis vormt volgens alle auteurs de belangrijkste doorbraak in de rapprochement tussen Libië en het Westen. In 2004 sloot Libië zich aan bij het non-proliferatieverdrag.⁵⁶

Na de Libische aankondiging van eind 2003 kwam het normalisatieproces direct in een stroomversnelling terecht. De Verenigde Staten bouwden de bilaterale sancties af en intensiverden de economische en diplomatieke banden met Libië. Amerikaanse oliebedrijven keerden massaal terug en sleepten het merendeel van de Libische oliecontracten binnen. In juni 2004 werden de diplomatieke banden officieel voortgezet, maar Libië bleef op de lijst met staatsponsors van terrorisme staan. Dit had te maken met beschuldigingen aan het adres van Kadhafi in 2005. Hij zou betrokken zijn geweest bij een aanslag op Abdoellah bin Abdoel Aziz al-Saoed, de kroonprins van Saoedi-Arabië. Kadhafi was teleurgesteld in het Amerikaanse gebrek aan vertrouwen in hem en koos er in 2005 voor een aanzienlijk deel van de uitbetaling aan de families van de Lockerbieslachtoffers stop te zetten. Omdat beide landen de zaak vanwege economische belangen niet op de spits wilden drijven, liep het af met een sisser. Er werden duidelijke afspraken gemaakt over de afwikkeling van de zaak-Lockerbie en in 2006 werd Libië van de lijst afgehaald. De Amerikaanse vertegenwoordiging in Libië werd opgewaardeerd tot ambassade.⁵⁷ In september 2008 bracht de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Condoleezza Rice een bezoek aan Kadhafi. Een moment van betekenis, want het was meer dan een halve eeuw geleden dat er een Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken voet op Libische

⁵⁶ St. John, *Libya. From colony to independence*, 244 - 245, 259 - 260; Wright, *A history of Libya*, 223 - 224; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 174, 175 - 180; Joffé, 'Prodigal or Pariah?', 204 - 205; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 470, 483 - 487; Zoubir, 'Libya and Europe', 413 - 414; Zoubir, 'The United States and Libya', 58, 62 - 63; Zoubir, 'Libya in US foreign policy', 65 - 66.

⁵⁷ Idem, 244 - 246; Idem, 224 - 226; Idem, 182 - 184; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 168; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 470, 487 - 492; Zoubir, 'The United States and Libya', 53, 65.

grond had gezet.⁵⁸ In april 2009 werd Kadhafi's zoon Mutassim ontvangen door Rice's opvolgster Hillary Clinton. Tijdens het persmoment liet zij weten de relatie met Libië diep te koesteren. De Amerikaans-Libische verzoening was hiermee compleet.⁵⁹

Het herstel van de Libisch-Europese banden ging met minder strubbelingen gepaard. Zoals vermeld was Europa er in het algemeen sneller bij dan de Verenigde Staten, maar ook in dit geval vormden Kadhafi's keuzes van 2003 een absolute doorbraak. In april 2004 werd de kolonel verwelkomd in het hoofdkwartier van de Europese Unie in Brussel. Later dat jaar zouden de sancties van de Europese Unie tegen Libië worden beëindigd, die in navolging van resolutie 748 waren opgelegd. Verschillende Europese staatshoofden bezochten Kadhafi, waaronder de Britse premier Tony Blair in maart 2004, de Duitse bondskanselier Gerhard Schröder in oktober 2004 en de Franse president Jacques Chirac in november 2004. Deze bezoeken waren mogelijk omdat er een aantal Europees-Libische problemen waren opgelost. De daders van de aanslag op La Belle waren inmiddels veroordeeld en Libië was akkoord gegaan met financiële compensatie voor de slachtoffers. Ook stelde Kadhafi de nabestaanden van de slachtoffers van de UTA-ramp schadeloos, een keuze waar de Fransen gebrand op waren. Vanaf 2006 begaven ook de Europese oliebedrijven zich weer in Libië. Daarnaast sloten Europese landen talloze handelsovereenkomsten en wapendeals met Libië. Eveneens werd er aan plannen gewerkt om Libië te betrekken in het tegengaan van illegale immigratie naar Europa. Daarvoor moest echter eerst een obstakel uit de weg worden geruimd. Sinds 1999 zaten vijf Bulgaarse verpleegsters en één Palestijnse arts onder erbarmelijke omstandigheden vast in Libië omdat ze ervan beschuldigd werden meer dan 400 Libische kinderen in een ziekenhuis in Benghazi opzettelijk te hebben geïnfecteerd met het HIV-virus. In 2007 werd de kwestie opgelost. In ruil voor de vrijlating van het zestal betaalde de Europese Unie mee aan de renovatie van het betreffende ziekenhuis, compenseerde het de gedupeerde families en werd er hulp geboden bij de behandeling van de geïnfecteerde kinderen. Sindsdien speelde Libië een belangrijke rol in de bestrijding van illegale immigratie naar Europa. Met name de banden met Italië en Frankrijk waren in de jaren tot het begin van de Arabische Lente warm te noemen. In december 2007 werd

⁵⁸ T. Butcher, 'Condoleezza Rice's visit opens new era in US-Libya relations', *The Telegraph* (web) 5 september 2008.

⁵⁹ Joffé, 'Prodigal or pariah?', 202 - 207; U.S. Department of State, 'Remarks with Libyan national security adviser Dr. Mutassim Qadhafi before their meeting' (web) 21 april 2009.

Kadhafi verwelkomt op het Élysée, waar met Sarkozy onder meer werd overeengekomen samen een nucleaire reactor te bouwen. Andere belangrijke eerste ontmoetingen waren er in juni 2008 met de Italiaanse minister-president Silvio Berlusconi en in november dat jaar met de Russische premier Vladimir Poetin.⁶⁰ Ook Nederland richtte zich, in lijn met het streven van de Europese Unie, op het aanhalen van de banden met Libië.⁶¹

Het toegeven aan Westerse eisen was voor Kadhafi eind jaren 1990 bittere noodzaak geweest om in het zadel te blijven. De ideologische rechtzinnigheid van zijn regime leverde hij hiermee echter definitief in. Kadhafi nam vanaf het einde van de jaren 1990 maatregelen die haaks op zijn Groene Boekje stonden. De Libische economie ging bijvoorbeeld steeds meer op een op de vrije markt gebaseerd Westers systeem lijken. Waar het Westen eerder van veel zaken de schuld kreeg, werden er nu bovendien volop banden aangegaan met die partij.⁶² Joffé weet de radicale beleidsverandering van het regime treffend te typeren: ‘opportunistic pragmatism over Libya’s underlying national interest will supervene over issues of ideological coherence and radicalism’. Pragmatisch realisme prevaleerde in dit geval boven idealisme.⁶³

Er zijn ook andere, meer internationale factoren, die Kadhafi ertoe hebben bewogen zijn militante houding tegenover het Westen op te geven. De Amerikaanse oorlog tegen het terrorisme en de daaruit voortvloeiende Amerikaanse invasie van Irak zijn daarvan de belangrijkste. Bush junior gaf met zijn beleid een waarschuwing af dat (voormalige) schurkenstaten niet langer met rust werden gelaten. Kadhafi was bang dat hij alsnog gestraft zou worden voor vroegere daden en hield zich daarom gedeisd. De val van de Iraakse dictator en schurk Saddam Hoessein vormde voor Kadhafi een belangrijk reflectiemoment

⁶⁰ St. John, *Libya. From colony to independence*, 237 - 242; Solomon en Swart, ‘Libya’s foreign policy in flux’, 470; Zoubir, ‘Libya and Europe’, 407 - 413; Zoubir, ‘The United States and Libya’, 65; ‘Tony Blair’s big tent. Why Tony Blair went to visit Muammar Qaddafi’, in: *The Economist* (web) 25 maart 2004; J. Hooper, ‘More photo trouble for Berlusconi as Gaddafi makes first visit to Italy’, *The Guardian* (web) 10 juni 2009; ‘Gaddafi seeks Russia energy pact’, *BBC News* (web) 1 November 2008; ‘Europese landen leverden volop wapens aan Kadhafi’, *De Volkskrant* (web) 14 maart 2011.

⁶¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, Kamerstuk, Beantwoording vragen van het lid De Roon over Europese samenwerking met Libië, 31 maart 2008.

⁶² Van der Hoeven, ‘De verlaten dictator’; St. John, *Libya. From colony to independence*, 226, 246 - 259; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 166 - 169, 178, 185 - 187; Joffé, ‘Prodigal or pariah?’, 192, 204, 209; Zoubir, ‘Libya and Europe’, 402; Solomon en Swart, ‘Libya’s foreign policy in flux’, 484; Zoubir, ‘The United States and Libya’, 48, 50, 55, 61, 64.

⁶³ Joffé, ‘Prodigal or pariah?’, 202 - 209.

op de kwetsbaarheid van zijn eigen regime.⁶⁴ De terugkeer van Libië op het wereldtoneel wordt door sommigen 'the most obvious dividend of the Iraq war' genoemd.⁶⁵ Andere auteurs menen dat er geen causaal verband is tussen de invasie in Irak en Kadhafi's keuze eieren voor zijn geld te kiezen. Dat neemt niet weg dat de oorlog tegen het terrorisme, die eind 2001 al begon, daar wel aan bijdroeg.⁶⁶

De toenadering tussen Libië en het Westen kwam niet van één kant. Ook het Westen was gebaat bij normalisering van de banden met Kadhafi. Met name de grote Libische olievoorraden en andere investeringsmogelijkheden waren daarin belangrijk, maar ook de Libische inlichtingen over terreurgroepen en de rol die Kadhafi zou kunnen spelen in het bestrijden van illegale immigratie naar Europa waren waardevol. Amerikaanse oliebedrijven hadden via lobbygroepen al langer druk uitgeoefend op de Amerikaanse regering om de sancties te beëindigen. Westerse staatshoofden waren voor de genoemde belangen bereid een oogje toe te knijpen inzake het gebrek aan democratie en mensenrechten in Libië. In de spaarzame gevallen dat deze zaken ter sprake werden gebracht, bleef het bij retoriek. De Amerikaanse eisen op dit vlak die jaren eerder waren neergelegd, werden nooit doorgedrukt.⁶⁷ Het vastgestelde pragmatisch realisme van Kadhafi is wat dat betreft ook van toepassing op Westerse staatshoofden. Zeker de ommekeer van de Amerikaanse attitude was opvallend en zou ook als hypocriet getypeerd kunnen worden, want zoals gezien liepen de Verenigde Staten in vroegere decennia voorop met het afschilderen van Libië als een schurkenstaat.⁶⁸ Joffé weet dit wederom goed weer te geven: 'Libya had long been held to be the archetype of a rogue state. American statesmen had long called for an end to the Qadhafi regime. Yet now, that regime, having modified only its foreign policy, was welcomed back into the international community by the Bush administration, which has been implacable in its hostility to states engaged in support for, or activities connected to, terrorism!'.⁶⁹

⁶⁴ St. John, *Libya. From colony to independence*, 226, 260 - 261; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 167; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 205; Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 483 - 484; Zoubir, 'The United States and Libya', 56 - 58.

⁶⁵ 'Tony Blair's big tent', *The Economist*.

⁶⁶ Zoubir, 'The United States and Libya', 60 - 61.

⁶⁷ Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; Murphy, 'Libya opens up', 8; Zoubir, 'Europe and Libya', 413 - 414; Zoubir, 'The United States and Libya', 49 - 51, 56 - 57, 60, 63.

⁶⁸ Joffé, 'Prodigal or pariah?', 205; Zoubir, 'The United States and Libya', 53.

⁶⁹ Ibidem.

De verzoening tussen Kadhafi en het Westen diende dus primair het zakelijke belang van beide partijen. Hierbij moet worden opgemerkt dat verbetering van de Libische economische omstandigheden voor de kolonel ook een manier was om in het binnenland politiek te overleven. Het Westen was dus mede verantwoordelijk voor het in stand houden van een wrede dictatuur. Kind van de rekening was namelijk het Libische volk, want de economische hervormingen en de toenadering tot het Westen gingen zoals uit de quote van Joffé blijkt, niet gepaard met politieke verandering: Kadhafi hield de touwtjes stevig in handen. De meeste Libiërs accepteerden de impliciete trade-off tussen beperkte politieke vrijheid en een relatief hoog welvaartsniveau. Toch schulde er voor Kadhafi ook gevaar in de combinatie van zijn nieuwe koers en het achterwege laten van politieke hervorming. De radicale afwijking van zijn principes kon hem geloofwaardigheid kosten en was munitie voor oppositiebewegingen, waaronder voor radicaalislamitische groeperingen. Het is denkbaar dat de ontevredenheid die hieruit voortvloeide heeft geleid tot de val van Kadhafi.⁷⁰

Aan de vooravond van de Arabische Lente konden Libië en het Westen bogen op goede betrekkingen. Kadhafi bewoog zich vrijelijk tussen de meest invloedrijke leiders ter wereld, ook in internationale organisaties. In 2009 werd hij voor een jaar benoemd tot voorzitter van de Afrikaanse Unie en in september dat jaar woonde hij voor het eerst de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties bij. De spreektijd die hij daar kreeg overschreed hij met een uur en een kwartier, en die tijd gebruikte hij om allerlei partijen te bruuskeren. Hij besloot met het verscheuren van het Handvest van de Verenigde Naties. Dit geeft aan dat Kadhafi zijn provocerende gedrag nog niet was verleerd en dat hij voor het Westen een moeilijke partner bleef.⁷¹ 'Van allemansvijand naar ongemakkelijke vriend' wist Rutger van der Hoeven, redacteur van de Groene Amsterdammer, de verandering in de status van Kadhafi goed weer te geven.⁷² Andere voorbeelden die hiervan getuigen zijn

⁷⁰ St. John, *Libya. From colony to independence*, 226, 260, 261; Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 167; Entelis, 'Libya and its North African policy', 174 - 175; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 205; Zoubir, 'The United States and Libya', 56 - 58; 'Open yet closed. The capital is buzzing, even as the reformers take a knock', in: *The Economist* (web) 18 november 2010.

⁷¹ Van der Hoeven, 'De verlaten dictator'; Vandenbergh, 'Afgelopen herfst waren Sarkozy en Gaddafi nog vrienden', *NRC Handelsblad*; L. Polgreen, 'Qaddafi, as New African Union Head, Will Seek Single State', *The New York Times* (web) 2 februari 2009; N. MacFarquhar, 'Libyan Leader Delivers a Scolding U.N. Debut', *The New York Times* (web) 23 september 2009; 'Libya's Gaddafi urges "holy war" against Switzerland', *BBC News* (web) 26 februari 2010; M. Slackman, 'Chafing After 40 Years, Qaddafi Baffles the West', *The New York Times* (web) 25 augustus 2009; N. Squires, 'Gaddafi: Europe will "turn black" unless EU pays Libya £4bn a year', *The Guardian* (web) 31 augustus 2010.

⁷² Ibidem.

Kadhafi's warme welkom voor Lockerbie-veroordeelde al-Megrahi, die in augustus 2009 wegens slechte gezondheid vervroegd werd vrijgelaten en terugkeerde naar Libië, en het uitroepen van een heilige oorlog tegen Zwitserland in februari 2010 als gevolg van een slepende diplomatieke rel. Op bezoek in Frankrijk las hij Sarkozy de les over mensenrechten en bij zijn bezoek aan Rome droeg hij op zijn uniform een foto van de Libische guerrillaleider en nationale held Omar Mukhtar, die in de eerste decennia van de 20^e eeuw tegen de Italiaanse kolonisator had gevochten. Daarnaast dreigde de kolonel Europa in augustus 2010 te overspoelen met Afrikaanse immigranten als de Europese Unie hem niet jaarlijks vijf miljard euro zou betalen voor de moeite die hij deed illegale immigratie tegen te houden.⁷³

Ondanks deze kanttekeningen waren de banden tussen Libië en het Westen over het algemeen warm te noemen. De eens zo verguisde Kadhafi was in het Westen geleidelijk salonfähig geworden. De Arabische Lente maakte hier zoals gezien gauw een einde aan. Het gedrag van Van Rompuy is illustratief voor de hypocrisie die hieruit spreekt. In november 2010, slechts enkele weken voordat het geweld in Libië uitbrak, ontmoette hij Kadhafi op de Europees-Afrikaanse top in Tripoli, waarop de twee zich triomfantelijk met de handen ineen geslagen lieten fotograferen door de pers.⁷⁴ Enkele maanden later zagen de EU-leiding alsook de meeste Westerse staatsleiders die niet lang geleden nog over de vloer waren geweest bij Kadhafi of andersom, hem het liefst zo snel mogelijk vertrekken. De Westerse reacties op zijn overlijden deden hier nog een schep bovenop.⁷⁵

Conclusies

Resumerend volgt uit deze historiografie dat Kadhafi binnen de internationale gemeenschap allerminst een flat character was. In de tweede helft van de jaren 1970 kwam het beeld van hem op dat vanaf de jaren 1980 tot grofweg rond de millenniumwisseling zou gelden. De kolonel werd geportretteerd als schurk, en er werden haast exclusief negatieve termen gebruikt om hem te beschrijven. De culminatie daarvan was Reagans uitspraak waarin hij de kolonel een 'mad dog' noemde. Internationaal bevond Kadhafi zich in een groot deel van

⁷³ Vandenbergh, 'Afgelopen herfst waren Sarkozy en Gaddafi nog vrienden', *NRC Handelsblad*; Polgreen, 'Qaddafi, as New African Union Head, Will Seek Single State', *The New York Times*; MacFarquhar, 'Libyan Leader Delivers a Scolding U.N. Debut', *The New York Times*; 'Libya's Gaddafi urges "holy war" against Switzerland', *BBC News*; Slackman, 'Chafing After 40 Years, Qaddafi Baffles the West', *The New York Times*; 'Gaddafi: Europe will "turn black" unless EU pays Libya £4bn a year', *The Guardian*.

⁷⁴ 'Gaddafi dubs WTO "terrorists", slams Africa-EU ties', *Al Arabiya News* (web) 29 november 2010.

⁷⁵ 'Libya: US and EU say Muammar Gaddafi must go', *BBC News* (web) 11 maart 2011.

deze periode in een politiek en economisch isolement. Rond het jaar 2000 is er een cesuur vast te stellen in het beeld over de Libische leider. Zijn naam werd geleidelijk gezuiverd en hij werd terugverwelkomd in de internationale gemeenschap. Kadhafi kan in deze periode door Westerse ogen het beste worden omschreven als vriend, zij het een ongemakkelijke. Dit beeld sloeg plotseling weer om toen de Arabische Lente ook in Libië aanving. Het oude beeld van Kadhafi leek terug te keren. Westerse leiders riepen op tot zijn vertrek en juichten zijn dood toe.

Er is dus sprake van minstens twee breuken in de periodisering van de Westerse beeldvorming over Kadhafi. Omdat het vroege Westerse beeld, tussen de jaren 1969 tot en met 1974, veel minder aandacht heeft gekregen van onderzoekers is het onduidelijk of hier nog een derde breuk aan toegevoegd moet worden. Deze masterscriptie probeert een deel van deze leemte in te vullen door onderzoek te doen naar het Nederlandse beeld over Kadhafi in de genoemde periode. De onderzoeksvraag 'Vormt het Nederlandse beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 een breuk met het beeld dat daarna van hem ontstond?' is de drijvende kracht achter dit werk. Het is wat dat betreft jammer dat Nederland geen rol speelt in de werken die gebruikt zijn voor de historiografie. Overigens is het stuk over de periode 1969 - 1974 in deze paragraaf bewust beknopt gehouden. In de paragrafen drie tot en met zes komen de ontwikkelingen van deze periode uitgebreid aan bod, waardoor enige overlap met deze paragraaf niet uitgesloten kan worden. Alvorens hier aan te beginnen zal in de volgende paragraaf de onderzoeksvraag eerst worden geoperationaliseerd.

§ 2: Operationalisering onderzoeksvraag en theorie

In de voorgaande paragraaf is duidelijk geworden dat er in de historiografie nog maar weinig aandacht is besteed aan het Westerse beeld van Kadhafi in zijn eerste jaren aan de macht. De onderzoeksvraag die daaruit voortvloeit kan niet zonder enige vorm van verdere verantwoording en explicitering van aannames, afbakening en toespitsing worden beantwoord. Deze paragraaf zal de belangrijkste methodologische keuzes onderbouwen, enkele aannames uit de doeken doen en de onderzoeksvraag werkbaar maken aan de hand van een onderzoeksconcept. Daarnaast wordt getracht het onderzoek in te bedden bij andere vertogen en theoretische kaders. Naderhand zijn voldoende handvaten aanwezig om het onderzoek naar behoren uit te voeren.

Deze masterscriptie gaat op zoek naar breukvlakken: één van de belangrijkste maar meest bediscussieerde taken van de historicus.⁷⁶ In deze studie gaat het evenwel niet om het aanbrengen van chronologische geledingen in het beleid van Kadhafi of zijn banden met het Westen, maar om de periodisering van percepties. Met het 'Nederlandse beeld' wordt hier bedoeld op de perceptie van de Nederlandse regering, die hoofdzakelijk naar voren komt uit primaire bronnen van de ambassade in Libië, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en uit regeringstandpunten in de Tweede Kamer. Kadhafi staat centraal en krijgt bijzondere aandacht in de te percipiëren partij, maar ook wordt gekeken naar een bredere notie: de Libische machthebbers (de Revolutionaire Commandoraad), inclusief de regering. Met sommige beleidsonderwerpen hield Kadhafi zich niet van dag tot dag persoonlijk bezig. Omdat al vrij snel na de septemberrevolutie bekend werd dat hij in praktijk alle touwtjes in handen had, vertellen ook deze beleidsonderwerpen veel over het beeld van Kadhafi. Bovendien zal blijken dat juist het verschil tussen enerzijds de Libische leider en anderzijds de rest van de Revolutionaire Commandoraad en de Libische regering waardevol is in het bepalen van de Nederlandse perceptie.

Er moeten twee belangrijke kanttekeningen geplaatst worden bij het spreken van een 'Nederlands beeld'. Ten eerste zal verder in dit onderzoek blijken dat de beoordelingen van enkele functionarissen op de Nederlandse ambassade in Tripoli, die in de volgende

⁷⁶ B. Ebels - Hoving, 'Van nut en nadeel der periodisering voor de geschiedenis', in: *Groniek* 103 / 104 (1989) 115 - 129, daar: 115 - 127.

paragraaf geïntroduceerd zullen worden, het beeld voor een groot deel bepalen. Het perspectief van enkele individuen wordt dus gepromoveerd tot een 'Nederlands beeld'. Dit probleem kan echter moeilijk opgelost worden omdat er per slot van rekening niet meer Nederlandse visies op de kolonel geregistreerd zijn. Hoewel er in deze masterscriptie doorgaans gesproken wordt van 'het' Nederlandse beeld, gaat het in dit licht wellicht meer om 'een' Nederlands beeld van Kadhafi. Ten tweede impliceert een 'Nederlands beeld' dat de Nederlandse regering in de jaren 1969 - 1974 een ondeelbare en onveranderlijke perceptie van de Libische leider had. Vanzelfsprekend is het beeld dat leden van de Nederlandse regering van de Libische leider hadden, niet helemaal homogeen. Het is denkbaar dat sommige functionarissen anders tegen Kadhafi aankeken dan andere personen binnen de regering. Daarnaast is het mogelijk dat het Nederlandse beeld in de onderhavige jaren niet constant was en aan veranderingen onderhevig was. Vooral ingrijpende gebeurtenissen als de Oktoberoorlog en de daarmee samenhangende oliecrisis lijken het potentieel te hebben dit soort effecten teweeg te brengen. Wanneer er inderdaad ver uiteen liggende visies op de Libische leider waren of het beeld erg veranderlijk was, dan zal dat duidelijk naar voren komen in de tekst van dit onderzoek, en zo nodig ook weerklinken in de conclusies. Verder zal met het oog op methodologische doeleinden zoveel mogelijk gestreefd worden naar het schetsen van een robuust 'Nederlands beeld'.

Dit werk betreft dus hoofdzakelijk een onderzoek naar beeldvorming, een concept dat als volgt kan worden gedefinieerd: een proces waarbij er een 'wisselwerking plaats[vindt] tussen mentale beelden in de hoofden van mensen en materiële beelden in de werkelijkheid om ons heen'.⁷⁷ De materiële beelden worden in dit geval gevormd door de koers van Kadhafi van 1969 tot en met 1974. Omdat het methodologisch gezien ondoenlijk is deze periode uitputtend te behandelen, is er gekozen voor vier meetpunten. Kadhafi's staatgreep op één september 1969, zijn ideologie en de uitwerking daarvan vormen het eerste meetpunt (paragraaf drie). Nummer twee en drie zijn ook uitvloeisels van zijn complexe pakket idealen. Het gaat om de nationalisering die Kadhafi onder andere in de oliesector doorvoerde, inclusief de daarmee samenhangende oliecrisis van 1973 - 1974 (paragraaf vier), en de verwijdering van alle Westerse invloeden uit de Libische maatschappij (paragraaf vijf). Het laatste meetpunt richt zich op de relatie tussen Libië en de Sovjet-Unie

⁷⁷ A. Smelik, R. Buikema en M. Meijer, *Effectief beeldvormen. Theorie, analyse en praktijk van beeldvormingsprocessen* (Assen 1999) 5, 7.

(paragraaf zes). Het viertal is gekozen omdat het stuk voor stuk gebeurtenissen en ontwikkelingen zijn die belangrijk waren voor de internationale betrekkingen van Libië. Dit werk is immers geschreven in het kader van een studie internationale betrekkingen. Bovendien ligt het voor de hand dat dit viertal het meest van invloed was op de perceptie van de Nederlandse regering. De selectie van de meetpunten is evenwel niet waterdicht. Het is daardoor mogelijk dat sommige aspecten niet in ogenschouw worden genomen bij het vaststellen van het Nederlandse beeld. In de eindconclusie zal terug worden gekomen op de implicaties van deze constatering.

Er is een drietal redenen aan te wijzen voor de keuze van 1974 als eindjaar voor dit onderzoek. Ten eerste kwam het beeld van Kadhafi als schurk in de tweede helft van de jaren 1970 al duidelijk op. Het is juist de periode die er aan vooraf ging die in nevelen gehuld is en daarom aandacht verdient. De tweede reden ligt in de 'duur' van het tweede meetpunt. De oliecrisis kwam in 1974 ten einde en de nationalisering van de oliesector werd ook dat jaar voltooid. Om de impact van deze zaken goed te overzien is het noodzakelijk ook naar 1974 te kijken. Als laatste is er nog een arbitraire, niet doorslaggevende reden: de archieven zijn vanaf 1975 moeilijker toegankelijk.

Paragraaf drie tot en met zes zullen beginnen met een algemene beschrijving van de betreffende ontwikkelingen op basis van de beschikbare secundaire literatuur. Vervolgens komen de genoemde primaire bronnen aan bod om een schets te geven van de Nederlandse perceptie. De synthese van de vier paragrafen zal uiteindelijk het beeld opleveren dat de Nederlandse regering tussen 1969 en 1974 van de kolonel had. Zodoende zal dit onderzoek een bescheiden, op Nederland toegespitste bijdrage doen aan de historiografie van de gewezen leider. Welk beeld vormde Nederland zich in de periode van 1969 tot en met 1974 over Kadhafi, en sluit dat aan bij het beeld als schurk dat in de jaren daarna van hem ontstond? Werd de nieuwe Libische leider van meet af aan als perfide gezien, of begon dat pas in de tweede helft van de jaren 1970?

Onderzoek naar percepties blijft, nog meer dan normaalgesproken binnen de geesteswetenschappen het geval is, zeer interpretatiegevoelig. Daardoor ligt willekeur op de loer. Om dit gevaar enigszins uit te sluiten, is het belangrijk vast te stellen onder welke voorwaarden er in dit werk gesproken wordt van een breuk. Ten eerste zijn er twee beelden

die met elkaar vergeleken zullen worden. Enerzijds is er het beeld over de periode 1969 - 1974, dat uit het aggregaat van paragraaf drie tot en met zes zal volgen. Daarnaast is er het beeld dat in de tweede helft van de jaren 1970 opkwam, en vanaf de jaren 1980 tot grofweg rond de millenniumwisseling gold. De essentie van dit beeld is een Kadhafi die door het Westen louter in pejoratieve termen werd beschreven. Meer specifiek, op de tweede lijn, stond hij door zijn steun aan terroristische groeperingen te boek als een schurk en had hij een geïsoleerde positie in de internationale gemeenschap. Omdat er nog weinig onderzoek is gedaan naar het vroege beeld van Kadhafi, zal de onderzoeksvraag van dit werk beantwoord worden op basis van een vergelijking van de essentie van beide beelden. Er is derhalve alleen sprake van een cesuur indien de algemene teneur van het Nederlandse beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 niet pejoratief was. In het geval van continuïteit kunnen er echter wel verschillen zijn. Die zullen dan blijken uit beschrijvingen op de tweede lijn, die belangrijk doch niet doorslaggevend zijn voor de conclusie.

Enkele andere aannames zijn ook belangrijk voor het aanbrengen van precisie in dit onderzoek. Ten eerste staan de feitelijke betrekkingen tussen Nederland en Libië niet gelijk aan het beeld dat de Nederlandse regering had. Zoals in de vorige paragraaf gezien, kan het bijvoorbeeld zo zijn dat een staat internationaal verguisd wordt maar dat er toch uitgebreide economische of zelfs politieke banden worden onderhouden. Hoewel niet voorbij gegaan kan worden aan de feitelijke betrekkingen en deze ook onderdeel zijn van percepties, wordt veeleer gekeken naar de ambtelijke reacties op Kadhafi's koers. Ten tweede moet rekening worden gehouden met een verschil tussen het beeld dat de regering officieel van Kadhafi schetste en het beeld dat binnenskamers heerste. De combinatie van de voor het publiek ontoegankelijke ambtelijke stukken en openbare, officiële uitingen van regeringsfunctionarissen, bijvoorbeeld van diplomatieke medewerkers richting de Libische autoriteiten, kan waardevolle inzichten opleveren over het beeld dat landen van elkaar hadden. In de lijn van het vorige voorbeeld is het denkbaar dat Kadhafi in de 21^e eeuw weliswaar publiekelijk werd gerehabiliteerd, maar dat hij in besloten regeringskringen nog altijd de schurk van weleer was.

Uit het mogelijke verschil tussen de feitelijke betrekkingen en het beeld dat er over een land bestaat, alsook uit het mogelijke verschil tussen het officiële en het besloten beeld, kan ook breder lering worden getrokken. De drijfveren van de internationale betrekkingen

van actoren kunnen er mee bloot komen te liggen. Zodoende kunnen de resultaten van dit onderzoek ingebed worden bij de bekendste theorieën der internationale betrekkingen. In het geval van Libië is het met name interessant welke rol olie speelde. Vanaf de jaren 1950 tot op de dag van vandaag importeert de Westerse wereld, inclusief Nederland, grote hoeveelheden olie uit Libië.⁷⁸ Het is moeilijk te ontkennen dat olie een diepgaande invloed heeft op de internationale betrekkingen van de Arabische wereld.⁷⁹ Er zijn verschillende auteurs die reflecteren op de implicaties hiervan. Onder hen zijn Roland Dannreuther, professor internationale betrekkingen aan de Universiteit van Westminster, en Giacomo Luciani, professor internationale energievraagstukken aan verschillende vooraanstaande universiteiten. De bekende theoretische stromingen van de internationale betrekkingen zullen in deze scriptie worden teruggebracht tot twee bredere categorieën: de machtsrealistische categorie en een groep waarin meer normatieve uitleggingen worden samengebundeld. Aanhangers van de eerstgenoemde categorie gaan uit van een anarchische aard van het internationale systeem, waarin alleen machts-evenwicht een bepaalde mate van orde kan scheppen; een overkoepelende soeverein die als arbiter kan optreden is er niet. Staten zijn primair bezig met hun eigenbelang en altijd op zoek naar macht. Dit doen ze op een berekenende manier waarbij weinig ruimte is voor ideologische overwegingen. Toegang tot en controle van natuurlijke bronnen, waaronder olie, zijn met het oog op de schaarsheid en de onzekerheid in het bemachtigen ervan cruciale motieven die het gedrag van actoren bepalen. Olie als casus belli ligt in de lijn der mogelijkheden.⁸⁰ De Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hebben hun beleid in het Midden-Oosten historisch gezien voornamelijk afgestemd op olie. Een voorbeeld hiervan is het bondgenootschap tussen eerstgenoemde en Saoedi-Arabië. Deze landen staan ideologisch gezien diametraal tegenover elkaar, maar weten elkaar wegens de wederzijdse voordelen die ze halen uit de omvangrijke oliehandel te vinden. Overigens speelt ook mee dat het duo in Iran een gezamenlijke vijand heeft. Dit strategische motief zou echter ook in het licht van

⁷⁸ 'Country Analysis Briefs: Libya', 1 - 7; Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 122; Arnold, *The maverick state*, 42; St. John, *Qaddafi's world design*, 107; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 158.

⁷⁹ G. Luciani, 'Oil and political economy in the international relations of the Middle East', in: L. Fawcett (ed), *International relations of the Middle East* (Oxford 2005) 81 - 103, daar: 81, 88.

⁸⁰ T. L. Knutsen, *A history of International Relations theory* (Manchester 1997) 242 - 243, 271; R. Dannreuther, 'International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict', in: *Polinares EU Policy on Natural Resources*, Working paper n. 8 (september 2010) 1 - 24, daar: 2 - 5.

het machtsrealistische paradigma gezien kunnen worden.⁸¹ In de normatieve categorie komen onder andere het liberalisme en het constructivisme samen. Internationale normen en regels, gedeelde ideeën en identiteiten van actoren geven de internationale omgang richting. Volgens deze lijn worden minder snel banden aangeknoopt met olieproducerende landen die deze normen en regels aan hun laars lappen of een fundamenteel andere ideologie of identiteit hebben. Het is voor staten derhalve van groot belang binnen een bepaald normatief kader te acteren; materiële factoren spelen een ondergeschikte rol.⁸² Als extra hypothese gaat dit onderzoek er vanuit dat het machtsrealisme het meest van toepassing is op Nederland in de eerste jaren dat Kadhafi aan het roer stond: een constante aanvoer van Libische olie was zo belangrijk dat andere, ideologisch en politiek conflicterende zaken voor lief werden genomen. Deze hypothese is enerzijds gebaseerd op de grote oliebelangen die Nederland had in Libië en anderzijds op de periode van Kadhafi's rehabilitatie in de 21^e eeuw. Die tijd had een zweem van realisme over zich heen: het Westen ging akkoord met Kadhafi als 'ongemakkelijke vriend' en profiteerde daarmee vooral van de Libische olie.

Het tweede vertoog waarbij dit werk aansluiting zou kunnen vinden, is die van de historische karakterisering van het Nederlandse buitenlandse beleid. De jaren 1960 - 1971 worden door Duco Hellema, professor in de geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht, het 'hoogtij van het Atlanticisme' genoemd.⁸³ Joseph Luns (Katholieke Volkspartij; KVP), de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, was de personificatie van deze houding, die zich kenmerkte door prioritering van de NAVO-belangen en onversneden steun aan de Verenigde Staten.⁸⁴ Na het aftreden van Luns waren de hoogtijdagen van het Atlanticisme weliswaar achter de rug, maar zeker tot in het begin van

⁸¹ Luciani, 'Oil and political economy in the international relations of the Middle East', 88 - 91.

⁸² Dannreuther, 'International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict', 5 - 9; J. Baylis et al., *The globalization of world politics. An introduction to international relations* (New York 2008) 4 - 7, 162 - 171; A. Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge 1999) 1.

⁸³ Hellema, *Nederland in de wereld*, 210 - 214.

⁸⁴ Idem, 214 - 221; A. Kersten, 'De langste. Joseph Antoine Marie Hubert Luns (1952 - 1971)', in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 211 - 227, daar: 211, 220 - 226; A. Van Staden, 'American-Dutch political relations since 1945: what has changed and why?', in: J.W. Schulte Nordholt en R.P. Swierenga (eds.), *A bilateral bicentennial. A history of Dutch-American relations 1782 - 1982* (Amsterdam 1982) 80 - 96, daar: 85; J. Van der Harst, 'De verdwenen voorspelbaarheid. Het Nederlandse Europabeleid tijdens en na de Koude Oorlog; een vergelijking', in: B. de Graaff, D. Hellema en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003) 131 - 154, daar 132 - 133.

de jaren 1990 zou de Nederlandse buitenlandse koers nog op het principe georiënteerd zijn.⁸⁵ De opvolgers van Luns die in de periode tot en met 1974 geïnstalleerd zouden worden, brachten evenwel ook een frisse wind met zich mee. Norbert Schmelzer (KVP), die van juli 1971 tot mei 1973 op de post zat, staat in tegenstelling tot Luns te boek als een Europees gezind politicus die er minder moeite mee had een koers te varen die afweek van de Amerikaanse.⁸⁶ In december 1972 stemde Nederland op de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties bijvoorbeeld voor resolutie 2949, die stelde dat de erkenning van de rechten van de Palestijnen noodzakelijk was om vrede te bereiken in het Midden-Oosten. Israël en de Verenigde Staten waren het hier vanzelfsprekend niet mee eens.⁸⁷ Schmelzers opvolger Max van der Stoel (Partij van de Arbeid; PvdA) maakte weliswaar deel uit van het progressieve kabinet-Den Uyl, maar hield vast aan het Atlanticisme. Nederland koos in de Oktoberoorlog weer voor ondubbelzinnige steun aan Israël. In de periode 1969 - 1974 zouden er zich geen ingrijpende veranderingen in het Nederlandse buitenlandse beleid voordoen.⁸⁸ Passen de uitkomsten van dit onderzoek in het Atlantische stamien? Zijn er verschillen tussen de ambtsperiodes van Luns, Schmelzer en Van der Stoel zichtbaar in de koers die Nederland tegenover Libië voer, en in het Nederlandse beeld van dat land? Het Atlanticisme is wellicht een betere meetlat in een onderzoek dat zuiver geïnteresseerd is in feitelijke betrekkingen. Daarom is het mogelijk dat deze studie uiteindelijk geen nieuw licht over deze vragen weet te werpen. Deze constatering ten spijt is het altijd belangrijk om rekenschap te geven van de toenmalige Nederlandse politieke context.

Ten laatste is er nog een relevant discours dat specifiek is toegespitst op het (buitenlandse) beleid van Kadhafi. De interpretatie daarvan wordt uitgevochten tussen twee stromingen. De eerste is dominant en kijkt naar de psychologische eigenschappen van Kadhafi's persoonlijkheid en portretteert hem doorgaans als 'an irrational megalomaniac, whose hegemonic ambitions are limitless and who lacks all sense of perspective and

⁸⁵ Hellema, *Nederland in de wereld*, 214, 261 - 262.

⁸⁶ Idem, 263 - 270; J. Bosmans, 'Een gedreven politicus. Wilhelmus Klaus Norbert Schmelzer (1971 - 1973)', in D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 228 - 241, daar: 235 - 239.

⁸⁷ Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 18; Bosmans, 'Een gedreven politicus', 237.

⁸⁸ Hellema, *Nederland in de wereld*, 263, 271 - 272, 281; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 19; M. Kuitenbrouwer, 'Een realistische idealist. Max van der Stoel (1973 - 1977 en 1981 - 1982)', in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 243 - 255, daar: 247 - 253.

reality'.⁸⁹ De bekende uitspraak van Reagan over de kolonel als 'mad dog of the Middle East' past hierbij. Bij de tweede stroming ligt het zwaartepunt op de ideologische principes van Kadhafi en dat zorgt voor een beeld waarin hij rationeler is en systematisch toewerkt naar zijn idealen.⁹⁰ Bij welke van deze twee interpretaties past het beeld dat uit dit onderzoek zal voortkomen het beste?

Recapitulerend is in deze paragraaf de onderzoeksvraag geoperationaliseerd aan de hand van een onderzoeksopzet met vier meetpunten: de staatsgreep en de ideologie, de nationalisering van de oliesector en andere takken van de Libische economie, de verwijdering van alle Westerse invloeden en de ontwikkeling van de Russisch-Libische betrekkingen. Daarnaast is ook de definitie van een breuk aan bod geweest. In dit onderzoek is daar sprake van wanneer de essentie van het Nederlandse beeld tussen 1969 en 1974 niet pejoratief was. Voorts zijn belangrijke methodologische keuzes en andere aannames onderbouwd, en zijn er drie relevante vertogen gepresenteerd: de rol van olie in de bekendste theorieën binnen de internationale betrekkingen, de richting van het Nederlandse buitenlandse beleid in de jaren 1960 en 1970 en ten slotte het debat over de interpretatie van Kadhafi's beleid. Bij al deze zaken zijn tevens enkele kanttekeningen besproken. In het kader van het eerstgenoemde vertoog is er tevens een extra hypothese voor dit onderzoek geformuleerd, die stelt dat het machtsrealisme het meest van toepassing is op Nederland in de eerste jaren dat Kadhafi aan de macht was. In de volgende paragraaf zal een start worden gemaakt met het eigenlijke onderzoek.

⁸⁹ Solomon en Swart, 'Libya's foreign policy in flux', 469.

⁹⁰ Idem, 469 - 470.

§ 3: De staatsgreep en de ideologie

*'Thus, from now on, Libya is deemed a free, sovereign republic under the name of the Libyan Arab Republic - ascending with God's help to exalted heights, proceeding in the path of freedom, unity and social justice, guaranteeing the right of equality to its citizens, and opening before them the doors of honorable work - with none terrorized, none cheated, none oppressed, no master and no servant, but free brothers in the shadow of a society over which flutters, God willing, the banner of prosperity and equality. Extend your hands, open your hearts, forget your rancors, and stand together against the enemy of the Arab nation, the enemy of Islam, the enemy of humanity, who burned our holy places and shattered our honor.'*⁹¹

M. Kadhafi, onderdeel van de proclamatie van de Libische Arabische Republiek, één september 1969.

*'The destruction of boundaries, the smashing of barriers, and a unionist beginning are necessary to liberate Palestine. Provincialism is what lost Palestine. The armed forces (...) will not take their fingers off the trigger until the stolen territory is recovered.'*⁹²

M. Kadhafi, speech in Tripoli op zestien oktober 1969.

*'Tell president Nasser we made this revolution for him. He can take everything of ours and add it to the rest of the Arab world's resources to be used for the battle [against Israel, and for Arab unity].'*⁹³

M. Kadhafi, onbekende datum.

Deze paragraaf staat in het teken van de staatsgreep van één september 1969, die het einde van de Libische monarchie en het begin van Kadhafi's lange machtsperiode markeert. Ook passeert de ideologie van de Libische leider de revue. Er is voor dit meetpunt gekozen omdat er voor het Westen veel te verliezen was in Libië. De Westers gezinde monarchie voer een rustig, conservatief beleid en onderhield goede banden met het Westen. De oliehandel was belangrijk en het werd Amerika en het Verenigd Koninkrijk, die ook vriendschapsverdragen

⁹¹ 'The Libyan Revolution in the Words of its Leaders', 203.

⁹² Idem, 218.

⁹³ Vandewalle, *A history of modern Libya*, 80.

met koning Idris I van Libië hadden afgesloten, toegestaan bases in Libië aan te houden.⁹⁴ Ook de Nederlands-Libische betrekkingen waren aan de vooravond van de coup goed te noemen. Luns had in januari 1969 nog een officieel bezoek aan Libië afgelegd. De Nederlandse delegatie was destijds onder de indruk van 'wat wordt ondernomen op het gebied van de economische, sociale en culturele ontwikkeling en van de opmerkelijke resultaten, die door de regering van Libië en door het Libische volk op die terreinen zijn geboekt'. 'Gevoelens van achting en vriendschap' kenmerkten de betrekkingen tussen de landen.⁹⁵ Deze paragraaf opent met een beschrijving van de staatsgreep en Kadhafi's ideologie op basis van de secundaire literatuur en onderzoekt vervolgens op basis van primair materiaal welk beeld de Nederlandse regering van deze zaken had.

§ 3.1 Behandeling secundaire literatuur

In de nacht van 31 augustus op één september 1969 zag een groep van Libische officieren, genaamd de Vrije Unionistische Officieren, kans een staatsgreep te plegen. Koning Idris had Libië in juni dat jaar in gezelschap van zijn echtgenote verlaten voor een gezondheidskuur in Turkije en Griekenland en was daar ten tijde van de staatsgreep nog mee bezig. Hij zou nooit meer voet op Libische grond zetten en stierf in 1986 in Caïro. De coup was goed voorbereid en werd zonder noemenswaardig bloedvergieten uitgevoerd. Binnen korte tijd werden de belangrijkste militaire steunpunten en installaties, radiostations en luchthavens bezet. De gardes van de koning werden ontwapend en sleutelfiguren werden gevangengenomen of onder huisarrest gezet. Er was opvallend weinig verzet tegen de staatsgreep. Het leger, de politie en belangrijke stamhoofden hielden zich koest. De kroonprins gaf zijn recht op de troon op en riep de bevolking op het nieuwe regime te steunen. Om half zeven 's ochtends sprak Kadhafi vanuit een radiostudio in Benghazi het Libische volk voor het eerst toe. De Libische Arabische Republiek was een feit. De coup werd met name toegejuicht door de jongere generaties, maar de ontevredenheid was wijdverbreid. Oneerlijke verdeling van de

⁹⁴ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 116, 122; Arnold, *The maverick state*, 6 - 7, 42, 81; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 75 - 79; St. John, *Qaddafi's world design*, 107; Zoubir, 'Libya and Europe', 401 - 402.

⁹⁵ Handelingen Tweede Kamer, zitting 1968 - 1969 - 9800, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1969, Hoofdstuk V - Buitenlandse Zaken, brief van de minister van Buitenlandse Zaken, 16 januari 1969, nr. 33.

olie-inkomsten, corruptie, pro-Westerse keuzes en het gebrek aan politieke vrijheden hadden de monarchie de das omgedaan.⁹⁶

Aanvankelijk bleven de nieuwe machthebbers en hun plannen onbekend. Pas na een week trad Kadhafi uit de anonimiteit als nieuwe leider van Libië. Enkele dagen daarna werd bekend dat er sprake was van een Revolutionaire Commandoraad waar hij voorzitter van was. Hij werd tevens aangesteld als opperbevelhebber van het leger en werd gepromoveerd tot kolonel. Het duurde nog tot januari 1970 tot alle namen van de raad werden gepubliceerd. De samenstelling van de raad vormde een scherpe breuk met het verleden. Het ging om lagere officieren uit weinig vooraanstaande stammen en families die geen banden met de monarchie hadden onderhouden. In dit soort kringen was het onder koning Idris haast onmogelijk geweest tot een universiteit toegelaten te worden; de militaire academie was het alternatief. De meeste revolutionairen hadden een plattelandsachtergrond en waren jong. Kadhafi was slechts 27 jaar en zag het levenslicht in een tent in de woestijn. De macht was daarmee beland in de handen van een sociale groep die onder de koning was verwaarloosd.⁹⁷

Hoewel veel auteurs de eerste jaren van het nieuwe regime bestempelen als consolidatieperiode waarin het ontbrak aan een duidelijk programma, zijn er vanaf het begin een aantal ideologische pijlers te identificeren die het beleid van Kadhafi vormgaven. Bovenal waren de nieuwe machthebbers sterk beïnvloed door het Arabisch nationalisme van Nasser. Net als vele anderen in de Arabische wereld was hij ontzet door het Arabische verlies in de Israëlische Onafhankelijkheidsoorlog in 1949. Door de nederlaag was het bestaan van de staat Israël bezegeld. Velen wezen de Egyptische koning aan als oorzaak van de Arabische zwakheid in deze oorlog. Nasser, die als officier meevocht in de oorlog, was één van hen. Samen met een groep medeofficieren stootte hij in juli 1952 koning Faroek van de troon.

⁹⁶ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 21 - 22; St. John, *Libya. From colony to independence*, 123 - 124, 132 - 133; Arnold, *The maverick state*, 5 - 6; Wright, *A history of Libya*, 195 - 196, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 77 - 79; St. John, *Qaddafi's world design*, 11, 15 - 17; D. Vandewalle, *Libya since independence. Oil and state-building* (Londen 1998) 62 - 67.

⁹⁷ Idem, 21 - 23; Idem, 132 - 134, 138 - 139; Idem, 6; Idem, 195 - 196; Idem, 79 - 80; A.S.M. Obeidi, 'Political elites in Libya since 1969', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 105 - 126, daar: 115.

Twee jaar later werd hij president van Egypte en bracht hij het Arabisch nationalisme in praktijk.⁹⁸

Nasser wist zijn gedachtegoed via zijn radiozender 'De stem van de Arabieren' over de gehele Arabische regio te verspreiden. Hij boekte met zijn radicale beleid een aantal belangrijke successen, die de hoogtijdagen van het Arabisch nationalisme markeren: het weerhouden van vrijwel alle Arabische staten van participatie aan een door het Verenigd Koninkrijk opgezet pact tegen de Sovjet-Unie, het uitzetten van de Britse troepen, het moderniseren van het leger ter verdediging van de grens met Israël en de 'overwinning' op het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk in de strijd om het Suezkanaal in 1956, die vervolgens genationaliseerd werd door Egypte. Daarnaast leidde het licht socialistische stempel van Egypte tot de gedeeltelijke nationalisering van belangrijke sectoren zoals de industrie, de bankensector en de oliesector. De brutale en zelfbewuste houding van Nasser gaf de Arabische wereld haar waardigheid terug en maakte hem tot één der belangrijkste en populairste Arabische leiders in de geschiedenis. Het ultieme doel werd echter niet behaald: een Verenigde Arabische Republiek kwam er niet. Een Egyptisch-Syrische Unie was spaak gelopen. In 1966 kwamen Egypte en Syrië wel tot een vergaande defensieovereenkomst die voorschreef dat de landen elkaar te hulp zouden schieten in het geval van een aanval. Toen een Israëlische luchtaanval op Egypte in 1967 leidde tot de Zesdaagse oorlog, trokken Syrië en Egypte zij aan zij met Jordanië ten strijde. De oorlog verliep voor de Arabische landen desastreus. De Egyptische luchtmacht werd gedecimeerd en de grondtroepen moesten zich al snel terugtrekken. Israël veroverde grote lappen Egyptisch grondgebied. Het verlies van de oorlog betekende een forse klap voor Nasser en het Arabisch nationalisme en dat zorgde voor een fatalistische sfeer in de Arabische wereld. Er ontstond verdeeldheid onder de Arabische landen en daardoor raakte de eenheidsgedachte uit zicht. De Egyptische leider raakte het geloof in zijn idealen kwijt en liet zijn neutrale politiek los. Op initiatief van de Verenigde Staten was hij bereid te onderhandelen met Israël. Toen Nasser in september 1970 overleed, was het Arabisch nationalistische vuur als gevolg van een waaier van

⁹⁸ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 39 - 43; Arnold, *The maverick state*, 57; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 77 - 78, 81; St. John, *Qaddafi's world design*, 21 - 34; M. Scott-Baumann, 'Nasser, Suez and Arab nationalism', in: *History Review* 66 (maart 2010) 44 - 49, daar: 44 - 49; A. Dawisha, 'Requiem for Arab Nationalism', in: *Middle East Quarterly* (2003) 25 - 41, daar: 25 - 41; S. Guriev en A. Kolotilin, 'Determinants of Nationalization in the Oil Sector: A Theory and Evidence from Panel Data', *The Journal of Law, Economics & Organization* (2009) 1 - 23, daar: 22 - 23.

factoren, waaronder bovenstaande verdeeldheid en de matiging van Nasser, vrijwel uitgedoofd. Nasser werd opgevolgd door Anwar Sadat, terwijl Kadhafi zich als bewaker van zijn ideologische nalatenschap opwierp.⁹⁹

De radicalisering die zich na het Arabische verlies van 1949 voordeed, bleef niet beperkt tot Egypte. Nasser gaf het startschot voor een golf van militaire staatsgrepen en revoluties in de Arabische wereld. In Irak vonden tussen 1958 en 1968 drie coups plaats. Uiteindelijk kwam de Ba'ath-partij in het laatstgenoemde jaar definitief aan de macht. Syrië kreeg tussen 1949 en 1970 ook met een aantal staatsgrepen te maken. Uiteindelijk kwam Hafez al-Assad in 1970 aan het roer, eveneens met de Ba'ath-partij. Ook Soedan, Algerije en Jemen kregen in de jaren 1960 via coups nieuwe leiders. De nieuwe regimes werden vrijwel allemaal gekenmerkt door een mengsel van Arabisch nationalisme en een scheut Arabisch socialisme, waar de Ba'ath-partij het treffendste voorbeeld van is.¹⁰⁰ De machtswisseling in Libië past naadloos in deze trend. Het aan de macht komen van Nasser, de Algerijnse strijd tegen de Franse kolonisator, Nassers zoektocht naar Arabische politieke unificatie en de nationalisering van het Suezkanaal maakten grote indruk op de jonge Kadhafi en wakkerden zijn politieke bewustzijn al vroeg aan. Via verboden literatuur, Egyptische leraren en de 'De stem van de Arabieren' bouwde hij een grote fascinatie voor Nasser op. Waar het Arabische verlies in de Zesdaagse oorlog het einde van de hoogtijdagen van het Arabisch nationalisme inluidde, vormde de gebeurtenis voor de Libische Vrije Unionistische Officieren juist een stimulans om tot actie over te gaan.¹⁰¹

Toen Kadhafi eenmaal aan de macht was, voorstond hij van meet af aan een beleid dat op de leest van Nasser was geschoeid. Hoewel Kadhafi's idealen een onmiskenbare eigen identiteit kenden, werd als ideologisch uitgangspunt zelfs de slogan van Nasser overgenomen: vrijheid, socialisme en eenheid. Vrijheid stond voor volledige politieke,

⁹⁹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 39 - 43; Arnold, *The maverick state*, 57; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 77 - 78, 81; St. John, *Qaddafi's world design*, 21 - 34; Scott-Baumann, 'Nasser, Suez and Arab nationalism', 44 - 49; Dawisha, 'Requiem for Arab Nationalism', 25 - 41; Guriev en Kolotilin, 'Determinants of Nationalization in the Oil Sector', 22 - 23.

¹⁰⁰ B. Rubin, 'The Military in Contemporary Middle East Politics', in: *Middle East Review of International Affairs* 5 : 1 (maart 2001) 47 - 63, daar: 47 - 54; J. F. Devlin, 'The Baath Party: Rise and Metamorphosis', in: *American Historical Review* (december 1991) 1396 - 1407, daar: 1396 - 1407; 'Houari Boumédiène', *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6e editie; 'Muhammed Jaafar al-Nimeiri', *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6e editie.

¹⁰¹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 19 - 25, 135 - 140; St. John, *Libya. From colony to independence*, 136 - 137, 152 - 153; Wright, *A history of Libya*, 201; Entelis, 'Libya and its North African policy', 178 - 179; Vandewalle, *Libya since independence*, 63 - 67.

economische en culturele onafhankelijkheid van buitenlandse invloeden. Libië was in de ogen van Kadhafi lang slachtoffer geweest van Westers imperialisme en daarom kende zijn beleid een uitgesproken anti-imperialistisch sentiment. Het Libische socialisme was radicaler dan Nassers variant. De kolonel wees het Marxisme en het communisme af en richtte zich vanuit het Islamitische geloof op het wegwerken van sociaaleconomische verschillen tussen Libiërs. In de eerste jaren drukte de Islam in het algemeen een groot stempel op de Libische koers en waren er niet veel verschillen tussen Kadhafi's religieuze opvattingen en die van moslimfundamentalisten. Bij Nasser was de Islam niet zo belangrijk. Vanaf 1973 zwakte Kadhafi zijn radicale visie op de Islam evenwel af. Het derde onderdeel van de slogan refereerde aan zowel Libische als Arabische eenheid. Voor Kadhafi was een verenigde Arabische wereld de sleutel tot de bevrijding van Palestina. Een Arabische eenheidsstaat was dan ook lang het belangrijkste speerpunt van de buitenlandse politiek van Kadhafi. De combinatie van socialisme, anti-imperialisme en antizionisme leidde logischerwijs tot een grote afkeer van de grote mogendheden. Kadhafi's bewondering voor Nasser kwam al met al duidelijk naar voren uit zijn programma. Ook de eenvoudige komaf en militaire achtergrond hadden ze gemeen. Het ging echter verder, want Kadhafi droeg de Libische revolutie op als geschenk aan Nasser. Hij was hier te laat mee, want Nassers geloof in het panarabisme was al lang op zijn retour. De populariteit van het Arabisch nationalisme in de jaren 1950 en 1960 was verdwenen. Enkele auteurs wijzen er daarom op dat Kadhafi eigenlijk tien jaar te laat aan de macht is gekomen.¹⁰²

Kadhafi zette de concretisering van zijn idealen echter onverstoord verder. Hoewel zijn pakket van idealen zo complex was dat het moeilijk was hier consequent aan vast te houden, zou zijn Nasseristische signatuur de eerste jaren uit een aantal concrete acties blijken. Hij nationaliseerde de oliesector en enkele andere takken van de economie, en maakte een einde aan de Britse en Amerikaanse militaire aanwezigheid in Libië. Italianen en Joden werden uitgezet en hun bezittingen werden geconfisqueerd. Westerse symbolen verdwenen uit het straatbeeld. In de volgende paragrafen zal dieper op deze ontwikkelingen worden ingegaan. In december 1969 bezocht Kadhafi voor het eerst een Arabische top en nog diezelfde maand was hij in gesprek met Soedan en Egypte over een Arabische Unie. In

¹⁰² Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 27 - 37, 39 - 43, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 137; St. John, *Qaddafi's world design*, 21 - 34; Arnold, *The maverick state*, 12 - 16; Wright, *A history of Libya*, 200, 207; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 79 - 83.

1970 nam hij het voortouw bij het plannen van een aanval op Israël. Het ging uiteindelijk niet door, maar het initiatief is illustratief voor Kadhafi's vroege houding tegenover de Palestijnse kwestie. De plannen om samen te gaan met Soedan en Egypte kwamen in een nieuwe fase toen de landen overeenkwamen een federatie te vormen, waar ook Syrië interesse in had. Als voorschot tekende het viertal die maand een militair pact. In april 1971 werd de Federation of Arab Republics opgezet, waar Soedan uiteindelijk wegens interne problemen van afzag. De betrokkenen hoopten de federatie snel uit te breiden met andere Arabische landen. Kadhafi stak zijn moeite in het overhalen van zijn oosterburen Tunesië, Algerije en Marokko, maar dat was tevergeefs. De uitwerking van de federatie verliep bovendien erg stroef. Egypte en Libië besloten zich daarom toe te leggen op een onderlinge fusie. Dit proces verliep naar Libische zin ook te traag en daarom werd september 1973 als streefdatum afgesproken. Ook hierna werd maar moeizaam vooruitgang geboekt en dat kwam de relatie tussen Kadhafi en Sadat niet ten goede. In februari 1973 kreeg deze relatie een nieuwe knauw toen een Libisch vliegtuig boven de Sinaïwoestijn door Israël werd neergehaald. Sadat sloeg tot woede van Kadhafi niet terug en daarop organiseerde hij anti-Egyptische demonstraties en een Groene Mars. Bij deze mars trokken meer dan 20.000 voertuigen op tot aan Caïro. Kadhafi hoopte Sadat hiermee te overtuigen haast te maken met de fusie. Laatstgenoemde hield de stoet tegen en gaf daarmee een signaal af dat hij niet meer warmliep voor de Libisch-Egyptische unie. De nekslag voor deze plannen en de betrekkingen tussen de twee landen kwam echter pas met de Jom Kippoeroorlog in oktober 1973. Een coalitie van Egypte en Syrië trok daarin ten strijde tegen Israël, in de hoop de gebieden terug te winnen die met de Zesdaagse Oorlog verloren waren gegaan. Kadhafi steunde de Arabische coalitie slechts schoorvoetend, want hij was niet om raad of een militaire bijdrage gevraagd inzake de oorlog. Omdat hij zichzelf als koploper zag in de strijd tegen Israël kon hij dit niet verkroppen.¹⁰³

De Jom Kippoeroorlog was doordrenkt van de bipolaire belangen en spanningen die bij de Koude Oorlog horen. De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ondersteunden respectievelijk Israël en de coalitie. De Arabische poging de gebieden terug te krijgen

¹⁰³ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 39 - 43, 153 - 157; St. John, *Libya. From colony to independence*, 182 - 184; Arnold, *The maverick state*, 6 - 9, 49 - 53; Wright, *A history of Libya*, 200 - 202; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 79 - 81; St. John, *Qaddafi's world design*, 11, 35 - 41, 49 - 58; Entelis, 'Libya and its North African policy', 178 - 181.

mislukte na nog geen drie weken en op initiatief van de Verenigde Staten, in het bijzonder van de minister van Buitenlandse Zaken Henry Kissinger, gingen Israël en Egypte vredesbesprekingen met elkaar aan. Sadat ging hiermee akkoord omdat hij het oplossen van het Arabisch-Israëliësch conflict als voorwaarde zag voor de ontwikkeling van Egypte. De twee landen kwamen er in januari 1974 uit en dat leidde ook tot een significante verbetering in de Amerikaans-Egyptische betrekkingen. Egypte ruilde zijn radicale Arabische bondgenoten, waaronder Libië, in voor de Verenigde Staten en de conservatieve golfstaten.¹⁰⁴ De Egyptische houding en het passeren van Libië in de Jom Kippoeroorlog schoot Kadhafi in het verkeerde keelgat. Hij was in de veronderstelling dat Egypte de strijd zou doorzetten tot de vernietiging van Israël een feit was. Ook nam hij aanstoot aan de Amerikaanse rol als vredestichter, de Egyptische bereidheid daar aan mee te werken en de Amerikaans-Egyptische toenadering, die een gevaar aan de Libische oostgrens vormde. Bovenal was de Egyptische koers een klap voor Kadhafi's streven naar Arabische eenheid. In november 1973 was Libië niet aanwezig op de Arabische Top in Algerije en in december werden de betrekkingen met Egypte verbroken. Als gevolg van de Jom Kippoeroorlog raakte Libië binnen de Arabische wereld geïsoleerd. Om dit te doorbreken probeerde Kadhafi begin 1974 een unie met Tunesië te vormen, maar deze poging ketste af. Hetzelfde geldt voor Algerije en Marokko. Dit waren in de periode tussen 1969 en 1974 de laatste panarabische initiatieven van de kolonel.¹⁰⁵

Buiten de Arabische wereld voer Kadhafi in de lijn van Nasser een koers van positieve neutraliteit: in de bipolaire situatie van de Koude Oorlog schaarde Libië zich noch achter de Verenigde Staten, noch achter de Sovjet-Unie. In de eerste jaren van Kadhafi's bewind werden beide grootmachten bekritiseerd. Samenwerkingen zonder verdere verplichtingen waren echter niet uitgesloten. Met het gros van de Westerse landen werden de economische en diplomatieke betrekkingen voortgezet. Het Arabisch nationalistische stempel van Libië zorgde er ondanks de uitgesproken neutrale koers al snel voor dat het Westen en Kadhafi tegenover elkaar kwamen te staan. De genoemde nationalisering van

¹⁰⁴ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 120 - 121, 153 - 157; St. John, *Libya. From colony to independence*, 182 - 184; St. John, *Qaddafi's world design*, 49 - 58, 74 - 75; Hellema, *Nederland in de wereld*, 273; Safty, 'Sadat's negotiations with the United States and Israel', 285 - 295; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 15 - 16.

¹⁰⁵ Idem, 32, 120, 121, 153 - 159; Idem, 182 - 184; Arnold, *The maverick state*, 6 - 9, 49 - 53, 122 - 126; Wright, *A history of Libya*, 200, 202; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 130 - 133; Entelis, 'Libya and its North African policy', 178 - 181; Joffé, 'Prodigal or pariah?', 202.

onder meer de oliesector, waar veel Westerse bedrijven in actief waren, de oliecrisis van 1973 en de verwijdering van Westerse elementen uit de Libische maatschappij speelden hierin een rol, maar de belangrijkste oorzaak was Kadhafi's militante steun aan de Palestijnse zaak. De Libische leider wierp zich daarnaast op als voorvechter van Islamitische en nationalistische bewegingen overal ter wereld. Voorbeelden daarvan zijn de steun voor de Islamitische minderheid die tegen de Filippijnse regering streed voor onafhankelijkheid en de steun voor Pakistan in de strijd tegen India. Vaak zat hij het Westen dwars of bemoeide hij zich zelfs met interne Westerse zaken. Zo maakte hij zich sterk voor de verwijdering van Britse en NAVO-bases op Malta, financierde hij de Amerikaanse Nation of Islam en bekritiseerde hij de Amerikaanse politie om hun optreden tegen moslims in Harlem. Ook trachtte hij meer dan eens het reilen en zeilen in de Afrikaanse staten te beïnvloeden. De grootste doelen waren daar het terugdringen van Israëlische en buitenlandse invloeden, de promotie van de Islam, het beëindigen van de Apartheid, het ondersteunen van vrijheidsbewegingen en het verkrijgen van zeggenschap over de natuurlijke bronnen van het continent. Libië boekte hierin enkele belangrijke successen maar haalde zich tegelijk de woede van enkele Afrikaanse leiders op de hals omdat Kadhafi zich te veel zou inmengen met interne aangelegenheden. Naast de banden die Kadhafi onderhield met verschillende Palestijnse extremistische organisaties werd Libië er bovendien van beticht aanslagen in Europa te financieren. In januari 1974 ontkende Abdessalam Jallud, premier en tweede man, de aantijgingen. Het regime zou volgens hem alleen aanslagen binnen Palestina ondersteunen. Hij had de schijn in elk geval tegen. De leden van de terreurbeweging Zwarte September die bij de gijzeling van de Israëlische Olympische ploeg in september 1972 in München om het leven waren gekomen, werden door Kadhafi geëerd met een ceremoniële begrafenis in Libië. Later verleende hij asiel aan de gijzelnemers die het hadden overleefd. In 1974 bood de kolonel de twee Palestijnse terroristen die verantwoordelijk waren voor een aanslag op de luchthaven van Athene onderdak. Kadhafi's ontluikende steun aan het internationale terrorisme in de jaren 1969 - 1974 moet niet overdreven worden. Pas vanaf de tweede helft van de jaren 1970 nam de steun grote vormen aan, met bijvoorbeeld steun aan de IRA. Uit geen van de gebruikte boeken wordt echter duidelijk wanneer de steun aan dit soort organisaties exact is begonnen.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 32, 119 - 120, 160 - 164; St. John, *Libya. From colony to*

In het binnenland werden de revolutionaire idealen pas later omgezet in een volwaardig programma. Inderdaad was er eerst sprake van een periode van consolidatie waarin Kadhafi de touwtjes steeds steviger in handen nam. Er werden zo ook een aantal nieuwe staatsgrepen verijdeld. In 1969 kwam er een nieuwe grondwet die de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in handen van de Revolutionaire Commandoraad legde. Politieke partijen werden verboden, persvrijheid en verkiezingen werden in de ban gedaan. Het leger werd door de revolutionairen als de voorhoede van het volk geportretteerd en bleef een dominante rol spelen. Kadhafi en de raad benadrukten echter dat Libië bestuurd werd door normale mensen, en vaak begaven de Vrije Unionistische Officieren zich onder het volk om de omstandigheden en grieven van het volk te inventariseren. Voorlopig waren er evenwel geen politieke structuren of instituten ter representatie van de Libiërs. Enerzijds hangt dit samen met Kadhafi's overtuiging dat de leden van de raad door hun bescheiden achtergrond precies wisten wat er speelde onder het volk, anderzijds is het een uitvloeisel van zijn principiële afkeer van bureaucratie en politieke instituties in het algemeen. Kadhafi zag de gebeurtenissen van één september 1969 niet slechts als militaire coup, maar als het begin van een revolutie die de Libische samenleving grondig zou hervormen. Vanuit socialistisch oogpunt luidde het ideaal Libië door het volk te laten besturen en een rechtvaardige maatschappij te creëren. Daarvoor was het nodig het volk politiek te mobiliseren. Na een eerder mislukt experiment om directe democratie te bewerkstelligen, werd in juni 1971 naar Egyptisch voorbeeld de Libische Arabische Socialistische Unie (ASU) opgericht, een massaorganisatie die via congressen voor de belangen van de bevolking opkwam. Het initiatief sloeg echter niet aan. Het bleek moeilijk het Libische volk te mobiliseren. In april 1973 probeerde Kadhafi de Libiërs nogmaals te mobiliseren door een culturele revolutie af te kondigen. Er werden volkscommissies gevormd, waardoor de Libiërs op sommige vlakken daadwerkelijk werden betrokken bij het bestuur van het land. Het idee daarachter was het verwijderen van alle barrières tussen het volk en de leiding van het land. Kadhafi en de zijnen behielden, zoals ook bij de andere initiatieven het geval was, het recht commissies te ontbinden en maakten de belangrijkste beslissingen. De volksrevolutie was bedoeld als nieuwe start en kende vijf uitgangspunten. Bestaande wetten werden vervangen

independence, 178, 184 - 188; Arnold, *The maverick state*, 57 - 60, 69, 82 - 86, 92, 123 - 124, 134 - 135; Wright, *A history of Libya*, 211 - 213; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 131 - 132; St. John, *Qaddafi's world design*, 35 - 41, 71 - 73, 85 - 88, 93 - 99; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 160 - 161.

door de Sharia, communisme en conservatisme werd in de ban gedaan, alsook atheïsme, de Moslimbroeders, kapitalisme en Westerse propaganda. Het volk werd bewapend om de revolutie te verdedigen en de aanval op bureaucratisering, politieke instituties en de bourgeoisie werd ingezet. De Koran werd de basis voor het dagelijks leven. In mei presenteerde Kadhafi zijn volledige gedachtegoed als de 'Derde Universele Theorie', die vanaf 1976 in de drie delen van het Groene Boek uiteen zou worden gezet. Het was een middenweg tussen kapitalisme en communisme met religie en nationalisme als sleutelwoorden. Er was in Libië evenwel nooit sprake van democratie, laat staan een directe vorm daarvan. De formele politieke structuur bood hiervoor wel de voorwaarden maar in feite lag alle macht in handen van een informeel circuit gedomineerd door Kadhafi. Er waren geen verantwoordingsmechanismen. De kolonel vertoonde in de loop der jaren steeds meer trekken van een alleenheerser.¹⁰⁷

Op sociaaleconomisch gebied wist de kolonel het land tussen 1969 en 1974 wel vooruit te helpen. De oliedollars die met name vanaf eind 1973 in grote hoeveelheden binnenstroomden, maakten dat mogelijk. Libiërs kregen betere toegang tot goede huisvesting en er werd veel aandacht besteed aan gezondheidszorg. Ook aan educatie werd veel geld besteed, in de hoop een revolutiegezinde bevolking op te voeden en het wijdverbreide analfabetisme terug te dringen. Vrouwen kregen op den duur dezelfde rechten als mannen en er werd een minimumloon ingevoerd. Bijzondere aandacht was er voor de landbouwsector die onder koning Idris was verwaarloosd. Het reële welvaartspeil van de gemiddelde Libiër nam substantieel toe. Kadhafi wist de olierijkdom beter te verdelen dan zijn voorganger.¹⁰⁸

§ 3.2 Het Nederlandse beeld

Ten tijde van de septemberrevolutie was in Nederland het centrumrechtse kabinet van Piet de Jong aan de macht. Hij was van de KVP, de partij die de voorgaande jaren flink had ingeleverd maar met 42 zetels nog steeds de grootste was. De andere regeringspartijen

¹⁰⁷ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 34 - 37, 45 - 51; St. John, *Libya. From colony to independence*, 153 - 163; Arnold, *The maverick state*, 6 - 9, 12 - 16, 31 - 33; Wright, *A history of Libya*, 205 - 207; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 94 - 97; St. John, *Qaddafi's world design*, 11, 17 - 19, 28 - 34, 125 - 132, 136 - 138; Vandewalle, *Libya since independence*, 74, 77, 82, 100, 203; Obeidi, 'Political elites in Libya since 1969', 105 - 109; H. Mattes, 'Formal and informal authority in Libya since 1969', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 55 - 81, daar: 55 - 56.

¹⁰⁸ Idem, 74; Arnold, *The maverick state*, 23 - 26; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 110, 148 - 150.

waren de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), de Christelijk-Historische Unie (CHU) en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Minister van Buitenlandse Zaken was Luns. Nadat het kabinet-De Jong een na-oorlogse primeur had met het uitzitten van de gehele parlementaire periode, was het in 1971 tijd voor nieuwe verkiezingen. Alle regeringspartijen verloren terrein. Een enkele uitzondering daargelaten, zaten niet-confessionele, veelal progressieve partijen in de lift. Toch kwam er weer een overwegend confessioneel kabinet aan het roer te staan. De KVP, ARP, CHU, VVD en Democratisch-Socialisten 1970 (DS70) vonden elkaar. Barend Biesheuvel (ARP) werd minister-president en Schmelzer nam van Luns het stokje over. Het kabinet-Biesheuvel hield het niet lang vol. Medio 1972 stapte DS70 uit de regering. De regering besloot met een minderheid door te gaan, met als belangrijkste taak het voorbereiden van de vervroegde verkiezingen. Die vonden plaats in november 1972 en leverden een drastische verandering van de Nederlandse politieke constellatie op. Uiteindelijk trad het progressieve kabinet-Den Uyl (PvdA) in mei 1973 aan. De KVP, ARP, Politieke Partij Radikalen (PPR) en Democraten 66 (D66) waren ook onderdeel van de coalitie. Van der Stoep werd minister van Buitenlandse Zaken.¹⁰⁹

Toen Kadhafi aan de macht kwam was Nederland met twee posten vertegenwoordigd in Libië: een ambassade en een consulaat-generaal in Tripoli. De buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur was Th. P. Bergsma (voornaam onbekend). Hij nam zijn taken vanuit Caïro waar omdat hij ook chef de poste van de ambassade in Egypte was. Dat geldt ook voor zijn opvolger Frans von Oven, die in 1971 aantrad. In praktijk zou de tijdelijke zaakgelastigde en tevens eerste ambassadesecretaris J.C. Lanjouw (voornaam onbekend) en later zijn opvolger J.J. de Roos (voornaam onbekend) het meeste met Den Haag corresponderen. Op de ambassade waren daarnaast nog een derde ambassadesecretaris, een administratief attaché en een landbouw-attaché aanwezig. De honoraire consul-generaal was Giuseppe Cassar, die zowel een Brits als Italiaans paspoort bezat. Aan de vooravond van de staatsgreep was Nederland bezig met plannen voor een tweede consulaat in Libië, in de stad Benghazi.¹¹⁰ De Nederlandse belangen in Libië waren

¹⁰⁹ Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 101; J. Bosmans, *Staatkundige vormgeving in Nederland: Volume 2* (Assen 2000) 86 - 108; J. Woldendorp et al., *Party government in 48 democracies (1945 - 1998): composition, duration, personell* (Dordrecht 2000) 395 - 396.

¹¹⁰ Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland*, februari 1969, 63 - 64; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, *Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden*, 1970, 77; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, *Staatsalmanak van het Koninkrijk*

voornamelijk zakelijk. In Tripoli woonden eind 1967 circa tweehonderd Nederlanders, in Benghazi en andere plaatsen in de provincie Cyrenaica circa twintig. De meeste van hen waren werkzaam bij oliemaatschappijen. Enkele Nederlandse bedrijven die in Libië opereerden waren Philips, de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM), de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Havenwerken, Foxdrill en Shell. Er waren geen Nederlandse handelshuizen in het land maar wel enkele agenten van scheepvaartmaatschappijen.¹¹¹ Zoals vermeld waren de betrekkingen tussen beide landen op zowel economisch als politiek gebied goed te noemen.

De rest van deze paragraaf is vrijwel uitsluitend op basis van primaire bronnen geschreven. De collectie van het Nationaal Archief (NA) te Den Haag vormt het uitgangspunt. Het gaat met name om de toegangsnummers 2.05.206 (Nederlandse Gezantschap, later Ambassade in Libië (standplaats Caïro, later Tripoli) Ambassade Libië 1955 - 1974) en 2.05.313 (Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1965 - 1974 Buza / Code-archief 1965 - 1974), maar ook de toegangsnummers 2.02.05.02 (Ministerraad), 2.03.01 (Ministeries voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (KMP) Kabinet Minister-President), 2.05.157 (Ministerie van Buitenlandse Zaken: Nederlands Consulaat-Generaal later Ambassade in Algerije Gezantschap Algerije), 2.05.173 (Nederlandse Ambassade in Egypte (Caïro) Ambassade Egypte), 2.05.190 (Nederlands Gezantschap, later Ambassade in Irak (Bagdad) Ambassade Irak 1955-1974), 2.05.251 (Nederlandse Ambassade in Soedan (Khartoum) [periode 1955-1974] Ambassade Soedan 1955-1974), 2.05.252 (Nederlandse Ambassade in Syrië

der Nederlanden, 1971, 78; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1972, H41; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973, H42; Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, september 1974, 54; NA, 2.05.206, 16, Bericht van het gezantschap voor Libië in Caïro naar consulaat-generaal in Tripoli, verzonden op 24 maart 1965, onderwerp 'Re: visit Tripoli', kenmerk 999; NA, 2.05.313, 26321, Bericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar Cassar, verzonden op 23 januari onderwerp 'Uitwijzing uit Libië', kenmerk 9440; NA, 2.05.313, 26321, Bericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 16 augustus 1972, onderwerp 'Consul-generaal te Tripoli/Libië', kenmerk 31326A; NA, 2.05.206, 20, Bericht namens koningin Juliana en Luns naar Kadhafi, verzonden op 26 mei 1971, onderwerp 'Aanstelling Von Oven als ambassadeur Nederlandse ambassade Libië', geen kenmerk; NA, 2.05.206, 26, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 april 1970, onderwerp 'Moeilijkheden Italiaanse kolonie', kenmerk 787 / 184; NA, 2.05.206, 38, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 februari 1974, onderwerp 'Nationalisatie VS oliemaatschappijen', kenmerk 300 / 76; NA, 2.05.206, 16, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 juli 1969, onderwerp 'Benoeming consul in Cyrenaica', kenmerk 1270 / 186.

¹¹¹ NA, 2.05.206, 16, kenmerk 1270 / 186; NA, 2.05.206, 16, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 november 1967, onderwerp 'Voorlopig postreport', geen kenmerk.

(Damascus) [periode 1955-1974] en het Consulaat te Aleppo [periode 1904-1976] Ambassade Syrië), 2.05.258 (Nederlands Consulaat, later de Ambassade in Tunesië [standplaats Tunis] BuZa / Consulaat - Ambassade Tunesië) en 2.12.55 (Ministerie van Defensie; Kabinet van de Staatssecretaris van Marine Defensie / Kabinet Stas Marine) zijn gebruikt. Het betreft een grote hoeveelheid Nederlandse ambtelijke en diplomatieke stukken aangaande Libië in de periode 1969 - 1974. Voor het grootste deel zijn het openbare, confidentiële of geheime berichten verstuurd van de ambassade in Tripoli naar het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag. Berichten die de omgekeerde weg bewandelden of vanuit andere Nederlandse vertegenwoordigingen naar het departement werden gestuurd, maken ook een deel uit van het geheel, maar zijn niet zo talrijk. Dat geldt ook voor de memoranda die binnen het ministerie rondgingen en Libië als onderwerp hadden. In Den Haag waren Kadhafi en de zijnen niet bijzonder vaak onderwerp van gesprek, en het kwam niet heel veel voor dat er instructies of vragen van het departement naar de ambassade werden gezonden. Ook in de vergaderingen van de ministerraad speelde Libië geen grote rol. De medewerkers van de ambassade in Tripoli hielden de vinger echter goed aan de pols en stuurden gedetailleerde verslagen over vrijwel elk aspect van de Libische ontwikkelingen naar Nederland. Voorts werd meer dan eens informatie ingewonnen bij ambassades van andere landen in Libië of bij Nederlandse ambassades in relevante steden zoals Rome, Londen, Washington, Moskou en Jeruzalem. Omdat het merendeel van de documenten alleen voor Nederlandse ambtenaren bestemd was, bieden de bronnen waardevolle informatie over de Nederlandse houding. Het leeuwendeel van de archiefstukken kent echter een zakelijke stijl en bevat geen reflectie op hetgeen waarvan verslag wordt gedaan en komt derhalve niet van pas bij het vaststellen van het Nederlandse beeld van het Libische regime. Alleen de documenten die een waardeoordeel toekennen aan het Libische beleid zijn gebruikt bij het opbouwen van dit beeld. Overigens heeft ook het doorzoeken van de handelingen van de Tweede Kamer weinig opgeleverd. Libië werd sporadisch besproken in het parlement, en als dat het geval was, dan vrijwel altijd in de context van de oliecrisis. Tussen de regels door spreekt daaruit wel het onderwerp dat voor Nederland het belangrijkste was.

Hoewel de archiefstukken een zeer bruikbaar en interessant inzicht kunnen opleveren, is enige bronnenkritiek op zijn plaats. Het is ondanks de vrijwel volledige

openbaarheid niet duidelijk of het NA alle relevante documenten uit de onderhavige periode in bezit heeft en of er onbekende documenten zijn achtergehouden. Wel is duidelijk dat er bij de vorming van de gebruikte archieven sprake is geweest van selectie. Daarom moet rekening worden gehouden met een enigszins fragmentarisch karakter van de beschikbare bronnen. Ondergetekende heeft door de grote hoeveelheid inventarisnummers bovendien ook een eigen selectie moeten maken uit de toegangsnummers 2.05.313, 2.02.05.02, 2.03.01, 2.05.157, 2.05.173, 2.05.190, 2.05.251, 2.05.252, 2.05.258 en 2.12.55. Dat is naast jaartal gebeurd op basis van zoekopdrachten naar een aantal sleutelwoorden en de vele variaties daarop: Libië, Tripoli, Sovjet-Unie, olie en Kadhafi. Toegang 2.05.206 is vrijwel integraal onderzocht. Een moeilijk op te lossen verdere kritiek betreft één van de belangrijkste algemene kwesties voor de historische discipline: zijn papieren bronnen alleen voldoende representatief om er het verleden mee te kunnen schetsen? Het is bijvoorbeeld goed denkbaar dat Nederlandse functionarissen zich in de wandelgangen mondeling uitlieten over Libië. Deze oordelen zijn echter niet geregistreerd. Ten slotte zijn enkele archiefstukken in het Frans of Arabisch gesteld: talen die ondergetekende niet machtig is. Uiteindelijk vormde dit geen groot obstakel omdat van het gros van deze documenten ook een kopie in het Engels of het Nederlands beschikbaar is. De bronkritieken ten spijt is er voldoende materiaal voorhanden en bekeken om het onderzoek op een betrouwbare manier uit te voeren.

In de eerste weken na de septemberrevolutie heerste er grote onduidelijkheid over wie de nieuwe machthebbers waren en wat voor stempel en politieke doelstellingen zij hadden. Vanuit Den Haag werd er via allerlei posten in het buitenland tevergeefs getracht bruikbare informatie te verkrijgen. Het leverde vooral speculaties van andere landen op. Dit zou nog tot halverwege 1970 doorgaan.¹¹² Ondanks het gebrek aan informatie werd Libië en daarmee het regime al bij voorbaat neergesabeld: 'Libië is kunstmatig gevormd en begripen als nationale identiteit en nationaal bewustzijn hebben er nauwelijks inhoud'. Loyaliteit reikte niet verder dan de lokale stam en de gebrekkige infrastructuur en verbindingen waren

¹¹² Bijvoorbeeld NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Rome naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 3 september 1969, onderwerp 'Lybie', kenmerk 10346 en NA, 2.05.313, 11220, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM/AF naar DAM, verzonden op 4 september 1969, onderwerp 'Situatie in Libië', kenmerk 102; NA, 2.05.206, 63, Codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 februari 1970, onderwerp 'Libische Inlichtingen Dienst', kenmerk 944.69.

een belemmering voor de integratie.¹¹³ Bergsma liet niet na de Libische ambassadeur in Caïro, Abdussalam Besekri, zijn 'uitdrukking van leedwezen' te geven over 'hetgeen Koning Idris op zo hoge leeftijd moest doormaken'. Hij had immers zijn land met zoveel toewijding en wijsheid geregeerd. Hoewel deze uitspraak ook uit diplomatieke etiquette en uit de royalistische gezindheid van Besekri verklaard kan worden, leek Nederland niet enthousiast te zijn over het wegvallen van de Libische monarchie.¹¹⁴

Tijdens de vergadering van de ministerraad op vijf september 1969 kwam de nieuwe Libische toestand ter sprake. Er werd in eerste plaats overlegd over eventuele erkenning van de Arabische Republiek Libië. De raad stemde in met het voorstel van staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Hans de Koster om hier mee te wachten totdat zeker was dat het nieuwe regime de macht volledig in handen had en de grotere Westerse landen tot erkenning waren overgaan. De tweede kwestie die de revue passeerde, was een onder de monarchie gepland bezoek van de kruiser Hare Majesteits De Ruyter aan de haven van Tripoli. Door de omwenteling waren er twijfels ontstaan over het laten doorgaan van dit vlootbezoek. De beslissing werd uitgesteld.¹¹⁵ Omdat de volgende dag werd vastgesteld dat het regime het hele land controleerde, leek niets de erkenning van Libië nog in de weg te staan, 'behalve het feit, dat wij niet weten uit wie het regime bestaat'.¹¹⁶ Nadat Luns zich middels een persoonlijk telegram van het welzijn van de Nederlanders in Libië had verzekerd, besloot de ministerraad op acht september tot erkenning van Libië.¹¹⁷ De ambassade in Tripoli kreeg opdracht de Libische autoriteiten te berichten dat de Nederlandse regering er prijs op stelde de betrekkingen met Libië op oude voet voort te zetten middels de wederzijdse diplomatieke vertegenwoordigingen.¹¹⁸ Dit is ook wat de Libische ambassadeur in Den Haag te horen kreeg op de vraag hoe de Nederlandse regering

¹¹³ NA, 2.05.313, 11220, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM naar T, verzonden op 5 september 1969, onderwerp 'Libië', kenmerk 103.

¹¹⁴ NA, 2.05.206, 56, Bericht van Bergsma naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 september 1969, onderwerp 'Onderhoud met Libische college over staatsgreep', kenmerk 2507 / 558.

¹¹⁵ NA, 2.02.05.02, 953 - 954, Notulen ministerraad, vergadering 5 september 1969.

¹¹⁶ NA, 2.05.313, 11220, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM naar DPGZ, verzonden op 6 september 1969, onderwerp 'Erkenning van het nieuwe regime in Libye', geen kenmerk.

¹¹⁷ NA, 2.05.206, 64, Telegram van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 6 september 1969, kenmerk 1544; NA, 2.02.05.02, 953 - 954, Notulen ministerraad, vergadering 8 september 1969.

¹¹⁸ NA, 2.05.313, 1712, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 8 september 1969, onderwerp 'Erkenning', kenmerk 6597.

naar het nieuwe Libische regime keek.¹¹⁹ Nederland constateerde dat andere revolutionaire Arabische landen als Algerije, Syrië en Irak blij waren met de Libische omwenteling. Al spraken deze staten in hun gelukwensen aan Libië onder meer van een verwelkoming ‘in de kring van progressieven in de Derde Wereld’ en een ‘moedige stap (...) naar de Arabische vrijheid en eenheid’ en hadden de Nederlandse functionarissen tevens oog voor de grote gelijkens tussen de verschillende regimes, aanwijzingen voor Nederlandse angst over een zich vormend Arabisch, anti-Westers front zijn er niet gevonden.¹²⁰ Dat had er waarschijnlijk ook mee te maken dat de Libische coup voor andere landen in de regio, zoals Tunesië, als onaangename verrassing kwam.¹²¹

De aanhoudende onduidelijke situatie maakte het voor Nederlandse beleidsmakers moeilijk een definitieve beslissing te nemen over het vlootbezoek. Enerzijds zou het bezoek een blijk van goede betrekkingen zijn, hetgeen moeilijk was met een jong revolutionair regime waarvan de samenstelling nog onbekend was. In deze lijn werd voor een ‘elegante uitweg’ geopteerd. Anderzijds zou het afzeggen als een onvriendelijke daad jegens het nieuwe regime opgevat kunnen worden. De kwestie bleef slepen.¹²² Het departement in Den Haag vond het half september ongewenst het bezoek te annuleren. Deze overweging was vooral gebaseerd op de Nederlandse handelsbelangen. Er werd ‘een gedrang van alle zijden’ verwacht om zo snel mogelijk ‘nationale visitekaartjes’ te presenteren bij de nieuwe machthebbers, en Nederland kon daarbij niet achterblijven. Het was de verwachting dat het bezoek van De Ruyter tot een aantal orders zou leiden. Als het regime zich zou ontpoppen als extreem of ‘van een ander bedenkelijk allooi’ kon altijd nog worden afgezegd.¹²³ In oktober werd er alsnog een streep gezet door het plan. De marine had door de onduidelijkheid te weinig tijd gehad om voorbereidingen te treffen voor het vlootbezoek, dat

¹¹⁹ NA, 2.05.206, 64, Bericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 9 september 1969, onderwerp ‘Nieuwe regime Libië’, kenmerk 106.

¹²⁰ NA, 2.05.157, 154, Bericht van de ambassade in Algerije naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 5 september 1969, onderwerp ‘De Lybische omwenteling’, kenmerk 2022 / 390; NA, 2.05.252, 263, Bericht van de ambassade in Damascus naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 10 september 1969, onderwerp ‘Syrië-Libië’, kenmerk 1083 / 253; NA, 2.05.190, 286, Bericht van de ambassade in Bagdad naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 september 1969, onderwerp ‘Irak - Libië’, kenmerk 2163 / 465.

¹²¹ NA, 2.05.258, 101, Bericht van de ambassade in Tunis naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 5 september 1969, kenmerk 1652 / 313.

¹²² NA, 2.05.313, 11220, Memorandum binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM naar M, verzonden op 9 september 1969, onderwerp ‘Voorgenomen vlootbezoek aan Libië’, kenmerk 203.

¹²³ NA, 2.05.313, 11220, Bericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Caïro en Tripoli, verzonden op 12 september 1969, onderwerp ‘Libië’, kenmerk 6744.

waarschijnlijk oorspronkelijk ergens in oktober gepland stond. De Nederlandse regering hechtte er, met het oog op de verdere uitbouw van de uitstekende betrekkingen tussen Nederland en Libië, grote waarde aan dat het eerste bezoek van de marine een groot succes zou worden.¹²⁴

Totdat alle nevelen rond het nieuwe regime waren opgetrokken, was er nog geen sprake van een uitgekristalliseerd Nederlands beeld over Kadhafi en benadrukte de ambassade dat er nog geen gericht beleid werd gevoerd door de nieuwe machthebbers.¹²⁵ Enkele terugkomende karakteristieken van het regime konden al wel worden vastgesteld. Het Arabisch nationalistisch en socialistisch stempel werd snel herkend, maar onbekend was nog om welke vorm het ging. De onvoorwaardelijke steun voor Palestina was ook al opgevallen. Hoe dan ook werd verwacht dat de Libische bijdrage aan de strijd tegen Israël, die tot nog toe alleen financieel was geweest, op termijn vergroot zou worden.¹²⁶ In Den Haag werd er door de wens van het nieuwe regime om mee te doen aan het 'Arabische concert' rekening mee gehouden dat de banden met Libië een veel politieker karakter zouden krijgen. Om de veranderingen het hoofd te bieden werd er geopperd Lanjouw te vervangen door een 'all-round ambtenaar met goede politieke ervaring'. De coup werd in Den Haag dus als een sterke breuk met het verleden ervaren. Het zou evenwel nog jaren duren voordat Lanjouw vervangen zou worden.¹²⁷ Begin november 1969 kwam het bij een gesprek tussen Bergsma en de Libische minister van Buitenlandse Zaken Salem Buweisir inderdaad tot een eerste wrijving over het Arabisch-Israëliësch conflict. De significante handelsbetrekkingen tussen Nederland en Libië werden besproken en laatstgenoemde sprak

¹²⁴ NA, 2.05.313, 1712, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 2 oktober 1969, onderwerp 'Bezoek Hr. Ms. De Ruyter aan Tripoli', kenmerk 1735 / 247; NA, 2.05.313, 1831, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 9 oktober 1969, kenmerk 7616.

¹²⁵ NA, 2.05.206, 63, Codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 11 september 1969, onderwerp 'Libië', kenmerk 10743; NA, 2.05.206, 64, kenmerk 1735 / 247; NA, 2.05.313, 11220, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 20 oktober 1969, onderwerp 'Toestand Libië', kenmerk 12390; NA, 2.05.206, 63, Codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 28 november 1969, onderwerp 'Toestand Libië', kenmerk 14226; NA, 2.05.206, 56, kenmerk 3034 / 675; NA, 2.05.206, 49, kenmerk 524 / 95.

¹²⁶ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 10743; NA, 2.05.206, 56, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 12 september 1969, onderwerp 'Staatsgreep', kenmerk 1578 / 225; NA, 2.05.206, 64, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 september 1969, onderwerp 'Politiek beleid Libië', kenmerk 1650 / 234; NA, 2.05.206, 49, kenmerk 524 / 95.

¹²⁷ NA, 2.05.313, 26831, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 29 oktober 1969, onderwerp 'Diplomatieke vertegenwoordiging in Libië', kenmerk 239.

de hoop uit dat de banden met Nederland inniger werden. Politieke betrekkingen waren volgens hem belangrijker dan economische. Op dat vlak stelde het hem teleur dat er bij de Nederlandse regering naar aanleiding van de bezetting van Nederland door de nazi's, niet meer sympathie voor de verdreven Arabieren was. Ironisch genoeg wenste Nederland het zwaartepunt juist op de economische banden te leggen.¹²⁸

Een andere Nederlandse observatie die frequent terugkeerde, was de ontevredenheid en apathie van de Libische bevolking. Hierdoor zou de Revolutionaire Commandoraad zich nog niet op zijn gemak voelen.¹²⁹ Ook werd er gespeculeerd over de interne verhoudingen binnen dit orgaan. De namen en de achtergrond van de leden van de raad waren bekend, maar onduidelijk was wie voorzitter was en wie de macht werkelijk in handen had.¹³⁰ De slechte bereikbaarheid van de Libische autoriteiten in het algemeen en van Kadhafi in het bijzonder vormde een ander opkomend thema. Het werd symptomatisch genoemd dat telefonisten van het Libische telefoonkantoor en van overheidsinstellingen alleen in het Arabisch wensten te spreken en bij het gebruik van een andere taal de hoorn op de haak legden.¹³¹ De Libische departementen waren zeer traag in hun communicatie met andere staten en Kadhafi was voor het Westen praktisch onbereikbaar. Functionarissen die niet lid van de Revolutionaire Commandoraad waren, fungeerden als scherm tussen buitenlanders en het werkelijke machtscentrum.¹³²

De gevolgen van de Libische machtswijziging voor Nederland en haar bondgenoten werden de eerste maanden uiteenlopend ingeschat. Het voortbestaan van de geallieerde bases werd als punt van bespreking gezien en de oliemaatschappijen zagen hun toekomst met enige zorg tegemoet.¹³³ Nationalisering van de sector werd niet verwacht, maar een bemoeilijking van het zakendoen in en met Libië werd wel voorzien. In de volgende paragrafen zal er meer aandacht zijn voor deze aspecten.¹³⁴ Kleine Westerse landen zoals Nederland zouden van het Libische nationalisme en Kadhafi's standpunt over Israël weinig

¹²⁸ NA, 2.05.313, 11776, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 3 november 1969, onderwerp 'Onderhoud Libische minister van Buitenlandse Zaken Buweisir', kenmerk 13055.

¹²⁹ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 10743.

¹³⁰ NA, 2.05.206, 56, kenmerk 1578 / 225.

¹³¹ NA, 2.05.206, 56, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 29 september 1969, onderwerp 'Verplichtstelling Arabisch', kenmerk 1682 / 236.

¹³² NA, 2.05.313, 11776, kenmerk 13055.

¹³³ NA, 2.05.206, 56, Kenmerk 1578 / 225.

¹³⁴ NA, 2.05.313, 26831, Kenmerk 239; NA, 2.05.206, 56, kenmerk 3034 / 675.

hinder ondervinden, zo was de verwachting.¹³⁵ In Den Haag werd de machtswenning zelfs als nieuwe kans gezien. Na een bezoek van de Libische minister van Buitenlandse Zaken aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag werd vastgesteld dat ‘de nauwe banden met Engeland, die ertoe leidden dat economische opdrachten welhaast zonder uitzondering aan het V.K. werden gegeven, thans [zijn] verdwenen’. Libië was op zoek naar nauwere contacten met Nederland en de Libische minister van Buitenlandse Zaken gaf in dit kader aan graag te worden uitgenodigd door de Nederlandse regering.¹³⁶ Het Nederlandse directoraat-generaal politieke zaken besliste in januari 1970 echter niet op deze wens in te gaan. Er zou nog nauwelijks voldoende gespreksstof zijn en de ‘extreme anti-Israël houding’ van de Libische regering zou tot moeilijkheden kunnen leiden. Bovendien was de agenda van Luns overbezet.¹³⁷ De Nederlandse regering zat niet te wachten op politieke toenadering met Libië en wilde vooral de economische vruchten plukken van de betrekkingen met Libië.

De beslissing geeft aan dat er rond eind 1969, begin 1970 een steeds duidelijker beeld over Kadhafi ontstond bij de Nederlandse regering. Eind december ging er al een sterk beoordelend memorandum rond in het departement in Den Haag. De voorlopige Libische grondwet werd een ‘hooggestemd idealistisch doch vaag stuk met staatssocialistische inslag dat alle sporen van haastwerk vertoont’ genoemd. Alle slechte zaken werden benadrukt, en dat is in combinatie met het weigeren van het verzoek van Buweisir illustratief voor het Nederlandse beeld. De kolonel en de zijnen werden vrijwel uitsluitend in pejoratieve termen beschreven, waarbij vooral oog was voor de onervarenheid, het amateurisme en de extreme standpunten van de nieuwe machthebbers. Het beleid zou enkel door emotie gedreven worden. Minachting en onderschatting zijn typerend voor het beeld dat Nederland had.¹³⁸ De enige positieve punten, die over de gehele periode haast nooit werden aangekaart,

¹³⁵ NA, 2.05.206, 49, kenmerk 524 / 95.

¹³⁶ NA, 2.05.206, 75, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van J. de Koster naar M, verzonden op 17 december 1969, onderwerp ‘Bezoek Uw Libische ambtgenoot aan Nederland’, kenmerk 162.

¹³⁷ NA, 2.05.313, 1833, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar Bergsma, verzonden op 19 januari 1970, onderwerp ‘Uitnodiging Libische minister van Buitenlandse Zaken, Buweissir, tot bezoek aan Nederland’, kenmerk 0347.

¹³⁸ NA, 2.05.313, 10303, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM/ND naar DAM, verzonden op 23 december 1969, onderwerp ‘Voorlopige grondwet Libië’, kenmerk 32; NA, 2.05.206, 49, kenmerk 524 / 95.

waren de energie, de charme en het enthousiasme van Kadhafi. Naast de Libische leider leek de Algerijnse president Houari Boumédiène ‘wel haast een verburgerlijkte revolutionair’.¹³⁹

Zoals ook uit de andere paragrafen zal blijken, verbond de Nederlandse regering niet veel concrete consequenties aan het pejoratieve beeld van de Libische leider. Uitbreiding van de economische banden werd niet uit de weg gegaan.¹⁴⁰ Nederland weigerde weliswaar het Libische verzoek om officieren naar Nederland te sturen voor de aankoop van raketten en kleine wapens, maar deed dit alleen omdat alle militaire leveranties aan het Midden-Oosten op dat moment opgeschort waren. Als de leveringen zouden worden hervat, zou een bezoek niet uitgesloten zijn.¹⁴¹ Voorts verleende Nederland haar medewerking bij de uitlevering van Tayseer Ali-el-Attar, een vijftienjarige, Palestijns-Iraakse jongen die ervan beschuldigd werd een granaat naar de Israëliëse ambassade in Den Haag te hebben gegooid. De Libische regering bracht hiervoor haar dank over aan de Nederlandse regering. In de Libische geleide pers werd gesproken van de ‘menslievende houding’ van Nederland.¹⁴² Bergsma had de indruk dat het Nederlandse gebaar de weg had geopend naar goede betrekkingen met het regime, maar liet niet na wederom een sneer aan Kadhafi en de zijnen uit te delen: ‘de Arabische kinderhand is ook hier gauw gevuld’.¹⁴³ In de officiële correspondentie met de Libische autoriteiten klonk deze toon vanzelfsprekend niet door. In de gehele periode die centraal staat in dit onderzoek, bleef de diplomatieke etiquette gehandhaafd. Altijd werd de Libische regering verzekerd van de ‘highest consideration’ van de Nederlandse regering.¹⁴⁴

Vanaf medio 1970 werden Kadhafi’s pogingen Arabische eenheid te smeden steeds vaker onder de loep gelegd. In juni bediende de Revolutionaire Commandoraad zich van

¹³⁹ NA, 2.05.313, 10456, Bericht van de ambassade in Algiers naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 21 april 1970, onderwerp ‘Officieel bezoek Lybisch staatshoofd’, kenmerk 935 / 206.

¹⁴⁰ NA, 2.05.206, 62, Bericht van de ambassade in Tripoli naar Libische ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 27 januari 1970, kenmerk 168.

¹⁴¹ NA, 2.05.313, 1727, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 1 april 1970, onderwerp ‘Aankoop Libische wapens in Nederland’, kenmerk 3205.

¹⁴² NA, 2.05.206, 67, Bericht van het Libische ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 14 december 1969, kenmerk 2203; NA, 2.05.206, 67, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 27 december 1969, kenmerk 2194; NA, 2.05.206, 76, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 8 januari 1970, onderwerp ‘Uitwijzing Taysir El Attar’, kenmerk 2222 / 10.

¹⁴³ NA, 2.05.313, 11776, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 9 februari 1970, kenmerk 2500.

¹⁴⁴ Bijvoorbeeld NA, 2.05.206, 62, Bericht van de ambassade in Tripoli naar Libische ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 28 april 1970, kenmerk 801.

‘chantagepolitiek’ om allerlei Arabische leiders naar de topconferentie in Tripoli te krijgen: ‘welke Arabische leider zou zich kunnen permitteren bij dit feest van Arabische eenheid en verbroedering verstek te laten gaan dan wel zich niet te laten vertegenwoordigen?’. Na afloop werd nadruk gelegd op het gebrek aan resultaten. Toch had Kadhafi zich ‘ondanks de evidente, vaak ten hemel schreiende tekortkomingen aan de organisatie van een gebeurtenis als de onderhavige’ internationaal weten op te trekken tot op het niveau van zijn bondgenoten.¹⁴⁵ Een eensgezinde, anti-Westerse klik had de Libische leider in Nederlandse ogen tot nu toe evenwel niet weten te smeden. Het bezoek dat hij in juni aan Bagdad had afgelegd, zou niet hebben kunnen bijdragen aan de Iraaks-Libische band. Ook het bezoek aan Damascus in die maand werd niet als een onverdeeld succes afgeschilderd. De Syrische leiding zou zich niet de les laten lezen door Kadhafi. Met Irak en Syrië was er onenigheid over de Arabische unificatie en de strijd tegen Israël. Verschillen in opvatting over deze zaken zou Libië ook met Jordanië en Soedan hebben.¹⁴⁶ Naar aanleiding van een Algerijns bezoek aan Libië eind 1970 werd vastgesteld dat het ook tussen deze twee progressieve regimes niet zou boteren.¹⁴⁷ Vanuit Nederlands perspectief waren de Arabische landen te verdeeld om een vuist tegen het Westen of Israël te maken, en daarom zou het ook lastig worden tot Arabische vereniging te komen. In november werd geconcludeerd dat het niet zo’n vaart zou lopen met de federatie. Angst voor een Arabisch front was er niet; Kadhafi werd eerder als solitaire fanaticus afgeschilderd. Ook hij zou er zich echter rekenschap van geven dat het Libische volk weinig zou voelen voor een Arabische vereniging of toenadering tot Egypte.¹⁴⁸

Bij speeches van de kolonel werden zijn woorden over Palestina altijd nauwgezet in de gaten gehouden. Al snel raakte de Nederlandse ambassade echter verveeld van zijn publieke optredens. Meer dan eens werden zijn redevoeringen afgedaan als repetitief en

¹⁴⁵ NA, 2.05.206, 72, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden 27 juni 1970, onderwerp ‘Arabische topconferentie te Tripoli’, kenmerk 1290 / 310.

¹⁴⁶ NA, 2.05.190, 286, Bericht van de ambassade in Bagdad naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 7 juni 1970, onderwerp ‘Bezoek Libische staatshoofd aan Bagdad’, kenmerk 1449 / 346; NA, 2.05.252, 263, Confidentieel codebericht van de ambassade in Damascus naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 8 juni 1970, onderwerp ‘Bezoek Kolonel Kadhafi aan Syrië’, kenmerk 1525.

¹⁴⁷ NA, 2.05.157, 154, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 december 1970, onderwerp ‘Bezoek President Boumedienne van Algerije’, kenmerk 2492 / 690.

¹⁴⁸ NA, 2.05.173, 669, Confidentieel codebericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 10 november 1970, onderwerp ‘Tripartite eenheidsstreven’, kenmerk 3501.

weinig spectaculair.¹⁴⁹ Kadhafi's panarabische streven, die zich daarvoor 'met zijn gehele persoon inzet' werd door Nederland gezien als manier om de apathie van het Libische volk, alsook de veronderstelde spanningen binnen de Revolutionaire Commandoraad, te verdoezelen.¹⁵⁰ Door het ontbreken van een partijorganisatie had het regime geen contact met de bevolking. De 'volksrally's' die daarop waren bedacht leverden nauwelijks dialoog op met het volk. De revolutionaire leuzen stuitten in Libië al op desinteresse en er was teleurstelling over uitblijvende resultaten.¹⁵¹ 'Spontane' volksbijeenkomsten waren vaak georkestreerd door het regime en daarbij doken zo nu en dan 'toevallig' prominenten zoals Arafat op.¹⁵² In december 1970 constateerden de Nederlandse autoriteiten naar aanleiding van een Islamitische conferentie in Tripoli een 'steeds duidelijker wordend fanatisme en extremisme van het huidige Libische regime'.¹⁵³ Ondanks deze vaststelling was er geen angst voor een anti-Westerse Arabische kliek en werd Kadhafi nog niet als schurk gezien. Zijn morele en financiële steun aan Palestijnse guerrilla's was echter wel bekend, alsook zijn drang om Israël aan te vallen.¹⁵⁴

De Libische leider werd als zeer actief geportretteerd, maar zijn initiatieven bleven vruchteloos en doordrongen van amateurisme, chaos en radicalisme.¹⁵⁵ Zijn optredens werden onafgebroken afgekraakt door de ambassade. Kadhafi's speech ter gelegenheid van de eerste verjaardag van het Britse vertrek werd vergeleken met een 'verkiezingsrede voor de gemeenteraad van een provinciestadje'.¹⁵⁶ De Nederlandse verwachtingen over de Arabische vereniging bleven laag. 'De toekomst zal leren of ook deze berg een muis heeft gebaard', werd er in april 1971 naar aanleiding van de oprichting van de federatie tussen

¹⁴⁹ NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 september 1970, onderwerp 'Viering eerste verjaardag september-revolutie', kenmerk 1739 / 525.

¹⁵⁰ NA, 2.05.206, 63, Codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 22 oktober 1970, onderwerp 'Politieke situatie Libië', kenmerk 3337; NA, 2.05.206, 68, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 juni 1971, onderwerp 'Jaarrapport 1970', kenmerk 1097 / 224.

¹⁵¹ NA, 2.05.206, 68, kenmerk 1097 / 224.

¹⁵² NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 28 januari 1971, geen kenmerk.

¹⁵³ NA, 2.05.206, 72, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 december 1970, onderwerp 'Islamitische conferentie', kenmerk 2493 / 691.

¹⁵⁴ NA, 2.05.206, 68, kenmerk 1097 / 224; NA, 2.05.190, 286, kenmerk 1449 / 346.

¹⁵⁵ Bijvoorbeeld NA, 2.05.313, 10456, kenmerk 1449 / 346; NA, 2.05.206, 62, Bericht van Bergsma naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 april 1971, onderwerp 'Afscheid Libië', kenmerk 1035 / 229.

¹⁵⁶ NA, 2.05.313, 11524, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 april 1971, onderwerp 'Herdenking evaluatie Britten', kenmerk 737 / 133.

Libië, Egypte en Syrië opgemerkt.¹⁵⁷ De onderhandelingen over de vormgeving hiervan verliepen moeizaam en de verklaring die het drietal afgaf in mei 1971, zouden voornamelijk op aandringen van Kadhafi tot stand zijn gekomen. Hij was ‘welhaast bezeten’ van het idee van Arabische eenheid, en dat ging ten koste van het belang van Libië.¹⁵⁸ De combinatie met zijn religieuze fanatisme resulteerde in een weinig gematigd beleid.¹⁵⁹ Een nieuwe Nasser zag Nederland allerminst in de Libische leider. Hij werd door andere Arabische landen niet voor vol aangezien en zijn beleid was te radicaal. Het gegeven dat de kolonel de deelnemende landen van de federatie regelmatig onder druk zette door te dreigen zijn significante financiële steun aan het project in te trekken, duidde er op dat de Arabische landen nog steeds sterk verdeeld waren.¹⁶⁰ Voor Sadat zouden het juist deze prikkels zijn en het vooruitzicht van een betere internationale politieke situatie die het project interessant maakten; de strijd tegen Israël was voor hem ondergeschikt.¹⁶¹ Kadhafi versterkte de verdeeldheid door verschillende landen tegenover elkaar uit te spelen. Zo gaf hij in het kader van de moeizame onderhandelingen met Egypte vaak aan dat Algerije nog altijd aan de zijlijn stond als alternatieve partner in de strijd tegen Israël.¹⁶² Overigens was Algerije samen met Tunesië fel gekant tegen de federatie, en van hen zou volgens Nederland wel eens ondergrondse oppositie verwacht kunnen worden.¹⁶³ Het aanzien van Kadhafi zou daarnaast ook als gevolg van de Libische ‘vergissing’ in Marokko zijn gedaald. Libië had de coup poging in Marokko in juli 1971 meteen erkend, terwijl deze poging uiteindelijk mislukte.¹⁶⁴ Toen in de tweede helft van 1971 duidelijker werd hoe de federatie politiek-bestuurlijk en economisch ingevuld zou worden, bestempelde Nederland de plannen als onhaalbaar en te onduidelijk uitgewerkt. Er werd gesproken van een ‘federatie van leiders’ omdat zij door het

¹⁵⁷ NA, 2.05.313, 1467, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 20 april 1971, onderwerp ‘Arabische federatie’, kenmerk 5681; NA, 2.05.206, 74, Bericht van de ambassade in Jeruzalem naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 april 1971, onderwerp ‘Federatie tussen VAR, Syrië en Lybië’, kenmerk 1419 / 81.

¹⁵⁸ NA, 2.05.313, 1467, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 10 mei 1971, onderwerp ‘Federatie van Arabische republieken’, kenmerk 6832.

¹⁵⁹ NA, 2.05.313, 11220, Memorandum binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 15 juli 1971, onderwerp ‘Libië’, kenmerk 34.

¹⁶⁰ NA, 2.05.173, 669, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 mei 1971, onderwerp ‘Federatie van Arabische Republieken’, geen kenmerk.

¹⁶¹ NA, 2.05.258, 145, Vertrouwelijk bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 21 september 1971, onderwerp ‘Libisch / Egyptische Unie’, kenmerk 1668 / 237.

¹⁶² NA, 2.05.157, 154, Bericht van de ambassade in Algerije naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 7 september 1971, onderwerp ‘Algerije en de Unie van Arabische Republieken’, kenmerk 1883 / 331.

¹⁶³ NA, 2.05.258, 145, kenmerk 1668 / 237.

¹⁶⁴ NA, 2.05.313, 1467, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 9 augustus 1971, onderwerp ‘Arabische topconferentie te Tripoli’, kenmerk 10656.

niet definiëren van de bevoegdheden alle macht naar zich toe zouden trekken. Nog steeds was er ook geen eensgezindheid over de omgang met Israël. Kadhafi wilde meteen tot oorlog over gaan, Sadat niet. Uit geografisch oogpunt leek de federatie bovendien niet te verwezenlijken.¹⁶⁵ De plannen tot integratie waren ambitieus, maar zouden ‘voorlopig wel in het papieren stadium blijven’.¹⁶⁶

Door de toenemende spanningen tussen Kadhafi, Sadat en Assad kregen de eenheidsplannen in januari 1972 een ‘bizarre tint’. Eerstgenoemde zou voor Sadat niet het enthousiasme dat hij voor Nasser had, kunnen opbrengen. De ‘bruuske manoeuvres’ van de Libische leider, in de hoop de plaats van Nasser over te nemen, waren een doorn in het oog van de Egyptische regering. Nederland zette vraagtekens bij het resterende enthousiasme van de leiders van Syrië en Egypte. Het was niet duidelijk welke voordelen de federatie voor de drie landen met zich meebracht. Met het oog op deze zaken was de vraag gerechtvaardigd of ‘een op deze basis tot stand gekomen overhaaste unificatie tot iets anders zou kunnen uitgroeien dan tot een dorre plant in de woestijn waaraan het Midden-Oosten zo rijk is’.¹⁶⁷ Rond dezelfde tijd werd Kadhafi’s rol als kampioen van de Arabische zaak gebagatelliseerd. De oproep voor Libische rekruten voor deze zaak had slechts zeshonderd man opgeleverd. Op de ambassade vroeg men zich af of het de bedoeling was met dit geringe aantal de eilanden voor de kust van de Verenigde Arabische Emiraten (de Tunb-eilanden), die onlangs door Iran waren veroverd, terug te pakken. Dat was moeilijk voor te stellen maar er zou toch goed aan gedaan worden om ‘rekening te houden met het blinde fanatisme en de impulsiviteit van kolonel Qadhafi, wanneer het er om gaat te tonen hoe progressief Arabisch Libië is’.¹⁶⁸

In de eerste maanden van 1972 kwamen ook de Nederlands-Libische betrekkingen weer aan bod. Von Oven greep de speech bij de overhandiging van zijn geloofsbrieven aan om de Revolutionaire Commandoraad en Kadhafi te prijzen: ‘the Netherlands follow with

¹⁶⁵ NA, 2.05.206, 74, Bericht van de ambassade in Damascus naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 augustus 1971, onderwerp ‘Federatie van Arabische republieken’, kenmerk 1651 / 463.

¹⁶⁶ NA, 2.05.206, 74, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 november 1971, onderwerp ‘Economische integratie binnen de Federatie Arabische Republieken’, kenmerk 2136; NA, 2.05.173, 669, Confidentieel codebericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 augustus 1971, onderwerp ‘Ontwerp grondwet federatie’, kenmerk 2720.

¹⁶⁷ NA, 2.05.313, 14522, Bericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 januari 1972, onderwerp ‘De confederatie’, kenmerk 28 / 7.

¹⁶⁸ NA, 2.05.313, 14819, Codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 januari 1972, onderwerp ‘Libisch tromgeroffel’, kenmerk 1555.

interest the constant and successful efforts of the Revolutionary Command Council under Your able guidance to improve the welfare of the Libyan people'. Voorts gaf de nieuwe ambassadeur aan dat Nederland op economisch gebied veel kon betekenen voor Libië, bijvoorbeeld op het vlak van baggeren, landwinning en ontwikkeling, het aanleggen van havens en wegen onder moeilijke omstandigheden en van bouwwerken in het algemeen. De hoop werd uitgesproken dat de banden tussen de landen zich zouden voortzetten op de huidige voet, namelijk in een sfeer van 'evergrowing mutual friendship and respect'.¹⁶⁹ Kadhafi was aanwezig bij de gelegenheid en sprak van 'friendly Holland', maar betreurde de Nederlandse houding ten opzichte van het Arabisch-Israëliësch conflict. Nederland zou haar beleid op dit punt volgens de kolonel moeten veranderen om de relatie met de Libische Arabische Republiek te verbeteren.¹⁷⁰ In een informeel gesprek na de ceremonie haalde de Libische leider een tabel tevoorschijn waaruit bleek dat Nederland zich in 1969 had onthouden van een stem binnen de Verenigde Naties aangaande de rechten van de Palestijnen. Omdat Nederland in 1970 en 1971 tegenstemde, zei Kadhafi met een glimlach op zijn gezicht dat hij er niet van hield 'dat de houding van Nederland achteruit gaat'.¹⁷¹

De woorden van Von Oven bevestigen het beeld dat Nederland trachtte functionele politieke banden met Kadhafi te onderhouden en vooral geïnteresseerd was in economische samenwerking. De voorgaande alinea geeft echter ook aan dat het officiële Nederlandse beeld van het regime en het beeld dat er binnenskamers heerste, sterk van elkaar verschilden. De teneur in de interne Nederlandse correspondentie bleef ongewijzigd pejoratief. Het extremisme van Kadhafi, het mislukken van zijn revolutionaire project en de farce van zijn Arabische droom voerden de boventoon. Om ondanks de apathie van de Libische bevolking toch hoge opkomsten bij verkiezingen te behalen, bijvoorbeeld voor het federale parlement in maart 1972, werden stemplichtigen die niet op kwamen dagen een boete opgelegd.¹⁷² De speculaties over de spanningen binnen de Revolutionaire Commandoraad namen tevens een vlucht. Het steeds vaker wegblijven van Kadhafi op

¹⁶⁹ NA, 2.05.206, 20, Speech bij overhandiging geloofsbrieven Von Oven, februari 1972.

¹⁷⁰ NA, 2.05.206, 20, Ongedateerd verslag van aanbieden geloofsbrieven, in elk geval in februari 1972.

¹⁷¹ NA, 2.05.313, 10175, Bericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 14 april 1972, onderwerp 'Overhandiging geloofsbrieven te Tripoli', kenmerk 245.

¹⁷² NA, 2.05.313, 11420, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 maart 1972, onderwerp 'Verkiezingen voor het federale parlement', kenmerk 507 / 87; NA, 2.05.206, 70, Vertrouwelijk bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 21 september 1972, onderwerp 'Libisch/Egyptische unie', kenmerk 1668 / 237.

officiële gelegenheden droeg daar aan bij.¹⁷³ Er was steeds meer oog voor de veronderstelde verslechterende verhouding tussen Jallud en Kadhafi. Na de dood van kapitein Abu Bakr Imgarief in oktober 1972 in een auto-ongeluk, lid van de Revolutionaire Commandoraad en boezemvriend van Kadhafi, waarbij ook Jallud ernstig gewond raakte, werd gesuggereerd dat Jallud schuldig zou zijn aan de dood van Imgarief. Jallud en Kadhafi werden op basis van hun karakter steeds meer als tegenpolen getypeerd. Eerstgenoemde werd als redelijker omschreven dan Kadhafi, die inmiddels als emotionele, impulsieve en onberekenbare schreeuwer werd afgeschilderd. Deze eigenschappen vertaalden zich ook naar de standpunten over de Arabische eenheid.¹⁷⁴ Toen de uitwerking van de federatie stroef liep en Libië en Egypte zich op een onderlinge fusie gingen toeleggen, werden Kadhafi's verwachtingen over dit project aanvankelijk als onrealistisch gekwalificeerd. Een gemeenschappelijk Egyptisch-Libisch ministerie van Buitenlandse Zaken werd bijvoorbeeld een 'extreem denkbeeld' genoemd.¹⁷⁵ Toen de plannen, in tegenstelling tot de eerdere federatieplannen, in september 1972 door Nederland toch serieus werden genomen, plaatste Lanjouw vraagtekens bij de ambities van Kadhafi. Door de unie zouden Libië en de Revolutionaire Commandoraad geliquideerd worden en de Libische leider kon 'toch niet verwachten dat hij straks als president aan het hoofd van [de] fusie [tussen] Egypte [en] Libië' zou staan.¹⁷⁶ De daaropvolgende maanden zouden waarnemers in Libië veel moeite hebben de vorderingen van de geplande unie te volgen. De Libische autoriteiten waren haast niet bereikbaar en de berichtgeving was verwarrend. Duidelijk was echter dat er nog steeds geen angst hoefde te zijn voor een Arabisch front; buiten Libië waren er vrijwel geen landen die werkelijk begaan waren met het unificatie-idee. Kadhafi was ontevreden met de vorderingen die hij met Egypte boekte en richtte zich daarom ook steeds meer op Tunesië. Het laatstgenoemde land paste in ideologische zin veel minder goed bij Libië, maar zou zich toch graag in de strijd mengen om de hand van de 'rijke Libische bruid', waarin Algerije zich ook steeds nadrukkelijker ging melden. In die zin leidde Kadhafi's ideaal eerder tot grotere

¹⁷³ Bijvoorbeeld NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 maart 1972, onderwerp 'Politieke situatie', geen kenmerk.

¹⁷⁴ NA, 2.05.206, 58, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 7 oktober 1972, onderwerp 'Positie majoor Jalloud', kenmerk 1790 / 258; NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 14 juni 1972, onderwerp 'Tweede herdenking ontruiming Wheelus airbase', kenmerk 1101 / 165.

¹⁷⁵ NA, 2.05.206, 63, Codebericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 19 juli 1972, onderwerp 'Libië', kenmerk 10109.

¹⁷⁶ NA, 2.05.206, 70, kenmerk 1668 / 237.

verdeeldheid dan tot verbroedering onder de Arabische landen.¹⁷⁷ De ambassade in Tripoli concludeerde in februari 1973 dat er voor een succesvol samengaan tussen Egypte en Libië eerst nog enkele plooiën gladgestreken dienden te worden.¹⁷⁸ De archieven tot aan de Oktoberoorlog geven verder aan dat de plannen niet uit het slop zouden komen. Er werd gesproken van ‘het schaakbord van de Egyptisch-Libische Unie’. Vooral de Egyptisch-Libische verschillen over Israël waren daar debet aan, maar ook de houding van Sadat, die niet bereid was ‘zijn zelfstandigheid en bewegingsvrijheid door Kadhafi te laten beperken’.¹⁷⁹ Ook met een land als Algerije wist de kolonel geen werkelijke anti-Westerse, anti-Israëlische klik te vormen. ‘Men zou besloten hebben de goede relaties tussen de twee broedervolken om te zetten in daden!’ werd er naar aanleiding van een ontmoeting tussen Boumédiène en de Libische leider sarcastisch opgemerkt.¹⁸⁰

De Libische regering reageerde begin 1973 in Nederlandse ogen opvallend gematigd op de Israëlische aanval op het Libische vliegtuig in de Sinaïwoestijn. Er was vrees dat Libië hard zou terugslaan en zo de oplossing van het Arabisch-Israëlisch conflict verder uit zicht zou raken. Deze angst was ongegrond. De Israëlische aanval werd in het Westen vrijwel unaniem veroordeeld. Ook Nederland bracht afkeuren aan Israël en medeleven aan Libië over. Israël gaf toe dat er fouten waren gemaakt. De anti-Egyptische demonstraties en de Groene Mars die Kadhafi op touw zette, waren vooral georganiseerd om tegemoet te komen aan de woede van het Libische volk. Verder hield de Libische regering zich koest.¹⁸¹ Ondanks deze positieve noot maakten de Nederlandse autoriteiten zich geen illusies. In april 1973 verzocht het Nederlandse maandblad BijEEN via de ambassade in Tripoli een interview met Kadhafi te bemachtigen. Een gesprek met hem zou een goede bijdrage vormen aan de Vredesweek van dat jaar. In de bijgevoegde brief die het maandblad voor de Libische

¹⁷⁷ NA, 2.05.258, 101, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 februari 1973, onderwerp ‘Libië-Tunesië’, kenmerk 190 / 45.

¹⁷⁸ NA, 2.05.206, 74, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 februari 1973, onderwerp ‘Unie of geen Unie?’, kenmerk 291 / 64.

¹⁷⁹ NA, 2.05.173, 445, Bericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 7 juli 1973, onderwerp ‘Unie Egypte - Libië’, kenmerk 2060 / 558; NA, 2.05.173, 445, Bericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 juli 1973, onderwerp ‘Unie Egypte-Libië’, kenmerk 2255 / 604.

¹⁸⁰ NA, 2.05.157, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 februari 1973, onderwerp ‘Ontmoeting Qadhafi-Boumediène’, kenmerk 350 / 78.

¹⁸¹ NA, 2.05.313, 11220, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 maart 1973, onderwerp ‘Begravenis slachtoffers neergeschoten lijnvliegtuigen Libyan Arab Airlines’, kenmerk 391 / 88; NA, 2.05.313, 13281, Memorandum binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM/MO naar DAM, verzonden op 8 maart 1973, onderwerp ‘Het Libische vliegtuig-incident’, kenmerk 21.

autoriteiten had opgesteld, werd Kadhafi beschreven als een fascinerende, serieuze, diepgelovige man die op excellente wijze leiding gaf aan Libië en andere Islamitische groepen. Bovendien droeg hij in positieve zin bij aan de vrede in de Arabische wereld.¹⁸² Lanjouw noemde de kans op een interview in zijn reactie zeer gering en wees er op dat Kadhafi 'voor honderd procent' tegen vrede met Israël was en alle pogingen tot onderhandeling afwees. De Libische leider was geen geschikt persoon om in het kader van de Vredesweek te interviewen.¹⁸³

Tot aan de oktoberoorlog was geringschatting voor de in april 1973 afgekondigde culturele revolutie dominant in de Nederlandse documenten. De van boven opgelegde 'revolutie' sloeg in de lijn van de Nederlandse verwachtingen niet aan bij de bevolking en stuitte zelfs op toenemende tegenstand.¹⁸⁴ De combinatie met Kadhafi's 'eigengereide, autocratische' optreden binnen de Revolutionaire Commandoraad zou wel eens een gevaar voor zijn positie kunnen vormen.¹⁸⁵ Vooral de volkscomités waren mikpunt van spot. Deze hadden geleid tot een nog grotere administratieve chaos en werden door extremisten overheerst.¹⁸⁶ Enkele comités bestonden tot verbazing van de ambassade zelfs uit analfabeten.¹⁸⁷ Er begonnen zich steeds meer tekenen van 'mob rule' voor te doen en de verdere levensomstandigheden begonnen meer kenmerken van een politiestaat te vertonen. Het was de vraag of de Revolutionaire Commandoraad de touwtjes nog wel voldoende in handen had nu de massa daadwerkelijk aan de macht leek.¹⁸⁸ Het duurde niet lang voordat het Libische experiment als definitief mislukt werd beschouwd door Nederland. Terwijl de voorbereidingen voor de herdenking van de septemberrevolutie, die in het teken van de resultaten van de culturele revolutie zou staan, in volle gang waren, merkte de

¹⁸² NA, 2.05.206, 53, Brief van Bijeen naar ambassade in Tripoli, 4 april 1973.

¹⁸³ NA, 2.05.206, 53, Brief van de ambassade in Tripoli naar Bijeen, verzonden op 5 mei 1973, onderwerp 'Interview met kolonel Qadhafi naar BIJeen', kenmerk 706.

¹⁸⁴ NA, 2.05.313, 10456, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 19 april 1973, onderwerp 'Rede Zuara, president Qadhafi', kenmerk 681 / 146.

¹⁸⁵ NA, 2.05.313, 10456, kenmerk 681 / 146; NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 12 april 1973, onderwerp 'Interne moeilijkheden RCC?', kenmerk 650 / GS.

¹⁸⁶ NA, 2.05.206, 56, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 28 april 1973, onderwerp 'Verkiezingen volkscomités', kenmerk 720 / 154; NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 mei 1973, onderwerp 'Situatie in Libië', kenmerk 816 / 174.

¹⁸⁷ NA, 2.05.206, 56, kenmerk 720 / 154.

¹⁸⁸ NA, 2.05.206, 89, kenmerk 816 / 174.

zaakgelastigde op dat aan die resultaten nog gewerkt werd.¹⁸⁹ Het grootste doel van de revolutie, het aan de macht brengen van de massa, was niet behaald. Hoewel de Libische geleide pers meldde dat veel Libiërs zich tegen de wapenstilstand in de Oktoberoorlog hadden gekeerd, viel dit volgens de ambassade in werkelijkheid mee. Kadhafi had gedurende de oorlog voor een volledig stilzwijgen gekozen en illustreerde daarmee de ‘totale minachting voor een oorlog waar hij het van begin af aan niet mee eens was’ en dat liet tevens zien dat het Libische volk in feite niets te zeggen had.¹⁹⁰

Het Nederlandse beeld van Kadhafi, dat al niet rooskleurig was, werd na de Oktoberoorlog nog negatiever. Dat was er onder meer aan te danken dat de Libische leider in toenemende mate in verband gebracht werd met terroristische groeperingen. Al ver voor de oorlog was vastgesteld dat Kadhafi waar ook ter wereld zonder onderscheid de gewoonte had een ‘moslemstaat of moslemgroep van de bevolking’ te steunen.¹⁹¹ De rol van Libië als ‘kampioen van de Islam’ was volgens Nederland alleen bedoeld om andere, vaak mildere Islamitische groepen te doordringen van het gevaar van het Zionisme.¹⁹² Dit waren echter geen terroristische activiteiten. Zo was ook bekend dat Kadhafi geldschieter was van Zwarte September en de PLO, maar ook dat leverde hem geen uitgesproken terroristisch stempel op omdat hij alleen aanslagen op Israëliësch grondgebied zou ondersteunen. De gijzeling van de Israëliëse Olympische ploeg en die van het Israëliëse ambassadepersoneel in Bangkok in december 1972 werden noch veroordeeld noch goedgekeurd door het regime. De Libische ontvangst van zowel de overlevende als de overleden gijzelnemers van de Israëliëse Olympische ploeg werd door Nederland niet veroordeeld, waarschijnlijk omdat de machthebbers niet aanwezig waren bij de ceremonies.¹⁹³ Kadhafi’s gedrag bij de kaping van een Japans vliegtuig in augustus 1973 door een onbekende Arabische terreurgroep sprak in zijn voordeel. Libië keurde de daad af en beloofde de verdachten uit te leveren aan Japan.

¹⁸⁹ NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 23 augustus 1973, onderwerp ‘Eenheidsstaat Libië/Egypte’, kenmerk 1308 / 277.

¹⁹⁰ NA, 2.05.206, 66, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 oktober 1973, onderwerp ‘Politieke toestand Libië’, kenmerk 1614 / 336.

¹⁹¹ NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 23 december 1971, onderwerp ‘Libië - conflict India-Pakistan’, kenmerk 2649 / 443.

¹⁹² NA, 2.05.206, 80, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 april 1973, onderwerp ‘Vierde Islamitische conferentie te Benghazi’, kenmerk 596 / 125.

¹⁹³ NA, 2.05.206, 87, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 30 oktober 1972, onderwerp ‘Ontvoering Lufthansa machine’, kenmerk 1970 / 294; NA, 2.05.313, 1568, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 26 maart 1973, onderwerp ‘Libië en “zwarte september”’, kenmerk 5592.

Het zag er naar uit dat de kolonel een precedent wenste te scheppen om 'toekomstige kapers te ontmoedigen Libië als vluchtdoel, of toevluchtsoord, te kiezen'.¹⁹⁴ Voor de Oktoberoorlog werd Kadhafi in dit opzicht nog niet als schurk gezien. Bij de kaping van het KLM-toestel de Mississippi in november 1973 verleenden de Libische autoriteiten naar relatieve tevredenheid hun medewerking toen het vliegtuig wegens brandstofgebrek een tussenstop maakte in Libië. De Libische regering deed er alles aan om de kapers te overreden en nam krachtig stelling tegen de actie.¹⁹⁵ In januari 1974 nam Nederland enkele veronderstellingen over Kadhafi's medeplichtigheid bij een terroristische aanslag op het vliegveld in Rome en andere terreurdaden desalniettemin serieus. Op het eerste gezicht leken de aantijgingen 'fantastisch' en 'moeilijk in overeenstemming te brengen met recente afkeuringen van hijacking als middel'. Aan de andere kant was het niet onmogelijk dat Kadhafi over was gegaan tot wanhoopspolitiek, in de hoop het momentum in het Midden-Oosten te herwinnen. Vanwege het Libische isolement restten alleen nog minder logische middelen. Wraakgevoelens van de trotse Kadhafi tegenover Sadat en de daaruit voortvloeiende drang om de vredesbesprekingen te dwarsbomen, zouden de 'minder evenwichtige Kadhafi inderdaad tot vreemde sprongen kunnen verleiden'.¹⁹⁶ Dit patroon kwam na de Oktoberoorlog vaker terug. Nederland ging mee in de mening van vele waarnemers dat het hoogtepunt van Kadhafi voorbij was en dat zijn aanzien zowel nationaal als internationaal sterk gedaald was, maar dat er gewaakt moest worden voor onderschatting.¹⁹⁷ Juist nu zouden de militante idealen van Libië verwezenlijkt kunnen worden omdat het land wegens het politieke isolement minder met de politieke realiteiten rekening hoefde te houden.¹⁹⁸

Andere, al bekende aspecten van het pejoratieve beeld van Kadhafi, werden na de oorlog nog negatiever beschreven. De toon was harder dan ooit te voren en er werd frequenter dan voorheen afgegeven op de Libische leider. De Nederlandse autoriteiten

¹⁹⁴ NA, 2.05.206, 87, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 augustus 1973, onderwerp 'Luchtpiraterij JL 404', kenmerk 1211 / 245.

¹⁹⁵ NA, 2.05.206, 87, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 5 december 1973, onderwerp 'Gekaapte KLM-Boeing in Tripoli', kenmerk 1864 / 382.

¹⁹⁶ NA, 2.05.313, 1626, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 10 januari 1974, onderwerp 'Qathafi medeplichtig hijacking Rome?', kenmerk 1551.

¹⁹⁷ NA, 2.05.313, 10456, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 18 november 1973, onderwerp 'Politieke positie Qathafi', kenmerk 19009; NA, 2.05.313, 1626, kenmerk 1551.

¹⁹⁸ NA, 2.05.206, 66, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 23 januari 1974, onderwerp 'Overeenkomst KM 101', kenmerk 136 / 35.

schreven welhaast schertsend over hem. Het werd inmiddels als vermeldenswaardig geacht als de emotionele en onberekenbare Kadhafi zelfbeheersing etaleerde, zoals bij zijn bezoek aan Frankrijk in november 1973.¹⁹⁹ Het cynische verslag van de grove speech die hij op tien februari 1974 hield, is typerend voor het beeld dat Nederland nu van hem had: 'de rede is van een uitverkoren doch miskend profeet, die in tegenstelling tot alle andere Arabische leiders het gelijk aan zijn zijde heeft en als enige weet wat goed is voor de Arabische wereld'. Op hoogmoedige wijze vertrapte hij de rest van de Arabische wereld, vooral regeringen die de Arabische eenheid in de weg stonden. Hij riep 'duidelijk op subversieve wijze' op tot bevolkingen van dit soort landen om in opstand te komen en als volk de macht in handen te nemen, net als in het revolutionaire Libië.²⁰⁰ In de Arabische regio zouden er naar Kadhafi's inzicht alleen komedies, propaganda en politieregeringen zijn, behalve in Libië, waar de wereld rechtvaardigheid, vrijheid en heerschappij van het volk zag.²⁰¹ 'Megalomaan' werd Kadhafi's overtuiging genoemd dat Libië uitverkoren was om de revolutie aan te voeren en te exporteren.²⁰² Het fanatisme, compromisloze optreden en de afkeer van geleidelijkheid brachten het ideaal van Arabische eenheid verder dan ooit.²⁰³ Arabische ambassadeurs in Tripoli meenden dat de Libische leider zijn verstand had verloren, en ook de ambassade van Nederland meende in maart 1974 dat de balans tussen het profetische en realistische element in Kadhafi's handelen en denken was doorgeslagen naar eerstgenoemde.²⁰⁴

Daar het land geheel bestuurd werd als 'privé eigendom' van Kadhafi kon zijn gedrag Libië een slechte naam bezorgen.²⁰⁵ De Libisch-Tunesische verenigingsplannen waren voor Nederland bijvoorbeeld reden om het geplande bezoek aan Tunesië in mei 1974 af te

¹⁹⁹ NA, 2.05.313, 10456, Codebericht van de ambassade in Parijs naar het ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 29 november 1973, onderwerp 'Bezoek kolonel Kadafi aan Parijs', kenmerk 19908.

²⁰⁰ NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 februari 1974, onderwerp 'Politiek speech Qathafi', kenmerk 293 / 71.

²⁰¹ NA, 2.05.206, 63, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 februari 1974, onderwerp 'Redevoering Qathafi', kenmerk 377 / 90.

²⁰² NA, 2.05.206, 63, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 februari 1974, onderwerp 'Buitenlandse politiek Libië', kenmerk 376 / 89.

²⁰³ NA, 2.05.206, 79, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 22 januari 1974, onderwerp 'Libisch/Tunesische unie', kenmerk 134 / 33; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 376 / 89.

²⁰⁴ NA, 2.05.206, 89, kenmerk 293 / 71; NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse zaken, verzonden op 14 maart 1974, onderwerp 'Bezoeken Qathafi aan Tsjaad en Niger', kenmerk 486 / 115; NA, 2.05.206, 63, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 april 1974, onderwerp 'Buitenlandse reizen Jalloud en Qathafi', kenmerk 608 / 161.

²⁰⁵ NA, 2.05.206, 70, kenmerk 134 / 33; NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 7 april 1974, onderwerp 'Wijziging verplichtingen Qathafi', kenmerk 637 / 28 GS.

zeggen. Het land stelde zich gematigd op tegen Nederland, maar de vereniging met Libië zou dat in ongunstige zin kunnen veranderen.²⁰⁶ De vergadering van de ministerraad op 22 maart relativeerde de afschrikwekkende werking die Kadhafi op Nederland had. De minister van Financiën Wim Duisenberg wilde weten wat er waar was van een Nederlandse levering van Fokkervliegtuigen aan Libië. Een woordvoerder van het ministerie van Buitenlandse Zaken antwoordde daarop dat de levering geheel buiten politieke context lag en aantrekkelijk was voor Fokker. Duisenberg vond het inconsistent dat demonstratievluchten van Fokker in Chili op politieke grond verboden waren door het ministerie van Defensie. In dat land was in 1973 een kolonelsregime onder leiding van Augusto Pinochet gevestigd. Er ontstond zich een discussie in de ministerraad, waarin Den Uyl het laatste woord had: het economische belang moest altijd in ogenschouw worden genomen en dan was er geen sprake van hypocrisie. Het Libische regime was 'verre van ideaal' maar 'men kan niet stellen dat wat daar gebeurt, overeenkomt met hetgeen zich in Chili voltrekt'. Afgesproken werd dat bij twijfel over het al dan niet leveren van materiaal aan twijfelachtige landen, de zaak besproken zou worden in de ministerraad.²⁰⁷

Binnen Libië was er steeds meer aversie tegen de 'irrationele, emotionele, religieus geïnspireerde' benadering van Kadhafi. De Roos voorspelde dat andere leden van de Revolutionaire Commandoraad zouden ingrijpen om de macht van de kolonel aan banden te leggen teneinde de schade die hij berokkende te beperken. Een voorzitterswissel binnen de raad werd niet onmogelijk geacht.²⁰⁸ In april 1974 trok Kadhafi zich inderdaad terug als voorzitter, maar in feite bleef hij de touwtjes in handen houden. De ambassade stelde vast dat de meerderheid van de raad had besloten Kadhafi weg te promoveren naar het 'terrein van de ideologie en profetie' en de 'meer pragmatische' Jallud als uitvoerder aan te stellen.²⁰⁹ Dit soort verschillen tussen de twee werden in de eerste maanden van 1974 vaker uitgediept. Steeds kwam de besproken complementaire arbeidsverdeling terug, waarbij Kadhafi ook als 'glamoreus' en als onderhouder van contacten werd omschreven, terwijl Jallud zich op economische, technische en administratieve taken, alsook concrete

²⁰⁶ NA, 2.05.313, 1877, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 14 januari 1974, onderwerp 'Eventueel staatsbezoek vereniging met Libië', kenmerk 544.

²⁰⁷ NA, 2.02.05.02, 1398 - 1400 en 1402 - 1410, Notulen ministerraad, vergadering 22 maart 1974.

²⁰⁸ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 637 / 28 GS.

²⁰⁹ NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 april 1974, onderwerp 'Wijziging verplichtingen Qadhafi', kenmerk 757 / 189.

onderhandelingen, toelegde.²¹⁰ De zaakgelastigde was zich echter ook van de mogelijkheid bewust dat Kadhafi 'zich spiegelend aan Mao' op de achtergrond de macht in handen hield.²¹¹

De nieuwe verhoudingen binnen Libië pakten niet direct goed uit. Er volgden enkele maanden waarin de lijn van het Libische beleid, en de invloed die de kolonel daarop had, onduidelijk en vaak ambigue was.²¹² Kadhafi enerzijds en de andere leden van de raad en de Libische regering anderzijds werden in toenemende mate tegenover elkaar gezet, waarbij Nederland vanzelfsprekend een voorkeur voor de laatste partij had. Door dit contrast kwam het Nederlandse beeld beter uit. Alle verstandelijke, realistische Libische keuzes werden toegeschreven aan de andere leden van de raad, Kadhafi werd verantwoordelijk geacht voor alle subversieve activiteiten. De 'staaltjes goot-journalistiek' die in juni 1974 onderdeel waren van een felle campagne van de Libische pers tegen de Verenigde Staten en de Arabische leiders die in zee gingen met Kissinger, verrieden de hand van Kadhafi.²¹³ Eerder zou hij bijvoorbeeld ook de hand hebben gehad in de aanval op de militaire academie in Caïro in de lente van 1974. De waarheid over zijn betrokkenheid bleef evenwel duister. De Libische regering reageerde constructief op het voorval door een lid van de Revolutionaire Commandoraad en de minister van Buitenlandse Zaken naar Egypte te sturen om over de zaak te praten.²¹⁴ Rond dezelfde tijd zouden er in de Libische geleide pers lasterlijke berichten over Sadat zijn verschenen. Als dat juist was, zou dat volgens Nederland een openlijke confrontatie betekenen tussen de profetische lijn van Kadhafi en de pragmatische lijn van de rest van het Libische regime. Het bleef evenwel vooral gissen naar de machtsverhoudingen in Libië. De visie van de Tunesische president Habib Ben Ali Bourguiba, dat Kadhafi 'voor Mao speelt', werd echter het meest waarschijnlijk geacht.²¹⁵ De Revolutionaire Commandoraad zou niet kunnen overleven zonder het enige charismatische

²¹⁰ NA, 2.05.206, 63, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 maart 1974, onderwerp 'Proefballon bezoek Jalloud aan V.S.', kenmerk 516 / 130; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 376 / 89.

²¹¹ NA, 2.05.206, 89, kenmerk 757 / 189.

²¹² Bijvoorbeeld NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 juni 1974, onderwerp 'Momentopname Libische politiek', kenmerk 1063 / 262.

²¹³ NA, 2.05.206, 66, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 juni 1974, onderwerp 'Perscampagne tegen Arabische knieval voor Nixon', kenmerk 1138 / 289.

²¹⁴ NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 mei 1974, onderwerp 'Libische reacties aanval militaire academie Kairo', kenmerk 853 / 214.

²¹⁵ NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 16 mei 1974, onderwerp 'Politieke ontwikkelingen Libië', kenmerk 935 / 113.

lid dat ze hadden: Kadhafi. In een politiek ‘weinig sophisticated land als Libië’ diende de macht naar inzicht van de zaakgelastigde ook zichtbaar te worden uitgeoefend.²¹⁶

Niet op elk vlak werd overigens onderscheid gemaakt tussen de twee conflicterende beleidslijnen. De Palestijnse terreuracties in Kirjat Sjmona en andere Israëlische plaatsen werden in mei 1974 als heldendaden ontvangen in Libië, en daarbij werd geen onderscheid gemaakt tussen Kadhafi en de rest van de Revolutionaire Commandoraad. De raad zou de acties op zijn minst goedkeuren en misschien zelfs inspireren, gezien de brieven die de terroristen voor hun acties aan Kadhafi hadden gericht. Nederland had er evenwel nog steeds oog voor dat Libië acties buiten Israël wel afkeurde.²¹⁷ Als schurkenstaat stond Libië derhalve nog niet te boek bij Nederland, maar mede ingegeven door de ‘ambivalente houding [van] Libië inzake terroristische acties’ werd in overleg met de KLM toch besloten extra voorzichtigheid toe te passen en de uitwisseling van gegevens te intensiveren.²¹⁸

Halverwege oktober 1974 werd definitief vastgesteld dat Kadhafi weer stevig in het zadel zat en het land vastbesloten was door te gaan op haar eigen weg, ‘die niet zo baanbrekend en nieuw is als de Libiërs geloven en waarvan de loop toch steeds weer zal worden bepaald door de harde realiteit: gebrek aan technici, arbeiders en know how’.²¹⁹ Het eenheidsstreven van Kadhafi was na de Oktoberoorlog nog ongebroken, maar de verdeeldheid van en de rivaliteit tussen de Arabische landen stond echte verbroedering nog steeds in de weg. De Tunesisch-Libische fusie wilde daarom niet vlotten. Tussen Egypte en Libië was er inmiddels sprake van een totale breuk. In dit licht werd er op de ambassade in Caïro gesproken van de ‘slepende tragi-comedie der Egyptisch-Libische betrekkingen’.²²⁰ In december meldde de Libische pers desalniettemin dat de Arabische massa’s door de

²¹⁶ NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 juni 1974, onderwerp ‘Viering ontruiming Wheelus airbase’, kenmerk 1092 / 272; NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 juli 1974, onderwerp ‘Qathafi’s show in Gardabia’, kenmerk 1241 / 323.

²¹⁷ NA, 2.05.206, 67, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 mei 1974, onderwerp ‘Acties Palestijnse Feda’s in Israël’, kenmerk 951 / 114.

²¹⁸ NA, 2.05.313, 1626, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 29 mei 1974, onderwerp ‘Bescherming tegen terrorisme’, kenmerk 9769.

²¹⁹ NA, 2.05.313, 63, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 15 oktober 1974, onderwerp ‘Reactivering Libische revolutie ook in buitenlandse politiek’, kenmerk 1743 / 449.

²²⁰ NA, 2.05.258, 101, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tunis naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 16 januari 1971, onderwerp ‘Unie Tunesië-Libië’, kenmerk 58; NA, 2.05.173, 445, Bericht van de ambassade in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 19 augustus 1974, onderwerp ‘Egyptisch-Libische betrekkingen’, kenmerk 2659 / 669.

volhardendheid van de kolonel weer hoop hadden gekregen. Het was echter duidelijk dat sprake was van een 'door Libië opgeblazen strovuur'. Kadhafi's eisen zouden nog steeds te extreem zijn om tot concrete resultaten te komen.²²¹

Conclusies

Resumerend is vast te stellen dat er in september 1969 in Libië een omwenteling plaatsvond van een conservatieve, pro-Westerse regering naar een militant, avontuurlijk, tegen het Westen gericht regime. Voor het Westen brak hiermee een onzekere periode aan. In het binnenland was het beleid van Kadhafi en de zijnen er op gericht een revolutie te ontketenen, gekenmerkt door een unieke combinatie van Arabisch nationalisme, socialisme en Islamitische waarden. Ook in de buitenlandse politiek werd direct een start gemaakt met de realisatie van deze idealen, waarbij ook een belangrijke rol was weggelegd voor positieve neutraliteit. Het brandpunt vormde het Arabisch-Israëliësch conflict, waarin het nieuwe regime onvoorwaardelijk voor de Palestijnse zijde koos. Het smeden van Arabische eenheid werd gezien als manier om een Palestijnse staat te bewerkstelligen. In de eerste jaren werd gewerkt aan een federatie met Egypte, Syrië en Soedan, vervolgens aan een unie met eerstgenoemde. Na de Libisch-Egyptische breuk naar aanleiding van de Jom Kippoeroorlog in oktober 1973 volgden er nog plannen om met Noord-Afrikaanse buurlanden samen te gaan. De onderhandelingen liepen echter vaak stroef en concrete resultaten werden bij geen van deze pogingen boekt. De Palestijnse zaak werd door Kadhafi ook middels het steunen van Palestijnse extremistische organisaties bevorderd. Daarnaast werd door de steun aan nationalistische en Islamitische groeperingen overal ter wereld getracht de Libische idealen te exporteren. De terroristische activiteiten van Kadhafi en de zijnen in deze periode moeten gerelativeerd worden in vergelijking met de jaren 1970 en de jaren 1980 en 1990. Desalniettemin zorgde het avontuurlijke, grillige Libische buitenlandse beleid, vooral mogelijk gemaakt door oliedollars, ook in de beginjaren voor een reeks nadelige beslissingen voor het Westen.

Het Nederlandse beeld van de nieuwe Libische machthebbers en hun idealen was over de periode 1969 - 1974 dan ook haast onafgebroken negatief. De enige uitzondering daarop vormt de beginperiode, toen er door de onduidelijke situatie nog geen beeld was

²²¹ NA, 2.05.206, 74, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 december 1974, onderwerp 'Nieuwe impulsen voor Arabische eenheid?', kenmerk 2148 / 544.

uitgekristalliseerd. Ook toen was er evenwel al lichte scepsis te bespeuren. Zodra er meer bekend werd over het stempel van het nieuwe regime, zag de Nederlandse regering de staatsgreep steeds meer als een sterke breuk met het verleden. Eind oktober 1969 werd de verwachting uitgesproken dat de banden met Libië een veel politieker karakter dan voorheen zouden krijgen. Dit was een tegenvaller voor Nederland omdat de regering er de voorkeur aan gaf de betrekkingen op oude voet voort te zetten: met het zwaartepunt op economische banden en zonder noemenswaardige politieke spanningen. Politieke toenadering met de Libische Arabische Republiek werd na de staatsgreep uit de weg gegaan. Er werd daarentegen aangestuurd op voortzetting en zo mogelijk uitbreiding van de economische banden. Hiernaast ontstond vanaf ongeveer begin 1970 een steeds negatiever beeld van Kadhafi. Amateurisme, extremisme en een door emotie bevangen beleid werden het vaakst genoemd, negatieve eigenschappen passeerden haast nooit de revue. Als een nieuwe Nasser werd de kolonel geenszins gezien. De vele verenigingsinitiatieven die hij ontplooidde, werden stevast op minachtende, soms haast schertsende toon beschreven. Nederland kende op geen enkel moment angst voor een anti-Israëliësch en anti-Westers Arabisch front. De Arabische wereld was te verdeeld om dichter tot elkaar te komen. Het belangrijkste struikelblok was de behandeling van Israël, maar daarnaast werd ook vaak vermeld dat andere landen dan Libië niet werkelijk geïnteresseerd waren in een unificatie. De kolonel werd als erg ijverig omschreven in het realiseren van zijn Arabische ideaal, maar stond meestal alleen. Binnen het discours over de interpretatie van Kadhafi's beleid past het Nederlandse beeld in deze paragraaf zonder meer bij de school die de Libische leider als 'irrational megalomaniac' beschrijft. Andere leden van de Revolutionaire Commandoraad, met name Jallud, werden vaak meer realiteitszin toegedicht. Naar het einde van de onderhavige periode toe, werden de verschillen tussen een extreem, emotioneel beleid van Kadhafi en daar tegenover een realistischer beleid van andere leden steeds dikker aangezet. In die zin is het beeld dat in deze paragraaf is geschetst inderdaad niet ondeelbaar. De onenigheid op de vergadering van de ministerraad over de vergelijking tussen de regimes in Libië en Chili in maart 1974 zet deze bewering ook vanuit Nederlandse kant kracht bij. Hieruit blijkt dat 'Nederlands beeld' in principe altijd tussen haakjes gezet dient te worden. Overigens brengt de deelbaarheid van het beeld geen verandering in de algemene teneur. Die bleef pejoratief en werd na de Oktoberoorlog nog negatiever, waarschijnlijk een gevolg van de Libische deelname aan de olieboycot en met name de latere opschorting daarvan. Er

was nu ook meer aandacht voor het in toenemende mate autocratischer optreden van de kolonel. De Libisch-Tunesische verenigingsplannen waren voor Nederland nu voldoende om een officieel bezoek aan Tunesië te annuleren. Eind 1974 werd Kadhafi evenwel nog niet veelvuldig met terroristische activiteiten in verband gebracht. De houding van Libië inzake terrorisme werd aan het einde 'ambigu' genoemd.

Ondanks het pejoratieve beeld van Kadhafi hechtte Nederland veel belang aan de handhaving en uitbreiding van de economische banden met Libië. Het verschil tussen het beeld dat er binnenskamers van de kolonel heerste en de houding die Nederland aannam in de officiële correspondentie en bij officiële aangelegenheden omtrent Libië was derhalve groot. De diplomatieke etiquette werd in de gehele periode aangehouden en bij de overhandiging van de geloofsbrieven van de nieuwe Nederlandse diplomaat in februari 1972, nam deze de gelegenheid om de verworvenheden van de Libische revolutie te prijzen en de vriendschappelijke band tussen de landen te benadrukken. Het is evenwel jammer dat er geen registraties zijn van dergelijke officiële gelegenheden na de Oktoberoorlog. Daarnaast typeren de woorden van de nieuwe ambassadeur de Nederlandse houding uitstekend. Er werd nadruk gelegd op wat Nederland in economische zin voor Libië zou kunnen betekenen. Nederland was niet zozeer op zoek naar politieke toenadering en in dat licht strookt het beeld van deze paragraaf redelijk goed met de betrekkingen die er feitelijk tussen de twee landen waren. De machtsrealistische categorie binnen de leer der internationale betrekkingen lijkt desalniettemin inderdaad dominant te zijn: Nederland nam ideologische verschillen, zelfs aversie, voor lief om te kunnen profiteren van de economische mogelijkheden van Libië. Tot nu toe is de extra hypothese van dit onderzoek dus juist. Ter afsluiting de vermelding dat de ontwikkelingen in het Nederlandse beeld van Kadhafi niet te koppelen zijn aan de wisselende bezetting van de ministerspost van Buitenlandse Zaken. Luns, Schmelzer en Van der Stoep en hogere organen van het ministerie hielden zich op basis van de bekeken documenten maar weinig bezig met Libië. Hun stempel is dan ook moeilijk te ontwaren wat betreft Libië, en daardoor zijn verschillen moeilijk vast te stellen. Ook schijnt deze paragraaf weinig licht over het Atlantische stamien.

§ 4: Nationalisering en de oliecrisis

*'It is well-known that [oil] prices are unfair and were fixed for the interest of companies more than the government.'*²²²

M. Kadhafi, speech in oktober 1969.

*'The revolution will liberate the citizen from the domination of exploiters, from the dominion of companies and world monopolies, from the dominion of exploitative foreign capital. Brothers, the revolution cannot let the Libyan people be poor while they own a colossal oil wealth. There are people living in huts and tents while the foreigner lives in palaces. (...)*²²³

M. Kadhafi, speech in Tobroek op zeven november 1969.

*'We shall soon embark on the struggle for economic and social liberation, that is to say, the struggle with the oil companies.'*²²⁴

M. Kadhafi, speech in april 1970.

Kadhafi's complexe pakket idealen concretiseerde zich de eerste jaren, vanuit Westers oogpunt gezien, in een aantal impopulaire maatregelen. Veruit de belangrijkste daarvan was de nationalisering van de oliesector. Aan die ontwikkeling waren eerst significante verhogingen van de olieprijs vooraf gegaan. Er is voor dit meetpunt gekozen omdat de belangrijkste Westerse belangen in Libië in de oliesector lagen. Het land had een belangrijk aandeel in de totale Westerse olietoevoer en bovendien werd de sector gedomineerd door Westerse bedrijven.²²⁵ Deze paragraaf behandelt op basis van de secundaire literatuur eerst Kadhafi's vroege oliebeleid en schenkt bijzondere aandacht aan de daarmee samenhangende oliecrisis van 1973 - 1974. Nederland speelde hierin een belangrijke rol en dat vormt een extra reden voor de keuze voor dit meetpunt. In het tweede deel wordt middels primaire bronnen onderzocht welk beeld de Nederlandse regering over de beschreven ontwikkelingen had.

²²² St. John, *Libya. From colony to independence*, 145.

²²³ 'The Libyan Revolution in the Words of its Leaders', 209.

²²⁴ Arnold, *The maverick state*, 42.

²²⁵ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 122; Arnold, *The maverick state*, 42; St. John, *Qaddafi's world design*, 107; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 158.

§ 4.1 Behandeling secundaire literatuur

De Libische nationaliseringsdrift bleef niet beperkt tot de oliesector en begon daar ook niet. De buitenlandse banken vielen als eerste ten prooi aan het nieuwe regime. Op veertien november 1969 besloot de Revolutionaire Commandoraad de gehele bankensector, zonder eerdere waarschuwing, te nationaliseren. Het belangrijkste buitenlandse slachtoffer was de Britse Barclays Bank DCO. De zware industrie, het verzekeringswezen en ziekenhuizen werden vervolgens ook genationaliseerd of op andere manier onder controle van de staat gebracht. Er zijn geen bronnen beschikbaar die meer vertellen over de gang van zaken bij deze ontwikkelingen.²²⁶

De belangrijkste ontwikkelingen waren er rondom de Libische oliesector. De zoektocht naar Libische olie was in 1955 onder koning Idris begonnen. Enkele internationale oliebedrijven kregen toestemming om op zoek te gaan. In juni van het zelfde jaar werd er in Libië naar aanleiding van een omvangrijke olievondst in buurland Algerije een oliewet aangenomen. Die schreef voor dat alle aan te treffen ondergrondse minerale grondstoffen staats eigendom werden en dat Libië in verschillende olieconcessiegebieden werd verdeeld, die individueel toegekend konden worden aan de oliemaatschappijen. Het was de bedoeling om de gebieden aan zoveel mogelijk maatschappijen toe te kennen, waardoor de Seven Sisters, de zeven grote oliebedrijven die de markt domineerden (Esso, Shell, British Petroleum (BP), Gulf, California Standard, Texaco en Mobil), uitgespeeld konden worden tegen het grote aantal kleinere, onafhankelijke maatschappijen. Door deze verdeeldheid hoopte de monarchie concurrentie aan te wakkeren, waardoor Libië maximaal kon profiteren. In 1959 werden voor het eerst grote, commercieel interessante hoeveelheden aangetroffen en in de jaren 1960 explodeerde de Libische olieproductie en export: de eerste Libische olieboom, waardoor de economie één van de snelst groeiende ter wereld werd. De prijs waarvoor het product verhandeld werd, de zogenaamde posted price of geafficheerde prijs, was echter laag. De Organisatie van Olie-Exporterende Landen (OPEC), die in 1960 was opgericht om verdere prijsdalingen te voorkomen, beklagde zich vanaf het begin over het karige en onrechtvaardige prijspeil van olie. Libië had zich in 1962 aangesloten bij de organisatie maar ondernam evenwel geen actie om hier verandering in te brengen, want er

²²⁶ Arnold, *The maverick state*, 8; Wright, *A history of Libya*, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 88, 95, 107; St. John, *Qaddafi's world design*, 110; Vandewalle, *Libya since independence*, 79.

was angst dat een confrontatie met de Westerse oliebedrijven over de olieprijs de groei van de olie-industrie in gevaar zou brengen. Het beleid was er daarentegen op gericht zoveel mogelijk olie te produceren en uit te voeren. De olie-inkomsten die daaruit voortvloeiden waren omvangrijk, maar Libië kreeg ook te maken met de traditionele mankementen van een renteniersstaat. De Libische economie was eenzijdig gericht op olie, waardoor de afhankelijkheid van het buitenland groot was en andere delen van de economie achterbleven. De opkomst van een omvangrijke olie-industrie naast de traditionele economische structuren, waarin landbouw de overhand had, zorgde voor een ontwrichtend effect op de economie en maatschappij. Hoge lonen in de olie-industrie en de dienstensector veroorzaakten massale urbanisatie van het binnenland naar de kuststeden. Deze konden de toestroom niet aan en daardoor kwamen veel voormalige boeren terecht in sloppenwijken. De landbouwsector raakte in verval. De industrie werd niet ontwikkeld. In plaats van zelfvoorziening koos Libië er voor industriële producten en voedsel uit het buitenland in te voeren. De lange termijn werd uit het oog verloren. De grote massa bleef bovendien arm en onderontwikkeld, al werd de infrastructuur rap uitgebouwd en werd er enige aandacht besteed aan de gezondheidszorg en het onderwijs. De overheidsbureaucratie groeide buitenproportioneel en een selecte kring invloedrijke families verrijkte zich met de olie-inkomsten. Politieke vrijheden bleven uit, corruptie en financiële schandalen dienden zich regelmatig aan. Het gemiddelde jaarinkomen vertienvoudigde weliswaar, maar in reële termen was de verbetering niet groot.²²⁷

Naar het einde van de jaren 1960 toe ontstond er steeds meer onvrede over het oliebeleid van de monarchie, zowel in de Arabische wereld als bij de bevolking. Vanaf de Zesdaagse oorlog in juni 1967 werd het Suezkanaal afgesloten, waardoor het via de gedwongen omweg langs Kaap de Goede Hoop voor het Westen veel kostbaarder werd olie uit bijvoorbeeld Saoedi-Arabië te halen. Dit was vanwege de geografische ligging niet van toepassing op Libië, en koning Idris bood oliemaatschappijen alle ruimte om de Libische olieproductie op te schroeven. De bedrijven maakten gretig gebruik van dit alternatief om de transportkosten van olie gedurende de afsluiting van het Suezkanaal, waar pas in 1975 een

²²⁷ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 71 - 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 121 - 124; Wright, *A history of Libya*, 200; Entelis, 'Libya and its North African policy', 175; Penrose, 'Oil and International Relations', 4; Vandewalle, *Libya since independence*, 149 - 160; M. S. Berger, 'Kunnen Arabieren, democratie en islam door één deur?', in: *International Spectator* (januari 2004) 7 - 11, daar: 7 - 8.

einde aan kwam, zo laag mogelijk te houden. Deze houding kwam Libië op veel kritiek te staan uit de regio, met name van Egypte. Koning Idris zou zich te soepel opstellen tegenover de bondgenoten van Israël. In 1968 probeerde hij aan de kritiek tegemoet te komen door de Libische Nationale Oliemaatschappij op te richten. Voortaan konden oliecontracten en transacties alleen nog via dit orgaan worden afgesloten, waardoor de controle van de monarchie groter werd. Daarnaast werd besloten tot een jaarlijkse donatie van 45 miljoen dollar aan Palestina. Nasser bleef evenwel gefrustreerd over de in zijn ogen pro-Westerse koers van koning Idris. Hij wees bijvoorbeeld op de aanwezigheid van Westerse militaire bases in Libië en de corruptie van de Koninklijke familie. Het is waar dat koning Idris goede banden onderhield met het Westen, maar bij de Verenigde Naties en andere internationale organisaties was er eerder sprake van non-alignment. Libië was in de jaren 1950 akkoord gegaan met de Westerse militaire aanwezigheid in ruil voor broodnodige financiële en diplomatieke steun. Toen dit halverwege de jaren 1960 door de binnenstromende oliedollars niet meer nodig was, deed Libië een verzoek om de bases op te doeken. Dat zou er onder de monarchie evenwel niet meer van komen.²²⁸ Binnen Libië, dat voorheen straatarm was, had het olietijdperk gezorgd voor een nieuw bewustzijn onder het volk. Door de brede ontevredenheid over de verdeling van de olie-inkomsten, corruptie, het gebrek aan politieke vrijheden en pro-Westerse keuzes van de monarchie appelleerde het Arabisch nationalisme aan een steeds groter deel van de bevolking.²²⁹

Aan de vooravond van de coup stond Libië met meer dan drie miljoen uitgevoerde vaten per dag in de top vijf van grootste olieproducenten ter wereld. De sluiting van het Suezkanaal had de vraag naar Libische olie verder opgestuwd. Meer dan veertig oliemaatschappijen waren actief in Libië, waarvan circa tachtig procent de Amerikaanse nationaliteit had. West-Europa was voor meer dan een kwart afhankelijk van Libische olie. De belangrijkste importeurs waren, op volgorde van grote naar kleine afname, West-Duitsland, Italië, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland, Spanje, de Verenigde Staten en België. De kwaliteit van de Libische olie was goed en de ligging van het land gunstig. De

²²⁸ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 121 - 124; Arnold, *The maverick state*, 42; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 44; St. John, *Qaddafi's world design*, 15 - 17, 107; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 128, 158; Vandewalle, *Libya since independence*, 149 - 160.

²²⁹ St. John, *Libya. From colony to independence*, 123 - 124; Wright, *A history of Libya*, 190 - 196; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 69 - 72, 89; St. John, *Qaddafi's world design*, 15 - 17.

prijs die Libië per vat ontving bleef echter één van de laagste ter wereld. De monarchie had dus een stevige onderhandelingspositie maar wist deze niet goed uit te buiten.²³⁰

Kadhafi was er op gebrand 'de plundering van de Libische olierijkdommen' een halt toe te roepen en brak met het oliebeleid van zijn voorganger: het volumebeleid werd ingeruild voor een prijsbeleid.²³¹ Hij ging op zoek naar rechtvaardige oliecontracten en de confrontatie met de oliebedrijven werd daarbij niet langer uit de weg gegaan. Het was voorbij met de tijden waarin Libische olie goedkoop en ruim voorhanden was. In de eerste weken was de toon van het nieuwe regime evenwel gematigd. Oliemaatschappijen en regeringen werden gerustgesteld: er was geen intentie om grote wijzigingen in het Libische oliebeleid door te voeren. Achter de schermen werkten Kadhafi en de zijnen reeds aan maatregelen om grotere controle over de oliesector te krijgen. Eind 1969 werd de eerste stap genomen. Een commissie van het ministerie van Olie kwam bijeen met de oliemaatschappijen om het over de geafficheerde prijs en belasting op olie te hebben. Dit soort onderhandelingen hadden ook plaatsgevonden onder koning Idris maar leverden toen weinig op. Voorlopig boekte het nieuwe regime ook geen successen. In april voerde het regime daarom de druk op. Kadhafi wees er op dat Libië duizenden jaren zonder olie-inkomsten had weten te overleven en dat het de komende decennia zo nodig ook zonder dit geld kon. De banden met het eveneens olierijke Algerije en Irak werden aangetrokken om zo samen het oliebeleid jegens het Westen op elkaar af te stemmen. In juli werden alle buitenlandse bedrijven die aan olie-import, marketing of distributie deden, bij wijze van waarschuwing genationaliseerd. Het betrof slechts een relatief klein deel van de olie-industrie. Daarnaast werden de pijlen nu gericht op de kwetsbaarste maatschappijen, met name Occidental. Voor dat bedrijf was Libië naast de Verenigde Staten de enige bron van olie. Met de maatregelen gaf het regime een duidelijk signaal af dat de oliekraan zou worden dichtgedraaid als er geen overeenkomst over het prijspeil en de belasting werd bereikt. Deze insteek wierp zijn vruchten af, want vanaf mei 1970 verlaagden enkele oliebedrijven hun productie en vanaf september gingen steeds meer oliemaatschappijen akkoord met de gevoelige verhoging van het prijspeil met dertig dollarcent per vat en van het

²³⁰ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 74; St. John, *Libya. From colony to independence*, 122; Arnold, *The maverick state*, 8, 42; Wright, *A history of Libya*, 190 - 196; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 69 - 72, 89; St. John, *Qaddafi's world design*, 107; Penrose, 'Oil and International Relations', 43; Chorin, 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', 158.

²³¹ Idem, 44.

heffingspercentage met gemiddeld vier procent. Daarnaast werd er een havenbelasting voor olietankers ingesteld en werden buitenlandse werknemers van de maatschappijen voortaan in Libische dinars uitbetaald. Als reactie op de onzekerheid die Libië creëerde, drukten Westerse regeringen oliemaatschappijen op de borst het niet op de spits te drijven; de oliebelangen waren te belangrijk. Eind oktober waren alle oliebedrijven over de streep en dat was een grote doorbraak.²³²

Kadhafi had de verschillende maatschappijen met succes tegen elkaar uitgespeeld en daarmee inspireerde hij andere OPEC-landen om ook een verhoging van de geafficheerde prijs na te streven. Het was de eerste keer dat een Arabisch land er in slaagde tegen het opgelegde prijspeil in te gaan en dat leverde Libië een prominente plaats in de OPEC op. Externe factoren hadden het Libische succes medemogelijk gemaakt. In 1970 overtrof de vraag naar olie voor het eerst in de geschiedenis het aanbod, en dat bleef daarna zo. Die ontwikkeling was het gevolg van het gestegen energiegebruik van het Westen en Japan, de tanende rol van de kolenindustrie en het uitblijven van nieuwe olievondsten. De Libische positie werd verder versterkt door de eerder genoemde goede kwaliteit van de olie en de gunstige ligging ten westen van het Suezkanaal. Van doorslaggevend belang was echter de harde lijn van Kadhafi in combinatie met de oliewet die hij ironisch genoeg geërfd had van zijn voorganger. De kolonel stond met zijn pionierswerk aan de basis van het zelfbewustwordingsproces van de Arabische olieproducerende landen, dat in 1973 zou culmineren in de oliecrisis. De leidende rol van Libië in de OPEC was evenwel gauw verleden tijd toen de andere OPEC-landen er begin 1971 in slaagden met de oliemaatschappijen vergelijkbare overeenkomsten af te sluiten als Libië: het Teheran-akkoord. Het stuitte Kadhafi tegen de borst dat de behaalde prijsverhoging maar gering was en dat er een verbod op verlaging van de olieproductie was overeengekomen, maar bovenal dat de landen collectief hadden onderhandeld en beloofd hadden niet individueel op zoek te gaan naar betere voorwaarden. Libië voelde zich benadeeld en ging opnieuw in gesprek met de oliemaatschappijen, buiten de OPEC om. In april lag het Tripoli-akkoord op tafel. Oliemaatschappijen betaalden flinke compensatie voor de olie-inkomsten die Libië in voorgaande jaren was misgelopen door de te lage prijs. Daarnaast lukte het wederom prijs-

²³² Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43, 74 - 75; St. John, *Libya. From colony to independence*, 145 - 146; Arnold, *The maverick state*, 42, 44; Wright, *A history of Libya*, 203; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 55 - 61, 89 - 91; St. John, *Qaddafi's world design*, 107 - 114; Vandewalle, *Libya since independence*, 75 - 77.

en belastingverhoging af te dwingen. De prijs per vat nam met maar liefst 92 dollarcent toe. Libië bleef verbonden aan de OPEC maar voer daarbinnen als een havik een onafhankelijke koers. De Libische leider bleef zo voorop lopen met het bedwingen van de internationale oliemaatschappijen.²³³

Na het succes van het Tripoli-akkoord ging het Libische oliebeleid een nieuwe fase in. De prijs- en belastingverhoging van olie had het regime de financiële ruimte gegeven om de nationalisering van de olie-industrie voort te zetten, want het was nu mogelijk de schadevergoedingen te betalen die daaraan verbonden waren. In december 1971 werd BP volledig genationaliseerd. De Britse regering was voor ongeveer de helft eigenaar van dit bedrijf en reageerde furieus. Er zou wettelijk worden opgetreden tegen elke partij die olie zou afnemen van de geconfisqueerde BP-olievelden. Uiteindelijk werd de olie aan de Sovjet-Unie verkocht en betaalde Libië een schadevergoeding van honderd miljoen dollar. Na de nationalisering van BP werden vrijwel alle oliemaatschappijen tussen december 1971 en mei 1974, inclusief de rest van de Seven Sisters, geheel of voor meer dan de helft genationaliseerd. De maatregelen werden zonder veel moeilijkheden doorgevoerd. Het voorbeeld van BP is illustratief voor de positie van de oliemaatschappijen. Ze stonden machteloos tegenover de Libische regering. Toen de grote oliebedrijven protest aantekenden tegen hun gedeeltelijke nationalisering werden enkele kleinere oliebedrijven als voorbeeld volledig genationaliseerd. Een boycot van Libische olie was door de hoge vraag naar het goed ook geen optie. Meer dan een schadevergoeding zat er niet in. De golf van olienationalisering werd door Kadhafi meer dan eens met een politieke reden gerechtvaardigd. De nationalisering van BP was een represaille voor het Britse falen de pro-Westerse sjah van Iran ervan te weerhouden enkele eilanden voor de kust van de Verenigde Arabische Emiraten (de Tunb-eilanden) in te nemen. Kadhafi portretteerde de nationalisering van het Amerikaanse Bunker Hunt in juni 1973 als een 'afstraffing van de vijandelijke politiek van de Verenigde Staten tegenover de Arabische Natie'.²³⁴ De Libische controle over de oliesector was overigens niet absoluut. Het land had niet voldoende gespecialiseerde arbeidskrachten voorhanden om een volmaakt Libisch stempel te drukken.

²³³ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43, 72, 74 - 76, 79 - 80; St. John, *Libya. From colony to independence*, 147 - 152; Arnold, *The maverick state*, 43 - 45; Wright, *A history of Libya*, 203 - 204; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 89 - 91; St. John, *Qaddafi's world design*, 107; Penrose, 'Oil and International Relations', 42; Vandewalle, *Libya since independence*, 75 - 77.

²³⁴ Idem, 78.

Dat was ook een van de redenen waarom de Revolutionaire Commandoraad niet eerder tot nationalisering van de olie-industrie was overgegaan. Hoewel enkele nationaliseringën nog niet afgerond waren, was het pleit tussen Libië en de oliemaatschappijen aan de vooravond van de Jom Kippoeroorlog ondubbelzinnig in het voordeel van eerstgenoemde beslecht.²³⁵

De Libische nationaliseringsgolf vond niet in het luchtledige plaats. Ook andere Arabische olieproducerende landen gooiden het Westerse juk af en werden baas over de eigen olievoorraden. Waar Libië de trend had gezet met de verhoging van de olieprijs en de belasting, was Nasser naar aanleiding van de nationalisering van de Egyptische oliesector van 1961 tot en met 1964 trendsetter op dit vlak geworden. Andere radicale staten volgden gauw. Irak maakte eveneens in 1961 een begin met de nationalisering van de oliesector, maar voltooide dat pas in de jaren 1970 onder het bewind van de Ba'ath-partij. Een dergelijk patroon is er ook voor Algerije te ontwaren. In 1962 werd een start gemaakt, maar pas na de staatsgreep van 1965 zette de ontwikkeling door. Ook in Soedan en Jemen zouden de nieuwe radicale machthebbers overgaan tot nationalisering van de oliesector, respectievelijk in 1976 en 1969. Deze ontwikkeling was overigens niet exclusief verbonden aan radicale Arabische regimes. In de jaren 1970 zouden bijvoorbeeld ook gematigde landen als Qatar, Oman, de Verenigde Arabische Emiraten, Saoedi-Arabië, Bahrein, Marokko en Iran tot nationalisering overgaan. Elders in de wereld maakten bijvoorbeeld Venezuela, Ecuador en Maleisië rond dezelfde tijd zelfde stappen. De traditionele verhoudingen in de internationale olie-industrie waren definitief doorbroken.²³⁶

Met de grotere controle die Kadhafi op de oliemaatschappijen kon uitoefenen, had hij een machtig politiek wapen in handen. De olieproductie werd systematisch teruggeschroefd om verdere stijging van de olieprijs te faciliteren, om zodoende de olie-inkomsten te maximaliseren. Zo kon het regime zichzelf een steeds betere onderhandelingspositie tegenover het Westen verschaffen. De kracht van het oliewapen zou zich tijdens en in de nasleep van de Jom Kippoeroorlog ten volle tonen. De Westerse landen,

²³⁵ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 77 - 79; St. John, *Libya. From colony to independence*, 147; Arnold, *The maverick state*, 43 - 46; Wright, *A history of Libya*, 204; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 131, 137; St. John, *Qaddafi's world design*, 114 - 116; Hellema, *Nederland in de wereld*, 274; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 47 - 49, 53; Penrose, 'Oil and International Relations', 43 - 46; Vandewalle, *Libya since independence*, 74 - 77.

²³⁶ St. John, *Qaddafi's world design*, 108; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 47 - 49, 57 - 59; Guriev en Kolotilin, 'Determinants of Nationalization in the Oil Sector', 321 - 322; S.J. Kobrin, 'Diffusion as an Explanation of Oil Nationalization: Or the Domino Effect rides again', in: *The Journal of Conflict Resolution* 29 : 1 (1985) 3 - 32, daar: 3 - 4.

waaronder Nederland en de Verenigde Staten, steunden Israël in dit conflict. De OPEC besloot bij wijze van straf tot een olieboycot tegen deze landen en Libië deed daar aan mee. Daarnaast besloot Kadhafi tot een boycot van Nederlandse schepen. Waar andere Arabische olielanden het olie-embargo eind maart 1974 weer ophieven, bleef het Libische embargo tot het einde van dat jaar van kracht. De olieproductie werd voor straf verder aan banden gelegd en de prijs werd met een veelvoud verhoogd. Zo creëerden de Arabische landen een wereldwijde oliecrisis.²³⁷ De crisis vormde de bezegeling van de veranderde verhoudingen in de internationale olie-industrie.²³⁸

Nederland speelde een bijzondere rol in de oliecrisis. Het kabinet-Den Uyl nam een uitgesproken pro-Israëliëse houding aan in de Jom Kippoeroorlog, ook in vergelijking met andere landen van de Europese Gemeenschap. Nederland werkte niet mee aan een gezamenlijk neutraal standpunt van de Europese Politieke Samenwerking en stond daardoor alleen. Om de situatie niet te verergeren, zou Nederland zich in de loop van de oliecrisis evenwel niet meer uitlaten over het Arabisch-Israëliësch conflict. Het standpunt bleef evenwel ongewijzigd. In Amsterdam vond een grote pro-Israëliëse manifestatie plaats waarbij ook minister van Defensie Henk Vredeling aanwezig was. In verschillende kranten verschenen solidariteitsverklaringen met Israël, die ondertekend waren door vele belangrijke Nederlanders. Daarnaast werden in het geheim munitie, reserve-onderdelen en wapens verscheept naar Israël. Het kabinet hield lang vol hier niets van te weten. Het olie-embargo werd door de Arabische staten uitgelegd als straf voor de Nederlandse politieke en militaire steun aan Israël. Het embargo was evenwel ook een illustratie van de beschreven emancipatie van de olieproducerende Arabische staten. Wegens de functie van de Rotterdamse haven als cruciale schakel in de verwerking en doorvoer van olie voor West-Europa en de vestiging van gigant Shell in deze stad, vormde Nederland een zeer gevoelig doelwit van de Arabische maatregel. Andere Noordwest-Europese landen die in de Jom Kippoeroorlog een neutraal standpunt in hadden genomen, werden daardoor ook benadeeld. De Europese landen waren te verdeeld om met een gezamenlijk antwoord te komen op de oliecrisis. De Nederlandse steun voor Kissingers pogingen om het Amerikaanse

²³⁷ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 76, 128; Arnold, *The maverick state*, 90; Wright, *A history of Libya*, 204; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 96, 110; St. John, *Qaddafi's world design*, 116 - 119; Hellema, *Nederland in de wereld*, 274; Safty, 'Sadat's negotiations with the United States and Israel', 285 - 295; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 9, 47 - 49, 254 - 256; Penrose, 'Oil and International Relations', 42 - 46.

²³⁸ St. John, *Qaddafi's world design*, 118.

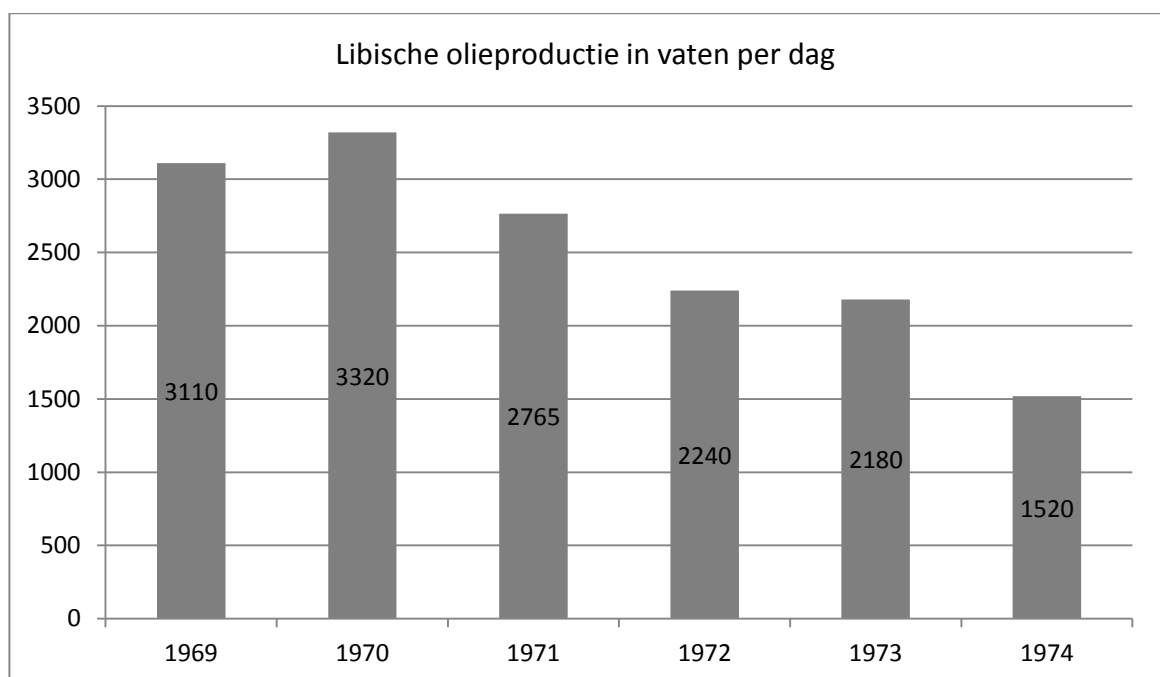
leiderschap op de internationale energiemarkt en de traditionele verhoudingen daarbinnen te herstellen, droeg daar aan bij. De houding van de Nederlandse regering tijdens de oliecrisis past in het Atlantische kader, op één uitzondering na: Nederland voelde voor een speciale zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, maar de Amerikanen zagen dit niet zitten. De speciale zitting kwam er in april 1974 toch. Nederland en alle andere EG-landen hadden ingestemd met het voorstel en uiteindelijk schoven ook de Verenigde Staten schoorvoetend aan. Het door Algerije overgenomen initiatief van Frankrijk diende om de huidige olieproblematiek, in het bijzonder de verschoven verhoudingen en de implicaties daarvan, op mondiaal niveau te bespreken. Nederland, met name de minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk (PvdA) en in mindere mate ook Van der Stoep, vond het zinvol om dit onderwerp met alle partijen te bespreken: zowel de producenten- en ontwikkelingslanden als de afnemende Westerse landen. Op vorige conferenties was de eerste groep niet altijd vertegenwoordigd. De conferentie werd in de ogen van de twee ministers gezien als platform om de banden met de Arabische wereld aan te trekken en zo dichterbij het einde van het embargo, dat formeel nog liep maar in de praktijk eind maart grotendeels al was losgelaten, te komen. Minister van Economische Zaken Ruud Lubbers (KVP) stond in de 'context van toenemend Westers verlies aan invloed in de wereld' sceptischer tegenover het initiatief. Gedurende de speciale zitting stelden veel Westerse landen, waaronder Nederland, zich welwillend op tegenover de pleidooien van de Arabische olieproducerende landen; het bleek echter moeilijk tot een concreet gezamenlijk actieplan te komen. Na afloop concludeerde Den Haag toch dat het Nederlandse optreden had bijgedragen aan de bevordering van de banden met de Arabische landen.²³⁹

In het binnenland nam het kabinet mede als gevolg van de moeizame internationale samenwerking een aantal maatregelen om de productiebeperking van olie het hoofd te bieden. Er werden autoloze zondagen ingevoerd, de export van olie werd aan banden gelegd en er werd een bonnensysteem voor de distributie van benzine ingevoerd. Ook werd de Machtigingswet aangenomen, die de regering een vergaande bevoegdheid gaf de benodigde sociaaleconomische maatregelen te nemen. Deze stappen zorgden ook in de binnenlandse politiek voor spanningen. Uiteindelijk bleken de maatregelen onnodig, want het embargo bleek al snel ineffectief. De aanvoer en de voorraad bleven over het algemeen op peil. Dat

²³⁹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 272 - 280; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 9 - 10, 19 - 22, 29, 41, 53, 56, 61, 75, 160 - 197, 225 - 228, 233 - 252, 261 - 271.

wil niet zeggen dat de Nederlandse maatregelen voorbarig waren geweest, want de Arabische landen namen een dreigende houding aan en de voorspellingen waren somber. De oliecrisis viel in retrospectie wellicht mee, maar vormde voor de regering een roerige en onzekere tijd.²⁴⁰

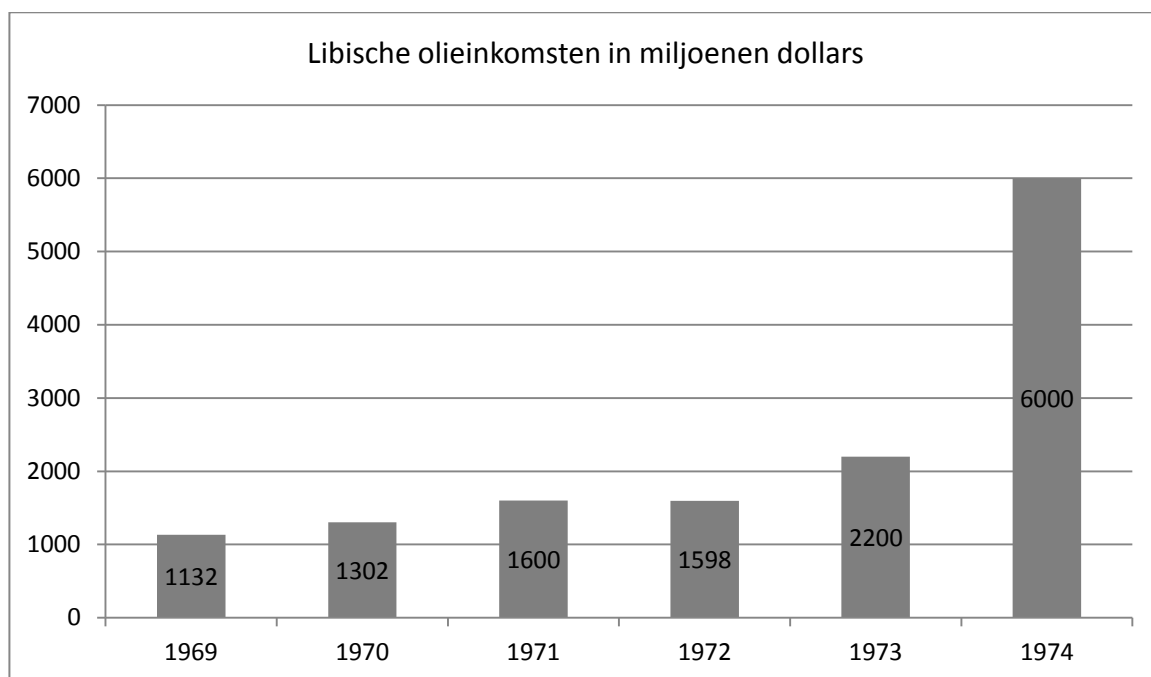
Kadhafi's vroege oliebeleid, dat zich eerst richtte op verhoging van de geafficheerde prijs en vervolgens op het nationaliseren van de oliemaatschappijen, was een groot succes voor de Libische schatkist. Met name vanaf de oliecrisis stroomden de oliedollars als nooit tevoren binnen, terwijl de olieproductie almaar daalde. De onderstaande figuren bieden een overzicht van de Libische olie-inkomsten en productie in deze periode.²⁴¹ Zoals in de voorgaande paragraaf aan bod kwam, wist Kadhafi met de olie-inkomsten het welvaartsniveau van de gemiddelde Libiër flink te verhogen. Niet al de problemen van een renteniersstaat waren daar echter mee opgelost. De afhankelijkheid van olie en dus het buitenland bleef groot. De oliesector was goed voor maar liefst 65 procent van het bruto binnenlands product, maar het aantal Libiërs dat emplooi vond in de sector was niet navenant. In 1973 was olie het enige exportproduct. Het dualistische karakter van de Libische economie bleef gehandhaafd.²⁴²

²⁴⁰ Hellema, *Nederland in de wereld*, 272 - 280; Hellema, *Doelwit Rotterdam*, 9 - 10, 19 - 22, 29, 41, 53, 56, 61, 75, 160 - 197, 225 - 226, 261 - 271.

²⁴¹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 69 - 70.

²⁴² Vandewalle, *A history of modern Libya*, 91 - 92.

§ 4.2 Het Nederlandse beeld

Zodra de eerste details over de nieuwe Libische machthebbers binnenstroomden, werd er op de ambassade in Tripoli verondersteld dat de revolutionairen de goede banden met het Westen niet op het spel zouden zetten, 'al ware het alleen al om de afzet van petroleum'.²⁴³ Volgens Lanjouw zagen de oliemaatschappijen de toekomst met enige zorg tegemoet, maar werden er geen onmiddellijke nationaliseringën verwacht.²⁴⁴ Het was onwaarschijnlijk dat het regime zich als extreem zou ontpoppen, want 'een debouché [olie] anders dan in het Westen voor dergelijke hoeveelheden is niet te vinden'.²⁴⁵ Uit een intern memorandum van het ministerie van Buitenlandse Zaken van eind oktober 1969, blijkt dat de verhuizing van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging voor Libië van Caïro naar Tripoli in de herfst van 1968, hoofdzakelijk was ingegeven door de behoefte van het Nederlandse bedrijfsleven in laatstgenoemde stad. De ontwikkeling van de Libische olie-industrie had sinds enige jaren zo'n grote vlucht genomen dat 'het niet verantwoord zou zijn om het na te laten ook voor Nederlandse bedrijven een evenredig deel daarvan binnen te halen'. Libië had enorme mogelijkheden en onder koning Idris was de politieke kant van de Nederlands-Libische

²⁴³ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 10743.

²⁴⁴ NA, 2.05.206, 56, kenmerk 1578 / 225.

²⁴⁵ NA, 2.05.313, 11220, kenmerk 6744.

relaties makkelijk vanuit Caïro te overzien. Hij zorgde voor een ‘rustig conservatief beleid zonder schokken’. Aan die situatie was met de septemberrevolutie een einde gekomen. Er werd rekening mee gehouden dat de banden met Libië een veel politieker karakter zouden krijgen, met alle gevolgen van dien voor Nederlandse bedrijven.²⁴⁶ Olie was het belangrijkste thema voor de Nederlandse autoriteiten. De dossiers voor dit onderwerp zijn dikker dan bij elk ander onderwerp. Elke ontwikkeling op oliegebied werd in de gaten gehouden, maar er zijn, zoals in het algemeen voor de gebruikte archiefstukken geldt, maar weinig stukken waarin de Nederlandse functionarissen reflecteerden op deze zaken. Wanneer dat wel gebeurde, koos Nederland de kant van de Westerse oliebedrijven, die als slachtoffers werden omschreven. Andere nationalisering, bijvoorbeeld die van de bankensector en de ziekenhuizen, werden zakelijk vermeld, maar hielden de Nederlandse autoriteiten niet bezig.²⁴⁷

Het eerste waardeoordeel dat de ambassade aan de ontwikkelingen toekende, was inderdaad niet gunstig. De nieuwe Libische machthebbers toonden zich onbetrouwbaar door de joint venture-overeenkomst met de Amerikaanse oliemaatschappij Chappaqua zonder reden op te zeggen. Het vermoeden bestond dat het contract werd beëindigd omdat het tot stand was gekomen door een voormalig adviseur van de monarchie een grote som geld over te maken. Andere contracten die oliemaatschappijen op deze manier hadden binnengehaald, werden eveneens geannuleerd. Het verbreken van deze contracten werd als strijdig met de afgelegde geruststellende verklaringen van de Revolutionaire Commandoraad gezien.²⁴⁸

Zodra de onderhandelingen over de olieprijs en belasting begonnen, werd het Nederlandse beeld over Kadhafi en de zijnen gekenmerkt door onderschatting en minachting. Omdat de onderhandelingen nog niet gevoerd werden door leden van de Revolutionaire Commandoraad, leefde bij Nederland enerzijds de vrees dat de beslissingen van de deze groep in de toekomst van grote invloed zouden kunnen zijn. De nieuwe machthebbers zouden enkel tevreden zijn met een volkomen succes, net als bij het sluiten van de geallieerde militaire bases. Toch was er voorzichtig optimisme, want er werd een

²⁴⁶ NA, 2.05.313, 26831, kenmerk 239.

²⁴⁷ NA, 2.05.206, 64, kenmerk 1735 / 247.

²⁴⁸ NA, 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 31 oktober 1969, onderwerp ‘Verbreken joint-venture overeenkomst met Chappaqua-Oil’, kenmerk 1897 / 279.

realistische strategie verwacht van Kadhafi. De olie-industrie zou, ondanks het amateurisme en de onbeholpenheid van de het regime, te belangrijk zijn om roekeloos mee om te gaan. De prijs van olie zou hooguit met een aantal centen stijgen.²⁴⁹ De onzekerheid bleef echter. Met de mogelijkheid 'dat door de jonge, weinig ter zake kundige, bewindhebbers een ondoordacht besluit wordt genomen', moest altijd rekening worden gehouden. De Nederlandse autoriteiten hadden geen idee welke kant de ontwikkelingen op zouden gaan en dat was mede te danken aan de onberekenbaarheid van de kolonel.²⁵⁰

Het Brits-Nederlandse Shell werd in juli 1970 getroffen door de eerste kleine nationaliseringsgolf van het regime. Strikt genomen kreeg alleen het Britse deel van het bedrijf met de maatregel te maken, maar omdat het over de Koninklijke Shell als geheel ging, werd het in Den Haag ook van Nederlands belang geacht. Daarom werd naar voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk besloten tot een *démarche* bij de Libische regering, waarbij Nederland pleitte voor een onmiddellijke en behoorlijke compensatie en een onpartijdige rechtsgang.²⁵¹ Er werd de ambassade in Tripoli evenwel op het hart gedrukt het protest alleen 'low key' en mondeling uit te voeren. Zo geschiedde.²⁵² De gang van zaken maakt duidelijk dat Nederland de Libische praktijken afkeurde, maar met de uiting daarvan niet te ver wilde gaan. Er stond daarvoor te veel op het spel.

Toen de Libische maatregelen vanaf september 1970 hun vruchten begonnen af te werpen, werd de Nederlandse veroordeling van de Libische opstelling in de olieonderhandelingen scherper. 'Vexatoir' werd de Libische beleidslijn genoemd. Er werd daarbij niet alleen op de vroege nationalisering gewezen maar ook op de Libische eis de olieprijs met dertig cent te verhogen en de weigering van het verstekken van

²⁴⁹ NA, 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Economische Zaken, verzonden op 29 januari 1970, onderwerp "'Posted prices" ruwe olie in Libië', kenmerk 182; NA, 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 juli 1970, onderwerp 'Duitse concessies te Tripoli', kenmerk 1282 / 335.

²⁵⁰ NA 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar Bergsma, verzonden op 12 maart 1970, onderwerp 'Overzicht stand van zaken onderhandelingen posted prices', kenmerk 508 / 12.

²⁵¹ NA, 2.05.313, 7931, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM/ND naar DAM, verzonden op 6 augustus 1970, onderwerp 'Nederlandse steun Britse *démarche* te Tripoli', kenmerk 43; NA, 2.05.313, 7931, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 26 augustus 1970, onderwerp 'Oliebelangen in Libië', kenmerk 7095.

²⁵² NA, 2.05.313, 1727, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 26 augustus 1970, onderwerp 'Oliebelangen in Libië', kenmerk 7095; NA, 2.05.313, 7931, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 29 augustus 1970, kenmerk 169958.

werkvergunningen aan oliemaatschappijen als Oasis.²⁵³ De oliemaatschappijen werd het 'leven op allerlei manieren zuur gemaakt'.²⁵⁴ De Nederlandse autoriteiten beschouwden de situatie met steeds grotere ongerustheid en er werd voor het eerst gesproken van een nakende krachtmeting tussen Libië en het Westen, die voor laatstgenoemde 'wel eens onaangenaam zou kunnen uitpakken'.²⁵⁵

In aanloop naar het Tripoli-akkoord van april 1971 had Nederland wederom oog voor de meedogenloze, onredelijke manier van het Libische onderhandelen. Er was weinig begrip voor de Libische motieven. Oliemaatschappijen kregen te weinig tijd om zich te beraden over de voorstellen en de Libische onderhandelaars dreigden met nationalisering wanneer de bedrijven niet akkoord gingen met de nieuwe prijsverhoging.²⁵⁶ Eveneens werd gesproken van grilligheid van de Libische onderhandelingsdelegatie onder leiding van Jallud. Afspraken die eerder deels waren aanvaard, werden de volgende dag van tafel geschoven, waarbij Jallud ultimatum stelde en daarbij dreigde met het 'hele gamma van mogelijke Libische maatregelen, een uitvoerembargo op de productie van Occidental, een embargo op de totale Libische olieproductie en van de gehele Middellandse Zee productie, nationalisatie en unilaterale wetgeving'. De ambassade in Tripoli had de indruk dat er bluff schuilging achter de Libische opstelling, bedoeld om er achter te komen waar de olie-industrie de grens zou trekken. Dat is opvallend omdat de eerdere onderhandelingen hadden aangetoond dat het de nieuwe machthebbers ernst was.²⁵⁷ Toen het akkoord op tafel lag, zette Lanjouw de Libische overwinning tussen aanhalingstekens, waarschijnlijk omdat er inderdaad geen verdere nationalisering hadden plaatsgevonden. Daarmee leken de Nederlandse

²⁵³ NA, 2.05.206, 65, kenmerk 1739 / 525; NA, 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 8 september 1970, onderwerp 'Besprekingen inzake posted prices', kenmerk 1777; NA, 2.05.313, 25307, Bericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 25 september 1970, onderwerp 'Shell moeilijkheden in Libië', kenmerk 811666.

²⁵⁴ NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 13 oktober 1970, onderwerp 'Olie Libië', kenmerk 12556.

²⁵⁵ NA, 2.05.206, 88, Geheim codebericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 september 1970, kenmerk 88; NA, 2.05.313, 7931, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 september 1970, onderwerp kenmerk 1796 / 535; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 3337.

²⁵⁶ NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 14 januari 1971, onderwerp 'Bespreking oliemaatschappijen', geen kenmerk; NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 maart 1971, kenmerk 24; NA, 2.05.206, 88, Codebericht van de ambassade in Washington naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 13 maart 1971, onderwerp 'Olie', kenmerk 4102.

²⁵⁷ NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 maart 1971, onderwerp 'Oliebesprekingen', geen kenmerk.

autoriteiten gelijk te krijgen over de Libische bluf.²⁵⁸ Op het ministerie van Buitenlandse Zaken werd de berichtgeving uit Tripoli met belangstelling gevolgd en werd er prijs gesteld op zoveel mogelijk gegevens over de onderhandelingen. Een waardeoordeel over de ontwikkelingen werd er echter niet geveld.²⁵⁹

De nationalisering van BP in december 1971 werd door Nederland beoordeeld als ‘succesje’ voor Kadhafi. Na een lang gebrek aan politieke successen en het vastlopen van de Arabische verenigingsplannen was dit voor hem broodnodig. Aan de opmerking van een Libische militair die dichtbij de machthebbers stond, dat de Revolutionaire Commandoraad inmiddels een ‘engine of an automobile without oil’ was, voegde de tijdelijk zaakgelastigde toe dat het ‘dus hoognodig [was] wat olie toe te voegen’. De manier waarop dat tot stand was gekomen, was niet rechtvaardig. De eilandenkwestie was als voorwendsel gebruikt. De stap werd eveneens gezien als poging Libië weer een rol op het eerste plan te geven in de verdediging van het ‘Arabisch vaderland’. Een welkome bijkomstigheid was dat het Verenigd Koninkrijk een lesje kon worden geleerd. Lanjouw was niet bang voor verdere nationalisering. Het Nederlandse deel van Shell en Oasis zou geen gevaar lopen omdat de Libiërs wisten dat dit Nederlands kapitaal betrof. Voor de zekerheid werd geopperd dit bij de aanbidding van de geloofsbrieven van Von Oven nogmaals duidelijk te maken bij Kadhafi. De ambassade was er van overtuigd dat Nederland de dans zou ontspringen.²⁶⁰ Hieruit spreekt dat er nog steeds sprake was onderschatting van Kadhafi en de zijnen. De omvang en ernst van hetgeen er voor de nabije toekomst op stapel stond, werd niet voorzien door de Nederlandse autoriteiten. Ook in 1972 leefde de verwachting dat het allemaal mee zou vallen. De nationalisering werden wederom geportretteerd als spectaculaire gestes, onderdeel van de legitimatie van Kadhafi’s macht.²⁶¹ Toen de Libische leider in een speech

²⁵⁸ NA, 2.05.313, 11524, kenmerk 737 / 133; NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 april 1971 onderwerp ‘Olie’, geen kenmerk; NA, 2.05.173, 669, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 maart 1971, onderwerp ‘Unie-plannen?’, geen kenmerk.

²⁵⁹ NA, 2.05.313, 1844, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 10 maart 1971, onderwerp ‘Olie’, kenmerk 3030.

²⁶⁰ NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Londen naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 10 december 1971, onderwerp ‘Nationalisatie BP in Libië’, kenmerk 16579; NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 11 december 1971, onderwerp ‘Nationalisatie BP’, geen kenmerk; NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 17 januari 1972, onderwerp ‘Shell’, kenmerk 1543.

²⁶¹ NA, 2.05.206, 88, Codebericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 juni 1972, onderwerp ‘Olie’, kenmerk 915 / 87 GS.

ter ere van de tweede verjaardag van de ontruiming van Wheelus 'ondanks [zijn] geschreeuw' geen concrete maatregelen aankondigde tegen Westerse oliebelangen, werd er gespeculeerd dat hij misschien begrepen had, dat 'wil hij financiële steun geven aan iedere revolutionaire beweging in de hele wereld, hij de kip die de gouden eieren legt dient te sparen'.²⁶²

Toen de grote nationaliseringsgolf in 1973 toch steeds meer vorm kreeg, wees Nederland op de onhaalbaarheid van deze zet: 'hoe denkt Kadhafi, gering in aantal als zij zijn met de RCC, de tijd en mogelijkheid denken te vinden om zich tezelfdertijd te verdiepen en leiding te geven bij het vinden van een oplossing voor de problematiek rond de unie met Egypte, pariteitsbesprekingen met de olie-industrie, de op 15 april afgekondigde revolutie, de thans [aangekondigde] 100% overname van de olie-industrie met alles wat daarmee samenhangt?'.²⁶³ De tijd voor de grootschalige nationalisering zou daarnaast ook nog niet rijp zijn vanwege de grote chaos binnen de Libische Nationale Oliemaatschappij en het gebrek aan geschikte technici die de plaats in zouden kunnen nemen van Westerse experts.²⁶⁴ In de beschouwingen op Libië werd steeds vaker onderscheid gemaakt tussen de leden van de Revolutionaire Commandoraad, waarmee, op Jallud na, overwegend de spot werd gedreven, en functionarissen die daar geen deel van uitmaakten. Het oordeel over hen was vaak veel milder. De staatssecretaris voor Oliezaken Muntassar (voornaam onbekend) werd als 'capabel en effectief' getypeerd.²⁶⁵

Op het olievlak waren de Arabische landen meer solidair met elkaar dan op het politieke, op Arabische eenheid gerichte vlak. Gelukwensen gingen over en weer tussen verschillende olieproducerende landen die successen hadden geboekt tegenover oliebedrijven, en Libië deed daar ook aan mee.²⁶⁶ In september 1973 werd vastgesteld dat de OPEC Libië ondanks de solitaire koers steunde in de strijd tegen de maatschappijen. De koers van voorzitter Algerije was daarnaast nauw verwant aan die van Libië. Volgens

²⁶² NA, 2.05.206, 65, kenmerk 1101 / 165.

²⁶³ NA, 2.05.206, 88, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 5 mei 1973, onderwerp 'Olie', kenmerk 752 / GS.

²⁶⁴ NA, 2.05.206, 88, kenmerk 915 / 87 GS; NA, 2.05.206, 37, Confidentieel bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 2 juni 1973, onderwerp 'Olie', kenmerk 885 / 182.

²⁶⁵ NA, 2.05.206, 38, kenmerk 300 / 76.

²⁶⁶ Zie verschillende stukken in NA, 2.05.157, 154. Bijvoorbeeld bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 12 mei 1971, onderwerp 'Libische steun voor Algerijnse oliepolitiek', kenmerk 1025 / 192.

Boumédiène had elk onafhankelijk land het soevereine recht om alles binnen hun grondgebied te nationaliseren.²⁶⁷ Een eensgezinde, anti-Westerse Arabische kliek zag Nederland naar aanleiding van de ontwikkelingen in de internationale oliesector echter maar in beperkte mate. In een verslag van december 1972 werd de OPEC in twee kampen verdeeld. Enerzijds was er het merendeel van de landen die de geleidelijke en realistische koers van Ahmed Zaki Yamani, de Saoedische minister van Olie, wilde volgen. Daar tegenover stond Libië, dat op 'veel grotere en snellere participatie' uit was.²⁶⁸ Nederland zat ontegenzeggelijk in haar maag met de internationale ontwikkelingen op olievlak, maar zag Kadhafi, ondanks de inspirerende rol die hij had gespeeld in de economische emancipatie van de olieproducerende staten, ook in dit opzicht niet als leider van een anti-Westerse kliek.

De Libische nationalisering bleven in 1974 op grote ergernis stuiten bij de Nederlandse autoriteiten, zeker wat betreft de Libische drang om ook internationaal de boventoon te voeren op oliegebied. Op een regionale olieconferentie in Tripoli in februari vervulde de Libische delegatie een belangrijke rol in het verzet tegen de wensen van de consumenten en deed geen enkel constructief tegenvoorstel. Nationalisering werd almaar als de oplossing voor alle problemen naar voren geschoven. De delegatie verspreidde veel publicaties van politiekpropagandistische en olietechnische aard.²⁶⁹ De nationalisering waarbij er voor Nederland het meeste op het spel stond, die van Shell, werd in maart voltooid. In september 1973 had de Libische staat al een aandeel van 51 procent verkregen, maar nu kwam de Libische tak van het bedrijf volledig in handen van Kadhafi. De reactie van de ambassade in Tripoli en het daaruit voortvloeiende beeld van het regime, ligt in de lijn van eerdere constatering. De Libische stap om Shell te nationaliseren kwam plotseling; het bedrijf was niet gewaarschuwd. Er werden geen bijzondere redenen opgegeven en daarom werd de actie wederom geschetst als gevolg van de Libische behoefte een revolutionaire daad te willen stellen, ditmaal om indruk te maken op Afrika. De Libische leiders scoorden ook weer niet hoog op het vlak van coherentie: onlangs maakte de raad nog duidelijk de

²⁶⁷ NA, 2.05.157, 249, Bericht van de ambassade in Algiers naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 september 1973, onderwerp 'Algerije en het aardolie-beleid van de O.P.E.C.', kenmerk 2208 / 407.

²⁶⁸ NA, 2.05.157, 249, Codebericht van de vertegenwoordiging in Lagos naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 december 1972, onderwerp 'Olie Nigeria', kenmerk 16441.

²⁶⁹ NA, 2.05.206, 82, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 25 februari 1974, onderwerp 'ECA regional Conference on Petroleum Tripoli 2 - 12 februari', kenmerk 380 / 92.

banden met Europa te willen aantrekken. Een stap als deze stond daar haaks op. Het patroon van de moeilijke bereikbaarheid van de Libische autoriteiten kwam ook weer ter sprake.²⁷⁰ Wekenlang probeerde Shell tevergeefs contact te zoeken om het over een schadeloosstelling te hebben. De gang van zaken toonde in Nederlandse ogen aan dat 'de Libische regering geen enkele interesse heeft voor pogingen tot een schikking te komen.'²⁷¹

In maart 1973 werd in de Nederlandse correspondentie voor het eerst gereflecteerd op het eventuele Libische gebruik van olie als politiek wapen in de strijd tegen Israël. Op een congres van Arabische intellectuelen in die maand toonde Kadhafi op dat punt realisme en voorzichtigheid, en dat was ook een geruststelling voor de olie-industrie.²⁷² Toen de Oktoberoorlog eenmaal aan de gang was en de olieboycot van kracht werd, was er in de ministerraad geen bijzondere aandacht voor Libië afzonderlijk. Op de vergadering van twaalf oktober werd gemeld dat Libië had geïnformeerd of de Nederlandse regering vrijwilligers naar Israël had gestuurd. De olieleveranties uit Libië liepen toen nog gewoon door.²⁷³ Toen de olieboycot eind oktober in stelling werd gebracht, droeg het ministerie van Buitenlandse Zaken de ambassade in Tripoli op de teleurstelling van de Nederlandse regering uit te spreken bij de Libische autoriteiten: 'de Nederlandse regering had gehoopt dat de Libische regering van hun kant langs de weg van wederzijds overleg hadden willen medewerken tot beter wederzijds begrip over het Arabisch conflict'. Er mocht tevens opgemerkt worden dat ook andere landen van de EEG getroffen werden door de maatregelen. Er was dus een formeel protest, maar Van der Stoep gaf aan dat 'dignity and moderation' het adagium bleef.²⁷⁴ De ambassade deed zijn plicht maar had evenwel weinig fiducia in het *démarche*, want er waren grote twijfels of het protest de Revolutionaire Commandoraad wel had bereikt.²⁷⁵ Intern was er nog meer geringschatting voor de Libische boycot. De Roos zond de Libische speech die oprise tot de boycot naar Den Haag, omdat deze een 'duidelijke illustratie vormt van het karakter van de boycot, het peil van de argumentering, de

²⁷⁰ NA, 2.05.206, 45, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 april 1974, onderwerp 'Volledige nationalisatie Shell', kenmerk 578 / 150.

²⁷¹ NA, 2.05.206, 83, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 april 1974, onderwerp 'Oliesituatie Libië', kenmerk 707 / 176.

²⁷² NA, 2.05.206, 79, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 maart 1973, onderwerp 'Congres Arabische intellectuelen', kenmerk 527 / 111.

²⁷³ NA, 2.02.05.02, 1235 - 1237, Notulen ministerraad, vergadering 12 oktober 1973.

²⁷⁴ NA, 2.05.313, 1780, Confidentieel codebericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 31 oktober 1973, onderwerp 'Olie boycot Nederland', kenmerk 15410.

²⁷⁵ NA, 2.05.313, 1568, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 9 november 1973, onderwerp 'Démarche bij Libische staatssecretaris', kenmerk 18385.

emotionele aanpak en de onmogelijkheid om een dergelijke actie te verhinderen door overlegging van redelijke verklaringen, toelichtingen van standpunten en handelingen en een verstandelijke argumentatie'. De speech was in 'primitieve en snorkende' taal gesteld, met gebrek aan concrete of diepgaande argumentering.²⁷⁶ Ook werd melding gemaakt van de Libische geleide pers, die veel aandacht had voor de gevolgen van de boycot in Nederland en Europa. 'Vol leedvermaak' werd geregistreerd welke maatregelen er noodzakelijk waren om het olietekort op te vangen.²⁷⁷ Ook was Nederland een geliefd onderwerp van spot voor Libische cartoonisten geworden, met vaak 'slechte en humorloze' tekeningen.²⁷⁸ Het Libische oliebeleid had het vertrouwen van de Nederlandse regering in Kadhafi en de zijnen diep geschaad. Toen er in oktober 1974 in Libië weer contracten werden afgesloten met oliemaatschappijen die niet volledig eigendom van de staat waren, waren de verwachtingen niet hoog, 'daar overeenkomsten door Libiërs al eerder niet veel meer dan vodjes papier zijn gebleken'.²⁷⁹

De Libische olie- en transportboycot tegen Nederland zette veel kwaad bloed bij de Nederlandse regering en deed het toch al pejoratieve beeld van Kadhafi en de zijnen geen goed. De Revolutionaire Commandoraad was onredelijk, voer een onverzettelijk beleid dat gedreven werd door emotionele argumenten en was niet bereid tot overleg. Er kwam lange tijd geen verandering in deze opstelling. Via verschillende gesprekken met functionarissen van het Libische ministerie van Buitenlandse Zaken, werd getracht het Libische beeld over het Nederlandse standpunt aangaande het Midden-Oosten, dat gekenmerkt werd door eenzijdigheid, bij te stellen. Dit was tevergeefs en daarom bleef de boycot gehandhaafd.²⁸⁰ De archiefstukken van de ambassade in Algerije bevestigen het beeld dat op basis van de secundaire literatuur is geschetst over de speciale zitting van april 1974. De wil tot samenwerken zou bij alle landen aanwezig zijn; de olieproducerende landen stelden zich

²⁷⁶ NA, 2.05.206, 66, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 november 1973, onderwerp 'Libische arbeiders boycot Nederlandse transportmiddelen', kenmerk 1668 / 347.

²⁷⁷ NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verstuurd op 8 november 1973, onderwerp 'Libische pers over Nederland', kenmerk 1699 / 351.

²⁷⁸ NA, 2.05.313, 11776, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verstuurd op 18 december 1973, onderwerp 'Libische pers over Nederland', kenmerk 1959 / 412.

²⁷⁹ NA, 2.05.313, 8588, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 oktober 1974, onderwerp 'Olieontwikkelingen Libië', kenmerk 1754 / 454.

²⁸⁰ NA, 2.05.313, 1626, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar het ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 12 januari 1974, onderwerp 'Gesprek met directeur bureau Europa's en Amerika's', geen kenmerk.

constructief op: 'interdependentie, gemeenschappelijke belangen en een nieuwe internationale economische orde, maar ook de noodzaak van een nieuwe wereldwijde ontwikkelingsinspanning waren woorden die overheersten, plus het groeiende besef van een nieuwe machtspositie van de ontwikkelingslanden'. In de verslagen werd Libië echter maar één maal bij naam genoemd. De gedragingen van andere olieproducerende Arabische landen als Irak, Koeweit, Saoedi-Arabië, Iran en met name Algerije passeerden vaker de revue. Dit land zou, samen met Libië, een duidelijk hardere koers varen dan andere productielanden. Boumédiène trad tijdens de speciale zitting op de voorgrond als belangrijkste pleitbezorger voor de economische en politieke emancipatie van dit soort landen. Het is goed denkbaar dat Kadhafi zich door zijn afkeer van de OPEC en zijn voorkeur afzonderlijk te onderhandelen met olie-afnemers ook grotendeels afzijdig hield van andere, niet-bilaterale platforms om de olieproblematiek te bespreken. Er zijn dan ook geen aanwijzingen dat de speciale zitting het opheffen van de voortgezette Libische boycot heeft bevorderd.²⁸¹ Pas in augustus 1974 werd deze maatregel gedeeltelijk opgeschort: de KLM mocht weer op Libië vliegen. Teneinde de banden tussen Nederland en Libië volledig te normaliseren probeerden de Nederlandse autoriteiten middels een reeks gesprekken met Libische functionarissen direct ook een einde aan de rest van de boycot te maken. De Libische maatregelen zouden niet in harmonie met het idee van de Europees-Arabische dialoog zijn.²⁸² De poging slaagde niet en dat had er volgens De Roos mee te maken dat de beslissing genomen diende te worden door de Revolutionaire Commandoraad, 'het alles beheersende lichaam dat praktisch onbereikbaar is voor de diplomaten en door de overige overheidslichamen wordt gevreesd'.²⁸³

Conclusies

²⁸¹ Zie verschillende stukken in NA, 2.05.157, 250. Onder andere confidentieel codebericht van de ambassade in Algiers naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 februari 1974, onderwerp 'Buitengewone zitting V.N.-assemblee', kenmerk 999; Confidentieel codebericht van de permanente vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties in New York naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 16 april 1974, onderwerp 'Speciale zitting AVVN', kenmerk 7353; Confidentieel codebericht van de permanente vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties in New York naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 25 april 1974, onderwerp 'Zesde speciale zitting AVVN - overleg der negen', kenmerk 7851.

²⁸² NA, 2.05.206, 33, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 augustus 1974, onderwerp 'Compliments aan Libië', kenmerk 1399.

²⁸³ NA, 2.05.206, 33, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 15 augustus 1974, onderwerp 'Boycot Nederlandse scheepvaart', kenmerk 1408 / 381.

Binnen korte tijd na de septemberrevolutie werden het Libische bank- en verzekeringswezen, de zware industrie en de ziekenhuizen genationaliseerd. Vervolgens richtte het nieuwe regime de pijlen op de oliesector. Deze sector was verantwoordelijk voor vrijwel het gehele inkomen dat Libië in het buitenland vergaarde en had na de ontdekking van Libische olie in de jaren 1950 bovendien voor een enorme stijging van het welvaartspeil had gezorgd. De Westerse belangen, inclusief die van Nederland, waren aanzienlijk: een groot deel van de olieaanvoer was uit Libië afkomstig en met name Amerikaanse en Britse oliemaatschappijen waren er actief. De kostbare vloeistof was voor veel Westerse landen de voornaamste reden om goede banden met Libië te onderhouden. Het was dan ook een gewaagde stap van Kadhafi om op zoek te gaan naar hogere olieprijsen. Halverwege 1970 boekte hij hierin de eerste successen en zette hij andere OPEC-landen op het spoor zijn koers te kopiëren. Kadhafi was hiermee een pionier en legde de basis voor het zelfbewustwordingsproces van de Arabische olieproducerende landen. Dit leidde uiteindelijk tot de olieboycot van 1973, die als reactie op de Westerse houding tegenover de Jom Kippoeroorlog werd ingesteld en de definitieve doorbraak in de verhoudingen in de internationale oliemarkt markeerde. Arabische olieproducerende landen namen de touwtjes op olievak steeds meer in eigen handen en lieten zich niet meer de wil door het Westen opleggen. Nederland nam met haar uitgesproken pro-Israëlische houding een bijzondere positie in aangaande de oorlog en werd derhalve ook slachtoffer van de boycot. Al voor de Oktoberoorlog was het oliebeleid van Kadhafi echter al een volgende fase ingegaan. Via volledige of gedeeltelijke nationalisering van de oliemaatschappijen werd getracht nog meer controle over de sector te verkrijgen. Tussen december 1971 en mei september 1974 vielen alle oliebedrijven in Libië ten prooi aan deze koers. Kadhafi's oliebeleid zorgde voor een explosieve toename van de voorheen al significante olie-inkomsten en was derhalve een succes. Het verschafte Libië de nodige financiële middelen om het avontuurlijke buitenlandse beleid te bekostigen en het was bovendien een machtig politiek wapen.

Olie was voor de Nederlandse regering het belangrijkste wat er over de gehele linie in Libië te halen was. De dossiers zijn dikker dan bij elk ander onderwerp. De Nederlandse autoriteiten hadden aanvankelijk enige zorgen over de oliesector maar voorzagen geen ingrijpende maatregelen. Toen het Britse deel van Shell in juli 1970 door een eerste kleine nationaliseringsgolf geaffecteerd werd, tekende Nederland een bescheiden doch formeel

protest aan bij Libië. Zodra de eerste Libische successen werden geboekt, werd de prijs- en belastingpolitiek van Kadhafi in minachtende termen beschreven. 'Vexatoir' was een vaak terugkomende classificatie; er was geen oog voor de Libische motieven. De successen werden daarnaast steevast gemarginaliseerd. De Revolutionaire Commandoraad werd afgeschilderd als meedogenloze, onbetrouwbare en onredelijke onderhandelingspartner. Liever zag Nederland dat de oliemaatschappijen konden onderhandelen met Libische regeringsleden die geen onderdeel van de raad waren. Er werd in het beeld dus onderscheid gemaakt tussen de Libische revolutionairen en reguliere functionarissen. Opvallend is de aanhoudende onderschatting van de Libische plannen met de oliesector. Zeker tot in 1973 geloofde Nederland niet dat het pakket van maatregelen zo omvangrijk zou worden en zulke ver strekkende gevolgen zou hebben. De plannen van Kadhafi werden gezien als onderdeel van zijn legitimatie en om zijn aanzien in het buitenland te vergroten. Toen bleek dat het de nieuwe machthebbers ernst was en een steeds groter deel van de oliesector slachtoffer werd van de maatregelen, sloeg de balans tussen Nederlandse onderschatting en ergernis door in het voordeel van laatstgenoemde. De Libische neiging om het oliebeleid ook bij andere Arabische olielanden aan te bevelen en de olieboycot van 1973 droegen daar aan bij. Kadhafi wilde met zijn harde oliekoers een anti-Westers front van Arabische olieproducerende landen aanvoeren, maar slaagde daar niet in. Hij had andere landen wel aangezet tot stappen tegen de oliemaatschappijen, maar deze waren over het algemeen minder radicaal. Door Nederland werd de Libische koers als vrij solitair ervaren. Naar aanleiding van de olieboycot voerde Nederland wederom een bescheiden *démarche* uit. Intern werd de veroordeling van de kolonel en de zijnen feller; wederom een teken dat er grote verschillen waren tussen het beeld binnenskamers en de officiële omgang met het Libische bewind. Er werd gewezen op het onvermogen van de Libische autoriteiten om via wederzijds overleg tot een betere oplossing te komen. De Libische aanpak was emotioneel en primitief, het vertrouwen in het regime was tot het dieptepunt gedaald. Hoewel Kadhafi bij oliegerelateerde zaken minder bij naam genoemd werd, waarschijnlijk omdat hij er zich wegens de technische aard van de materie minder mee bezig hield, past deze beschrijving eveneens bij de typering van de Libische leider als 'irrational megalomaniac'. Hoewel er lang hoop was, bleek de Libische koers in Nederlandse ogen van elke rationaliteit gespeend.

Het beeld dat in deze paragraaf is geschetst, sluit aan op de vorige paragraaf: de algemene teneur is negatief. Ook lijkt in het beeld eenzelfde evolutie te ontwaren: in de beginperiode was er intern hoop op een goede samenwerking, maar vervolgens ontstond een pejoratief beeld, dat na de Oktoberoorlog nog slechter werd. Nederlandse hoop op een goede samenwerking, uitgedrukt in economische betrekkingen, bleef echter gehandhaafd. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat de formele protesten bij de Libische regering niet in hele felle bewoordingen waren gesteld. Nederland kreeg al een pakket van nadelige oliemaatregelen te vererken maar wenste de schade op deze manier te beperken: de Libische olieconnectie was te belangrijk. Kadhafi werd door Nederland intern verguisd maar de economische betrekkingen werden ondanks de grote verschillen in ideologie en identiteit gekoesterd. Het machtsrealisme lijkt dus ook in deze paragraaf het meest van toepassing te zijn op de Nederlandse houding, en daardoor is de extra hypothese nog steeds geldig. Net als in paragraaf drie heeft dit stuk geen nieuwe inzichten opgeleverd over het Atlanticisme van Nederland of over het stempel van de verschillende ministers van Buitenlandse Zaken. Wel valt op dat de *démarches* onder zowel Luns als Van der Stoep niet al te uitgesproken waren.

§ 5: De Libische afkeer van Westerse inmenging

*'The fate of the bases is already doomed for we accept no bases, no foreigner, no imperialist, and no intruders.'*²⁸⁴

M. Kadhafi, speech in oktober 1969.

*'With one blow from this struggling people on September 1, the thrones which depended on colonialism's bases and which created bases for destruction and gunpowder in Libyan Arab territory in order to rule and oppress disappeared.'*²⁸⁵

M. Kadhafi, speech in Tobroek in november 1969.

*'How can a soldier remain passive and salute a king who has filled the country with foreign forces? How can you accept being stopped on the street by an American? That happened to me personally. When I wanted to enter Wheelus base, I was turned away ... When I told them of my position as an officer of the Libyan army, I was told "true, but you will not enter!", I replied "it is Libyan territory". Response, "it is futile to argue, you will not enter, period!''*²⁸⁶

M. Kadhafi, onbekende datum.

Het onderwerp van deze paragraaf is Kadhafi's afkeer van Westerse inmenging in Libië. Dit kenmerk is net als de Libische emancipatie op het oliegebied een uitvloeisel van de Arabisch nationalistische signatuur van het regime. Beide zaken dienden ook als manier van legitimatie van de macht.²⁸⁷ Het onderhavige meetpunt is interessant omdat enkele belangrijke Nederlandse bondgenoten werden benadeeld door de maatregelen: de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk en, wellicht minder belangrijk, Italië. Deze paragraaf begint op basis van de secundaire literatuur met een beschrijving van Kadhafi's campagne om Libië te ontdoen van elk Westers element en gaat vervolgens in op het beeld dat Nederland hiervan had.

§ 5.1 Behandeling secundaire literatuur

²⁸⁴ St. John, *Libya. From colony to independence*, 142.

²⁸⁵ 'The Libyan Revolution in the Words of its Leaders', 205.

²⁸⁶ Vandewalle, *Libya since independence*, 61.

²⁸⁷ Wright, *A history of Libya*, 191, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 87 - 88, 95.

Vrijwel direct na de staatsgreep werd de Libische maatschappij gezuiverd van Westerse invloeden in het openbare leven. Arabisering luidde het credo: Latijnse schriftten, voornamelijk het Italiaans en het Engels, maakten in het straatbeeld, in openbare ruimten, ondernemingen en het onderwijs plaats voor het Arabisch. Ondernemingen moesten voortaan volledig in handen van Libiërs zijn; een maatregel die voorlopig evenwel niet van toepassing was op de olie- en bankensector. De kathedraal van Tripoli werd hernoemd naar 'Gamal Abdel Nasser-moskee': een illustratief lot voor Christelijke godshuizen in Libië. Alcohol, nachtclubs, bordelen, casino's, pornografie, prostitutie, erotische voorstellingen en kansspelen werden verboden omdat ze door Kadhafi als uitspattingen van Westerse degeneratie werden beschouwd. De maatregelen zijn echter niet zuiver toe te schrijven aan het anti-Westerse element van het Arabisch nationalisme, want ook het Islamitische stempel hangt er mee samen.²⁸⁸

De nieuwe machthebbers eisten al in de eerste weken de onvoorwaardelijke evacuatie van de Amerikaanse en Britse bases in Libië. De Royal Air Force had een basis in El Adem, het Britse leger een garnizoen in Tobroek. De Amerikanen bezaten een omvangrijke luchtmachtbasis in Tripoli genaamd Wheelus, en daarnaast een aantal kleinere bases. De Libische woestijn leende zich uitstekend voor oefeningen met bommenwerpers. De Westers gezinde monarchie had het de Westerse machten in de jaren 1950 toegestaan deze bases aan te houden; met het oog op de Koude Oorlog was Libië een strategische waardevolle plaats. In ruil daarvoor ontving koning Idris financiële en diplomatieke steun van het Westen. Kadhafi zag de overeenkomst als een onacceptabele knieval van een corrupt regime, maar ging daarbij voorbij aan het feit dat de gewezen koning in 1964 had aangegeven dat de contracten voor de buitenlandse bases niet verlengd zouden worden en zodoende respectievelijk in de jaren 1971 (Verenigde Staten) en 1973 (Verenigd Koninkrijk) zouden verdwijnen. Kadhafi versnelde dit proces. Op dertien november 1969 begonnen de onderhandelingen tussen Kadhafi en het Verenigd Koninkrijk, maar op acht december brak eerstgenoemde deze af omdat het volgens hem zinloos was om over de wettigheid van de Britse aanwezigheid te discussiëren. Het ging volgens hem om een regelrechte bezetting. Vijf dagen later, op dertien december, gingen de Britten akkoord met het terugtrekken van alle troepen, circa drieduizend man. In maart 1970 was de evacuatie voltooid. Daarnaast werd

²⁸⁸ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 40 - 41; Arnold, *The maverick state*, 7 - 9; Wright, *A history of Libya*, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 88; St. John, *Qaddafi's world design*, 26 - 28.

het militaire samenwerkingsverband dat Libië en het Verenigd Koninkrijk in 1968 overeen waren gekomen, verbroken. Op 23 december waren ook de onderhandelingen met de Verenigde Staten geopend. De laatste Amerikaan verliet Wheelus op dertig juni 1970. Het einde van de militaire aanwezigheid van de twee landen was via de diplomatieke weg op relatief vriendschappelijke wijze beklonken. De data waarop de initiële contracten met koning Idris verliepen, naderden rap en de Britten en Amerikanen wensten hun economische belangen in Libië niet op het spel te zetten voor een zaak waarvan al eerder bekend was dat deze snel zou aflopen. Kadhafi beloofde de bases niet ter beschikking aan de Sovjet-Unie te stellen en hield zich daar aan. Bovendien hadden de bases een verminderde strategische waarde omdat marinevloten inmiddels een ongekende beweeglijkheid kenden en intercontinentale raketten het onnodig maakten dicht bij de vijand gestationeerd te zijn om doeltreffend te kunnen uithalen.²⁸⁹

In 1970 kondigde Kadhafi de onteigening van alle Italiaanse bezittingen in Libië aan, alsook de uitzetting van alle Italianen. Dit was volgens hem gerechtvaardigd omdat de Italianen tijdens de kolonisatie van Libië vanaf 1911 en gedurende de Tweede Wereldoorlog veel Libisch bezit hadden ingenomen. Libië had zich hiermee ontdaan van de ‘cancer of the Italian community’, zo sprak de kolonel tijdens de festiviteiten ter ere van de eerste verjaardag van de revolutie.²⁹⁰ Deze ontwikkeling moet gezien worden als definitieve afrekening met de Libische tijd als Italiaanse kolonie, tussen 1911 en 1947. Dit was voor het Libische volk een vernederende, harde periode geweest. In dit licht is het opvallend dat de in 1970 uitgezette Italianen vijf jaar later alsnog financieel werden gecompenseerd.²⁹¹ Ook de Joodse gemeenschap in Libië werd de deur gewezen. Hun bezit werd ingenomen en gecompenseerd met staatsobligaties. Deze groep had historisch gezien altijd op vreedzame voet geleefd met de Libische bevolking, maar daar was vanaf het begin van het Arabisch-Israëliësch conflict na de Tweede Wereldoorlog verandering in gekomen. Vanaf toen

²⁸⁹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 41 - 42; St. John, *Libya. From colony to independence*, 116, 120 - 121, 140 - 142; Arnold, *The maverick state*, 6 - 8, 81 - 83, 89, 107; Wright, *A history of Libya*, 191, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 45, 80, 86 - 88; St. John, *Qaddafi's world design*, 15 - 17, 27 - 28; Chorin, ‘The future of the U.S.- Libyan commercial relationship’, 160 - 161.

²⁹⁰ Arnold, *The maverick state*, 8.

²⁹¹ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 43 - 44; St. John, *Libya. From colony to independence*, 210; Arnold, *The maverick state*, 8, 82; Wright, *A history of Libya*, 200; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 92; St. John, *Qaddafi's world design*, 28, 86; Vandewalle, *Libya since independence*, 77.

overspoelden pogroms de Arabische wereld en daarom was het leeuwendeel van de Joodse bevolking aan het einde van de jaren 1960 al vertrokken uit Libië.²⁹²

De exodus van de Britten, Amerikanen en Italianen werd door het regime geportretteerd als grote overwinning voor de revolutionairen. Kadhafi wist de symbolische waarde van de gebeurtenissen maximaal uit te buiten door de dag van de Britse evacuatie, 28 maart, als nationale feestdag in te stellen: British Evacuation Day. De dag van het Amerikaanse vertrek, elf juni, viel met een Amerikaanse variant hetzelfde lot ten deel. Zeven oktober werd Italian Evacuation Day. Naar de drie dagen werden ook drie multifunctionele stadions vernoemd. De in paragraaf één genoemde Mukhtar werd door het regime naar voren geschoven als symbolisch belangrijke martelaar van de Libisch-Italiaanse worsteling in de eerste helft van de 20e eeuw.²⁹³

De volgende en laatste belangrijke stap in het aan banden leggen van Westerse invloed volgde in 1972. Onder andere de Amerikanen, Britten en Russen kregen van het Libische ministerie van Buitenlandse Zaken te horen dat ze geacht werden het totaal aantal stafleden van alle diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen in het land terug te brengen naar vijftien. Dat was zeker voor de Amerikanen een aderlating. Het enige consulaat, in Benghazi, werd opgedoekt, alsook het contingent mariniers verantwoordelijk voor de beveiliging van de ambassade in Tripoli. De keerzijde daarvan bleek in 1979, toen het gebouw en de staf niet behoed konden worden voor het geweld van een woedende menigte Libiërs. In 1972 ging de Amerikaanse ambassadeur in Tripoli met pensioen. Hij werd niet vervangen, waardoor de Amerikaanse vertegenwoordiging in Libië in praktijk daalde naar het niveau van zaakgelastigde. Het is niet duidelijk welke motieven hier achter schuil gingen.²⁹⁴

§ 5.2 Het Nederlandse beeld

Al in oktober 1969 werden de eerste afkeurende, ontnuchterende berichten naar Den Haag gezonden. De aanhoudende onduidelijkheid over de nieuwe machthebbers had een

²⁹² Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 42 - 43; St. John, *Libya. From colony to independence*, 80; Arnold, *The maverick state*, 61 - 62; Wright, *A history of Libya*, 200.

²⁹³ St. John, *Libya. From colony to independence*, 140 -142; Wright, *A history of Libya*, 200, Vandewalle, *A history of modern Libya*, 87 - 88; St. John, *Qaddafi's world design*, 27 - 28.

²⁹⁴ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 129; St. John, *Libya. From colony to independence*, 143 - 144; St. John, *Qaddafi's world design*, 80 - 81.

onprettige sfeer tot gevolg en er begonnen zich ‘tekenen voor te doen die zouden kunnen wijzen op een ontwikkelende xenofobie [bij het volk]’. Vooral de Italiaanse, Britse en Amerikaanse kolonies in Libië hadden last van een onheuse behandeling. Nederlanders werden voor zover bekend niet lastiggevallen. De Revolutionaire Commandoraad had het Libische volk opgeroepen vreemdelingen met rust te laten, maar deed er in de ogen van Lanjouw niet voldoende aan om de bevolking op dit punt in de hand te houden. Dit punt werd geïllustreerd aan de hand van een voorval tussen de Franse zaakgelastigde in Tripoli en het Libische leger. Op weg naar het vliegveld werd de zaakgelastigde met een bajonet op zijn borst verhinderd de nieuwe Franse ambassadeur voor Libië te verwelkomen. Het leger trad niet meer zo hoffelijk op als in het begin.²⁹⁵ In Den Haag leek men er zich ook bewust van dat er zich in Libië donkere wolken samenpakten: ‘een nog duister, onoverzichtelijk en zeer moeizaam werkend nieuw regeringsapparaat begint een toenemend minder vriendelijk uiterlijk aan den dag te leggen, althans tegenover de Amerikanen en de Britten’.²⁹⁶ De Nederlandse autoriteiten keurden de ontwikkelingen in Libië en de rol van het regime daarin af, maar maakten zich geen zorgen over de Nederlandse belangen. De Libische machthebbers hadden nog niet zoveel aandacht voor de kleinere NAVO-landen.²⁹⁷

De afkeurenswaardige onvriendelijke sfeer jegens buitenlanders en de vlucht van vele Amerikanen, Britten en Italianen als gevolg daarvan ten spijt, leek Nederland de economische betrekkingen met Libië van voor één september 1969 te willen continueren en zo mogelijk uit te breiden. Bij een bezoek van Bergsma aan de Libische minister van Buitenlandse Zaken en die van Economische Zaken in januari 1970, spraken beide partijen de hoop uit de Nederlands-Libische economische banden te reactiveren.²⁹⁸ In het verlengde hiervan bleef ook de Nederlandse school in Tripoli geopend. Deze school was door Shell opgestart en gefinancierd, maar werd inmiddels met particuliere fondsen in stand gehouden. Het merendeel van de leerlingen was Nederlands, maar er werden ook andere nationaliteiten aangenomen.²⁹⁹ In april 1970 werd het plan om een consulaire vertegenwoordiging in Benghazi te openen nieuw leven ingeblazen. De Nederlandse

²⁹⁵ NA, 2.05.206, 64, kenmerk 1735 / 247.

²⁹⁶ NA, 2.05.313, 26831, kenmerk 239.

²⁹⁷ NA, 2.05.206, 44, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 november 1969, onderwerp ‘Bankactiviteiten in Libië’, kenmerk 1877; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 14226.

²⁹⁸ NA, 2.05.206, 62, kenmerk 168; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 14226.

²⁹⁹ NA, 2.05.206, 54, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 maart 1970, onderwerp ‘Informatie over de Nederlandse scholen in het buitenland’, kenmerk 375 / 115.

handelsbelangen maakten dit noodzakelijk, en de ambassade en het consulaat-generaal in Tripoli 'voelden het gemis aan een vertrouwensman' in deze stad'.³⁰⁰ Parallel aan deze ontwikkelingen werd de sfeer in Libië nog onvriendelijker. In februari 1970 werd er een Libische inlichtingendienst opgezet, die medewerkers van alle Westerse ambassades schaduwde.³⁰¹ Veel aandacht was er ook voor de situatie van de Italianen, die 'moeilijk en gespannen' werd genoemd. Steevast koos Nederland de kant van de Italianen, bijvoorbeeld toen deze onder druk gedwongen werden hun consulaatsgebouw in Benghazi op te geven. De Italianen werd geportretteerd als slachtoffer, prooi van het regime.³⁰² De uitzetting van de Joodse bevolking kreeg minder aandacht. Er woonde tijdens de revolutie slechts één Nederlandse Joodse vrouw in Libië, maar die was het land begin 1970 reeds ontvlucht.³⁰³

In april 1970 kwam het Nederlandse bedrijfsleven voor het eerst in botsing met het Libische regime. Het Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerk in het Buitenland, NEDECO, nam contact op met de ambassade in Tripoli omdat de Libische regering drie contracten aangaande de aanleg en reparatie van Libische snelwegen had verscheurd. Betalingen voor gedaan werk bleven al maanden uit en de Libische autoriteiten reageerden niet op brieven van NEDECO. Bergsma kaartte de zaak aan bij het Libische ministerie voor Economie en Industrie. In zijn bericht maakte hij duidelijk dat de activiteiten van het Nederlandse bedrijf als een belangrijke schakel in de toekomstige economische samenwerking tussen Nederland en Libië werd gezien. Hij voegde er aan toe dat hij hoopte dat de zaak spoedig opgelost zou worden, 'thus not impairing the future cooperation between the two countries'.³⁰⁴ Kadhafi werd persoonlijk aangeschreven over de kwestie. Bergsma wees bij hem op de uitstekende relaties die de twee landen onderhielden en beriep zich enigszins dwepend op het grote gevoel van rechtvaardigheid dat onderdeel was van de

³⁰⁰ NA, 2.05.206, 16, Bericht van ambassade in Tripoli naar Bergsma in Caïro, verzonden op 17 april 1970, onderwerp 'Benoeming honorair consul te Benghazi', kenmerk 732 / 20; NA, 2.05.206, 16, Bericht van Bergsma in Caïro naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 28 april 1970, onderwerp 'Benoeming honorair consul te Benghazi', kenmerk 1256 / 265.

³⁰¹ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 944.69.

³⁰² NA, 2.05.206, 26, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 2 april 1970, onderwerp 'Moeilijkheden Italiaans consulaat Benghazi', kenmerk 614 / 138; NA, 2.05.206, 26, kenmerk 787 / 184.

³⁰³ NA, 2.05.206, 45, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 22 april 1970, onderwerp 'Joodse Nederlanders in Libië', kenmerk 778 / 179.

³⁰⁴ NA, 2.05.206, 52, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 8 mei 1970, kenmerk 849.

principes van de Libische revolutie.³⁰⁵ Getuige de bewoording van de berichten was er Nederland veel aan gelegen NEDECO weer aan Libische contracten te helpen. Voorlopig bleef de zaak zich echter voortslepen.³⁰⁶

Ondertussen leek ook in Den Haag door te dringen dat het in Libië almaar moeilijker werd zaken te doen. Onder meer door de zojuist aangenomen Libische wet die voorzag in de nationalisering van het merendeel van de buitenlandse bedrijven, waar de Italianen en Joden uiteindelijk de dupe van zouden worden, leek 'het investeringsklimaat in Libië (...) niet bepaald gunstig'.³⁰⁷ Juist door de ontstane onzekerheid voor buitenlanders in Libië leek de oprichting van een consulaat in Benghazi een nieuwe impuls te krijgen. Het moeizame zakendoen en de veelvuldige problemen maakten het noodzakelijk dat er in die plaats een honorair ambtenaar zou zitten waarop Nederlandse bedrijven op konden terugvallen.³⁰⁸ Ook de berichten die het ministerie van Buitenlandse Zaken aan een nieuwe functionaris op de ambassade in Tripoli schreef, zijn veelzeggend over het beeld dat de Nederlandse regering van Kadhafi had: 'het is vervelend voor je om je huidige functie te moeten aanvaarden juist op het moment waarop alles wat aan Nederlandse belangen in Tripoli aanwezig is (met uitzondering van Shell) lijkt in te storten'. Pessimisme moest evenwel niet de boventoon voeren, omdat er 'nog al te spelen' viel met de Libische regering.³⁰⁹

Nederland was medio 1970 voornamelijk met de directe eigen belangen bezig. De evacuatie van de Amerikaanse en Britse bases, die rond dezelfde tijd voltooid was, werd in de gaten gehouden maar kreeg minder aandacht en werd niet echt beoordeeld. Dat heeft er voornamelijk mee te maken dat Nederland de ontruiming al vroeg had ingecalculeerd; het was alleen nog wachten op de uitvoering. De Nederlandse reflectie op de aanloop ernaartoe is echter veelzeggend. Zo werd de wijze waarop het staatsblad Thawra opriep tot de sluiting van de Westerse bases afgedaan als demagogisch en doorspekt met 'absurde' argumenten,

³⁰⁵ NA, 2.05.206, 52, Bericht van Bergsma aan Kadhafi, verzonden op 9 mei 1970, kenmerk 893.

³⁰⁶ NA, 2.05.206, 51, Bericht van Bergsma naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 19 mei 1970, onderwerp 'Nedeco belangen in Libië' kenmerk 1473 / 312.

³⁰⁷ NA, 2.05.206, 44, Bericht van de Landbouwwraad voor de Maghreblanden naar ministerie van Landbouw en Visserij, verzonden op 12 mei 1970, onderwerp 'Nationalisatie vennootschappen in Libië', kenmerk 2148 / 338L.

³⁰⁸ NA, 2.05.313, 26319, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken DAM/AF naar DBD/PE, verzonden op 19 mei 1970, onderwerp 'Benoeming Hon. Consul Benghazi', kenmerk 35.

³⁰⁹ NA, 2.05.206, 52, Bericht van ministerie van Buitenlandse Zaken naar ambassade in Tripoli, verzonden op 21 mei 1970, kenmerk 996.

zoals het gebruik van Wheelus voor de training van Israëliëse gevechtspiloten.³¹⁰ Toen de Amerikanen en Britten eenmaal waren vertrokken, keek Nederland vooral naar de toekomst van de bases. Zouden de terreinen voor civiele of militaire doeleinden gebruikt gaan worden en zouden andere landen, zoals de Sovjet-Unie, de beschikking krijgen over de bases? Nederland ging hier evenwel niet vanuit en kreeg daarin gelijk.³¹¹ Het lot van de Italianen en het Libische zakenklimaat waren voor Nederland zorgwekkender thema's dan de ontruiming van de geallieerde bases. Bij een samenkomst in Den Haag tussen ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Italiaanse ambassaderaad, betuigde Nederland haar medeleven over de uitzetting van de Italianen en de onteigening van Italiaanse gebieden. De ambassaderaad deelde de Nederlandse bezorgdheid over de ontwikkelingen in Libië, en de partijen waren het er over eens dat het in het Westerse belang was een voet tussen de deur te houden in Libië, om de Libische machthebbers zodoende zover te krijgen hun koers aan te passen.³¹² Nederland had de hoop op een vruchtbare samenwerking met het regime nog niet opgegeven.

Deze hoop zou de komende maanden vervliegen. Nederland veroordeelde de Libische behandeling van Italianen in interne correspondentie steeds feller.³¹³ Uit de Libische opstelling bleek ook steeds duidelijker dat er niet met de nieuwe machthebbers samengewerkt kon worden en dat er ook op dit vlak weinig systematiek was te ontdekken in het Libische beleid.³¹⁴ De Italiaanse diplomatieke protesten bij de Libische autoriteiten tegen de 'vexatoire' maatregelen werden door Nederland redelijk geacht. De Libische tegenreactie was daarentegen onbehoorlijk. Italië wees op het Libisch-Italiaanse vriendschapsverdrag van 1956, maar dit werd 'door de Libische regering botweg geweigerd'. Waar Kadhafi de Italiaanse president Giuseppe Saragat persoonlijk had beloofd de persoonlijke veiligheid van Italiaanse staatsburgers in Libië te kunnen garanderen, werd nu zelfs de Italiaanse ambassade te Tripoli bestormd. In de ogen van de zaakgelastigde werd het leven van de

³¹⁰ NA, 2.05.206, 83, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 23 oktober 1969, onderwerp 'Buitenlandse bases in Libië', kenmerk 1862 / 270.

³¹¹ NA, 2.05.206, 84, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 12 juni 1970, onderwerp 'Ontruiming Wheelus air base', kenmerk 1151 / 277.

³¹² NA, 2.05.206, 89, Memorandum binnen ministerie van Buitenlandse Zaken van DAM naar DGPZ, verzonden op 4 juni 1970, onderwerp 'Libië', kenmerk 99.

³¹³ NA, 2.05.206, 26, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 juli 1970, onderwerp 'Nationalisatie Italiaans bezit', kenmerk 1471 / 403.

³¹⁴ NA, 2.05.206, 89, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 30 juli 1970, onderwerp 'Maatregelen tegen andere buitenlanders dan Italianen', kenmerk 1500 / 422.

Italianen in Libië onmogelijk gemaakt. Dat had ook met de stuurloosheid van Libië te maken. Lage overheidsorganen trokken vaak hun eigen plan, dat niet in lijn was met het officiële beleid en vaak ongunstig uitpakte voor de Italiaanse populatie. Om een vaak genomen vluchtroute te blokkeren werd bijvoorbeeld het gebruik van motor- en zeilboten voor de kust verboden.³¹⁵ Overigens werden de ambassades en residenties van andere landen ook bedreigd met nationalisering. Zeker was daarom dat in oktober 1970 de 'rechteloosheid' in Libië toenam.³¹⁶ De Nederlandse ambassade zou in de volgende jaren nog twee maal terugkomen op de uitzetting van de Italianen. Het amateurisme en de onbezonnenheid van het regime werd in oktober 1971 weer benadrukt door te wijzen op de negatieve gevolgen van het Italiaanse vertrek. Libië had daardoor inmiddels een tekort aan technici en klerken bij banken en handelsfirma's.³¹⁷ In januari 1974 werd er voor de laatste keer teruggekeken: de Italiaanse uitwijzing werd toen bondig als 'bruusk' omschreven.³¹⁸

De zaak NEDECO werd naast de Italiaanse kwestie steeds meer een doorn in het oog van de ambassade in Tripoli. In oktober 1970 was het geschil nog niet opgelost. Dit was vooral te wijten aan het moeizame contact met de Revolutionaire Commandoraad. Zoals in voorgaande paragrafen naar voren kwam, was Jallud hierop een uitzondering. Hij zou inzien dat er opnieuw een klimaat van vertrouwen geschapen diende te worden.³¹⁹ Door de combinatie van de hierboven genoemde twee zaken en de voortslepende onderhandelingen over de olieprijs, was Nederland het vertrouwen in Libië in oktober 1970 kwijt: '...de leiding des lands denkt met geld alleen de wereld kunnen kopen. Zij heeft zich echter nog onvoldoende rekenschap gegeven dat naast solvabiliteit ook een klimaat van vertrouwen dient te worden geschapen dat de basis vormt voor het internationale handelsverkeer.'³²⁰ Desalniettemin probeerde Nederland nog steeds orders binnen te halen in Libië. In de

³¹⁵ NA, 2.05.206, 26, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 augustus 1970, onderwerp 'Nationalisatie Italiaans bezit', kenmerk 1509 / 428.

³¹⁶ NA, 2.05.206, 45, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 oktober 1970, onderwerp 'Nationalisatie van door ambassade gehuurde gebouwen', kenmerk 1995 / 575.

³¹⁷ NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 oktober 1971, onderwerp 'Rede colonel Qathafi', kenmerk 1986 / 383.

³¹⁸ NA, 2.05.313, 13317, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 7 januari 1974, onderwerp 'Italiaans-Libische betrekkingen', kenmerk 1192.

³¹⁹ NA, 2.05.206, 51, Bericht van de ambassade in Rome naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 8 juni 1970, onderwerp 'Nedeco belangen Libië', kenmerk 1127 / 264; NA, 2.05.206, 52, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 24 oktober 1970, onderwerp 'Nederlandse Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland NEDECO', kenmerk 2131.

³²⁰ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 3337.

laatste maanden van 1970 organiseerde Fokker voor de Libische autoriteiten een demonstratie van het verkeersvliegtuig F28.³²¹ Steeds meer Nederlandse bedrijven ondervonden evenwel moeilijkheden bij het zakendoen in Libië, met name bij de vordering van openstaande bedragen. De gang van zaken was vaak hetzelfde als bij de zaak NEDECO: het bedrijf in kwestie had maandenlang tevergeefs getracht in contact te komen met de Libische autoriteiten, en schakelde vervolgens de Nederlandse vertegenwoordiging in Libië in. Door de ambassade werden de Nederlandse bedrijven slachtoffers genoemd van de 'onervarenheid en de inefficiënte werkwijze van het Libische ambtelijke apparaat'.³²²

In de periode die in dit onderzoek centraal staat, bleef het Nederlandse gebrek aan vertrouwen in het Libische regime gehandhaafd. De rest van het beeld dat de Nederlandse regering van de Libische machthebbers had, veranderde wat het onderwerp van deze paragraaf betreft ook niet veel meer na 1970. De Revolutionaire Commandoraad werd gezien als onervaren, xenofobisch, wantrouwend, moeilijk om mee te communiceren en om zaken mee te doen. Er was geen vaste beleidslijn en het Libische ambtelijke apparaat werkte inefficiënt. De reflectie van ambassadeur Bergsma op zijn afscheidsbezoek aan Libië in maart 1971 bevestigt dit beeld: 'mijn afscheidsbezoek aan Libië (...) heeft een tamelijk moeizaam verloop gehad. Een verschijnsel, dat inherent is aan het regime van de jonge revolutionaire officieren...'. Vervolgens noemde hij enkele voorbeelden waarin het zojuist geschetste beeld weerklinkt.³²³ In Den Haag sprak men inmiddels van een 'xenofobische wind' die er sinds het aantreden van de kolonel door Libië waaide, en waar het Nederlandse bedrijfsleven onder te lijden had.³²⁴

Begin 1972 nam de ambassade contact op met het Libische ministerie van Buitenlandse Zaken over de oprichting van het consulaat in Benghazi. In het bericht, waarin gevraagd werd of de Libische autoriteiten de oprichting van de post en de beoogde kandidaat goedkeurden, werd gesproken van de zich uitbreidende vriendschappelijke banden tussen de twee landen. Het poststuk ging daarnaast gepaard met de standaard

³²¹ NA, 2.05.313, 8197, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 november 1970, onderwerp 'Demonstratie Fokker F28 Fellowship', kenmerk 2194 / 607; Verschillende stukken in NA, 2.05.313, 8197.

³²² NA, 2.05.313, 8213, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 19 december 1970, onderwerp 'Incassi van vorderingen van Nederlandse handelsfirma's', kenmerk 2489 / 688.

³²³ NA, 2.05.206, 62, kenmerk 1035 / 229.

³²⁴ NA, 2.05.313, 11220, kenmerk 34.

diplomatieke etiquette.³²⁵ Het initiatief duidt er op dat Nederland weinig concrete consequenties verbond aan het pejoratieve beeld dat er van Kadhafi heerste. Een consulaat in Benghazi kwam er in de onderhavige periode evenwel niet. Dat heeft er waarschijnlijk mee te maken dat de Libische autoriteiten niet op het verzoek reageerden.³²⁶ De handel ging evenwel onverstoord verder. Philips werd in 1972 opgeroepen mee te doen met een aanbesteding van de Libische overheid en verschillende andere Nederlandse bedrijven sloten contracten in Libië af.³²⁷

Lanjouw ervoer de culturele revolutie van april 1973 als een nieuwe fase in de Libische tendens zoveel mogelijk Westerse invloeden te verwijderen. Het anti-Westerse sentiment van Kadhafi richtte zich ditmaal vooral op de Westerse diplomatieke corpsen. Diplomaten werden spionnen genoemd, ambassades broeinesten van imperialistische en zionistische complotten. Er werden steeds meer maatregelen genomen tegen deze groep. Buitenlanders in Libië stonden aan grote spanningen bloot en de tijdelijke zaakgelastigde verwachtte een 'long hot summer' voor deze groep.³²⁸ Ook Nederland zou hiervan de nadelige gevolgen voelen. Een nieuwe administratief attaché op de ambassade in Tripoli werd bij aankomst in Libië gedwongen een grote hoeveelheid door het regime ongewenste boeken in te leveren. De Nederlandse autoriteiten waren verbolgen en wensten de boeken terug te ontvangen.³²⁹ Begin januari 1974 werd bovendien Cassar met het oog op zijn Britse en Italiaanse paspoort samen met zijn gezin het land uitgezet. Zijn farmaceutische bedrijf was reeds genationaliseerd en hij was al eerder lastiggevallen door de politie.³³⁰ Dit kwam voor de Nederlandse ambassadeur in Rome, Hendrik Boon, niet als verrassing. Het was volgens hem begrijpelijk om Cassar, die onder koning Idris al een gerespecteerd man was, uit te zetten 'in een periode waarin de xenofobie hoogtij viert en Nederland niet de eerste prijs wint in de populariteitswedstrijd'.³³¹ Het adres van het consulaat-generaal werd voorlopig

³²⁵ NA, 2.05.206, 16, Bericht van de ambassade in Tripoli naar Libische ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 13 januari 1972, kenmerk 87.

³²⁶ Laatste correspondentie over dit onderwerp: NA, 2.05.206, 16, Bericht van de ambassade in Tripoli naar Bergsma, verzonden op 24 januari 1972, kenmerk 174; Staatsuitgeverij, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, september 1974, 54.

³²⁷ Verschillende stukken in NA, 2.05.313, 8197.

³²⁸ NA, 2.05.206, 89, kenmerk 816 / 174.

³²⁹ NA, 2.05.206, 89, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 15 augustus 1973, kenmerk 1280.

³³⁰ NA, 2.05.313, 26321, kenmerk 9440; NA, 2.05.313, 26321, kenmerk 31326A.

³³¹ NA, 2.05.313, 26321, Bericht van de ambassade in Rome naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 februari 1974, geen kenmerk.

op dat van de ambassade overgeschreven. Voor de rest zouden er zich in de periode 1969 - 1974 weinig ingrijpende veranderingen voordoen in de Nederlandse vertegenwoordigingen in Libië. Er waren minder dan vijftien stafleden werkzaam op de ambassade en daarom werden er op dit gebied geen nadelige gevolgen ondervonden van de maatregelen van de Libische regering.³³²

Uit de verdere correspondentie van 1974 komt naar voren dat het Nederlandse bedrijfsleven Libië steeds vaker links liet liggen. Het ministerie van Buitenlandse Zaken had de indruk dat Nederlandse chartervluchten die koeien of kuikens naar het land brachten, een kerosineprijs moesten betalen 'die verschilt voor vriend of niet-vriend'. Naast dit soort 'discriminatoire' maatregelen sleepte ook de zaak NEDECO nog steeds voort.³³³ In dat kader sprak De Roos de hoop uit dat de nakende oplossing van het conflict Nederlandse bedrijven minder huiverig zou maken om de kansen die er in Libië lagen, bijvoorbeeld om grote projecten te realiseren, te benutten.³³⁴ Begin november deed de tijdelijk zaakgelastigde eenzelfde soort pleidooi: 'realiseert men zich nog steeds te weinig hoeveel geld hier beschikbaar is en hoeveel projecten worden aangevat of spelen politieke overwegingen en de signatuur van het Libische bewind, die afkeer en angst inboezemt, de grootste rol?'.³³⁵ Het was een teken aan de wand dat de Nederlandse school in Tripoli haar deuren als gevolg van een tekort aan leerlingen inmiddels had gesloten.³³⁶ Het is waarschijnlijk dat dit een indirect gevolg was van de anti-Westerse koers van Kadhafi. Het internationale bedrijfsleven trok zich langzaam terug en daardoor verdween ook de noodzaak voor een Nederlandse internationale school.

³³² Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, februari 1969, 63 - 64; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1970, 77; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1971, 78; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1972, H41; Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973, H42; Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, september 1974, 54.

³³³ NA, 2.05.313, 1877, Confidentieel codebericht van ministerie van Buitenlandse Zaken naar de ambassade in Tripoli, verzonden op 25 januari 1974, onderwerp 'Chartervluchten', kenmerk 139.

³³⁴ NA, 2.05.206, 62, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 20 maart 1974, onderwerp 'NEDECO claims', kenmerk 522 / 131.

³³⁵ NA, 2.05.313, 1568, Bericht van de ambassade in Tripoli naar directeur Economische Voorlichtingsdienst, verzonden op 6 november 1974, onderwerp 'Libische firma op zoek naar Nederlandse deelname in industriële projecten', kenmerk 1868.

³³⁶ NA, 2.05.206, 54, Bericht van de secretaris van de Nederlandse school in Tripoli naar Libische ministerie van Educatie, verzonden op 8 augustus 1974.

Eind november 1974 werd het beleid van de Libische leider voor de laatste maal bekritiseerd vanuit de ambassade in Tripoli, of ditmaal zelfs op de hak genomen. Hoewel zeer kort na de revolutie al doorgevoerd, werd er geflecteerd op de verbanning van alcohol en de straf die daarop stond: zweepslagen. Gezien de populariteit van alcohol zou de handhaving van deze wet in praktijk meevallen. Er werd altijd een omstandigheid gevonden die de toepassing van de straffen verhinderde. Spottend werd gemeld dat de Islamitische wetten enkel bedoeld zouden zijn om 'het rechtsgevoel van reactionair Moslimse groepen en dat van profeet Qathafi' te bevredigen.³³⁷

Conclusies

Concluderend ondernam de kolonel naast zijn activiteiten in de oliesector verschillende maatregelen om de Westerse invloed in Libië terug te dringen. Culturele Arabisering van de Libische maatschappij was de eerste stap. Vervolgens kwam er in het voorjaar van 1970 na relatief korte en vreedzame onderhandelingen een einde aan de Britse en Amerikaanse militaire aanwezigheid in het land. Ten slotte werd de Italiaanse en Joodse populatie het land uitgezet. Hun bezittingen werden ingenomen, maar hiervoor werden de betreffende groepen uiteindelijk wel financieel gecompenseerd. Het vertrek van de Italianen, Britten en Amerikanen werd door Kadhafi geafficheerd als grote overwinning. Er werden verschillende vaste feestdagen aan gewijd. In 1972 maakte Libië een volgende en voorlopig laatste stap. Westerse staten en grote mogendheden kregen te horen dat zij elk met niet meer dan vijftien man officieel vertegenwoordigd mochten zijn in het land.

Nederland beschouwde de Libische behandeling van buitenlanders als xenofob. Wederom dook het stempel 'vexatoir' meer dan eens op. De Italianen werden als slachtoffer geportretteerd. Het leven van hen en andere buitenlanders werd onmogelijk gemaakt: een gevolg van de onbezonnenheid van het regime, maar ook van de gebrekkige organisatie in het land. Het regime deed er bovendien te weinig aan xenofobische uitbarstingen van het volk in toom te houden. Voor het Joodse lot had Nederland minder aandacht. Nederland zelf had aanvankelijk weinig last van de grimmige sfeer in Libië. Kort na de omwenteling spraken Nederland en Libië uit de economische banden te willen intensiveren, en Nederland dacht aan het opzetten van een extra consulaat in Benghazi. In het voorjaar van 1970 ontstonden

³³⁷ NA, 2.05.206, 27, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, onderwerp 'Zweepslagen voor alcoholgebruik', kenmerk 2063 / 532.

echter toch problemen tussen het Nederlandse bedrijfsleven en het Libische regime: contracten werden niet gerespecteerd. Hierna werd het steeds moeilijker zaken te doen in Libië. Verschillende andere Nederlandse bedrijven kregen soortgelijke moeilijkheden, die werden toegeschreven aan xenofobie, amateurisme en grilligheid van het Libische regime. Hierdoor liep het vertrouwen in Kadhafi en de zijnen een deuk op. Het Nederlandse bedrijfsleven bleef evenwel actief in Libië. Ook de plannen voor een nieuw consulaat werden niet losgelaten, al zou dat juist als wens kunnen worden gezien om meer houvast te krijgen in een steeds turbulenter situatie. Eind november 1974 leek Libië toch grotendeels te zijn verlaten door het Nederlandse bedrijfsleven. De tijdelijk zaakgelastigde vroeg zich toen af waarom er niet meer uit de economische mogelijkheden van Libië werd gehaald. Dit duidt er op dat de Nederlandse regering ondanks de xenofobe sfeer nog steeds bereid was zaken te doen met het regime. Wederom lijken normatieve verklaringen niet geschikt om de Nederlandse houding ten opzichte van Libië in deze jaren te verklaren. De dubieuze Libische behandeling van buitenlanders paste niet in het Nederlandse normatieve kader, maar toch werd er zaken gedaan. Het machtsrealisme voerde de boventoon en daarmee verliest de extra hypothese wederom niet aan geldigheid. Hoezeer de situatie voor buitenlanders en hun bedrijven in Libië ook werd veracht, de officiële toon van Nederland richting de Libische autoriteiten bleef, zoals in de vorige paragrafen gezien, positief. De economische banden die er tussen Nederland en Libië waren, of die in elk geval nagestreefd werden door eerstgenoemde, vertellen in dit geval dus niet alles over de Nederlandse beeldvorming over Libië.

Andere ontwikkelingen in het kader van deze paragraaf kregen minder aandacht van Nederland. De evacuatie van de geallieerde bases was ingecalculeerd en speelde geen rol in de beeldvorming over Kadhafi. Ook op de uitzetting van Cassar kwam geen uitgesproken Nederlandse reactie. Bovendien had Nederland geen last van de Libische eis om het totaal van ambassade- en consulaatspersoneel naar vijftien man terug te brengen. De Nederlandse ambtelijke documenten gebruikt in deze paragraaf schijnen ook geen nieuw licht over het debat over de interpretatie van Kadhafi's regime, alsook over het Nederlands Atlanticisme en de verschillen tussen Luns, Schmelzer en Van der Stoep. De regering leefde vanzelfsprekend mee met het leed van de Atlantische bondgenoten. Recapitulerend is het beeld dat uit deze paragraaf ontstaat constanter dan in de voorgaande paragrafen, maar

sluit wat betreft inhoud wel goed aan bij de vorige conclusies: er werd louter neergekeken op Kadhafi.

§ 6: Betrekkingen tussen Libië en de Sovjet-Unie

*'We believe in positive neutrality and peaceful coexistence. (...) In our foreign relations, we do not differentiate between East and West except on the basis of the unconditional help each state offers and of mutual respect and relations of equality.'*³³⁸

M. Kadhafi, interview met de Poolse Radio op zes november 1969.

*'[Libya's policy was to purchase the weapons it needed] from any source whatsoever, because we have adopted a policy of positive neutrality and non-alignment.'*³³⁹

M. Kadhafi, speech in september 1970, festiviteiten één jaar coup.

*'We refuse to be affiliated with that camp which is led by the USSR. Our socialism is Islamic and it does not build its foundations on exploitation, subversion and sucking the people's money by false pretences ... The Soviet rulers do not believe in ethics or the Islamic creed. Our future struggle with them will be over the method which Communism has begun to use against the Arab and Islamic questions and over the alliance of Communism with Imperialism and Zionism.'*³⁴⁰

M. Kadhafi, speech in september 1972 richting de ASU.

In deze paragraaf staan de Russisch-Libische betrekkingen tussen 1969 en 1974 centraal. Hoewel dit meetpunt minder dan de voorgaande twee een direct uitvloeisel is van het ideologische stempel van Kadhafi en de zijnen, zijn er ook typische kenmerken terug te vinden. Een onafhankelijke koers ten opzichte van de grootmachten lijkt bijvoorbeeld de rode draad door deze paragraaf. Zeker na de Jom Kippoeroorlog zijn daar echter vraagtekens bij te zetten. In de context van de Koude Oorlog ligt het in de lijn der verwachtingen dat de Westerse diplomatieke diensten vanaf dat moment, met de andere anti-Westerse maatregelen van Kadhafi in het achterhoofd, met argusogen naar de Libisch-Russische relaties keken. Juist daarom is voor dit meetpunt gekozen. Een andere belangrijke reden vormen de zich uitdijende betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en Libië vanaf de tweede helft van de jaren 1970. Deze relatie werd een belangrijk thema voor Westerse machten. Hoe zat

³³⁸ 'The Libyan revolution in the words of its leaders', 212.

³³⁹ Arnold, *The maverick state*, 123 - 124.

³⁴⁰ Idem, 124 - 125.

dat in de periode 1969 - 1974? Volgens vast recept volgt in deze paragraaf eerst een beschrijving van de Libisch-Russische relatie op basis van de secundaire literatuur. Daarna volgt op basis van primaire bronnen het onderzoek naar het Nederlandse beeld daarvan.

§ 6.1 Behandeling secundaire literatuur

Op vier september 1969 kondigde de Sovjet-Unie als eerste wereldmacht aan de Libische Arabische Republiek officieel te erkennen en tevens bereid te zijn alle noodzakelijke assistentie te verlenen.³⁴¹ De berichten over het nieuwe Libische regime in de Russische staatskrant Pravda waren vriendelijk maar bevatten geen concrete toezeggingen van Russische vriendschap.³⁴² In de jaren daarop zouden de Libisch-Russische banden zich evenwel geleidelijk versterken, zij het vrijwel uitsluitend op economisch vlak. Het nieuwe Libische regime was met name geïnteresseerd in Russisch wapentuig en ander militair materieel, in ruil voor olie of geld. De eerste Russische levering, dertig middelzware tanks, raketten en honderd bepantserde transportvoertuigen voor infanterie, vond plaats in juli 1970. In dezelfde maand werd een wekelijkse luchtverbinding tussen Moskou en Tripoli opgezet. De voertuigen van de eerste levering waren op één september 1970 onderdeel van de militaire parade ter ere van de eerste verjaardag van de Libische revolutie.³⁴³ Daar maakte Kadhafi evenwel duidelijk dat Libië wapens nodig had 'from any source whatsoever'.³⁴⁴ Na verkennende gesprekken die in 1970 van start waren gegaan met het bezoek van de Libische minister van Olie en Mineralen aan Moskou, kwamen de twee landen in maart 1972 een economisch en technisch samenwerkingsverband overeen, waarbij de Sovjet-Unie technische bijstand in de oliesector bood in ruil voor olie.³⁴⁵ De Sovjet-Unie groeide vanaf september 1969 direct uit tot veruit de belangrijkste wapenleverancier van Libië. Alleen Frankrijk had daarnaast met de levering van tientallen Dassault Mirage gevechtsvliegtuigen een rol van betekenis. Omdat Libië de benodigde expertise om de

³⁴¹ St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Arnold, *The maverick state*, 123; St. John, *Qaddafi's world design*, 73.

³⁴² St. John, *Qaddafi's world design*, 73.

³⁴³ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 120; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Arnold, *The maverick state*, 122 - 123; St. John, *Qaddafi's world design*, 74.

³⁴⁴ Arnold, *The maverick state*, 123 - 124.

³⁴⁵ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 120; Arnold, *The maverick state*, 124 - 125.

wapens en het materieel te onderhouden vaak niet in huis had, kwamen er met de wapendeals vaak Russische adviseurs mee naar Libië.³⁴⁶

De goede economische banden gingen niet gepaard met ideologische of politieke affiniteit. De eerste jaren werden zelfs gekenmerkt door antipathie.³⁴⁷ Kadhafi was bang dat het Russische communisme aantrekkingskracht zou hebben op het lagere segment van de bevolking en op Libische intellectuelen die in de Sovjet-Unie waren opgeleid, en mede daarom trok hij fel van leer. Hij schakelde de Sovjet-Unie gelijk aan de Verenigde Staten als imperialistische, op uitbreiding van de invloedssfeer beluste staat. Het systeem van de Sovjet-Unie ging totaal niet samen met het Arabisch nationalisme en socialisme, het Islamitische geloof en het Libische milieu in het algemeen. Hij keurde het atheïstische karakter van het communisme sterk af, alsook de Russische steun voor de deling van Palestina en de bereidheid om Russische Joden de mogelijkheid te geven naar Israël te emigreren.³⁴⁸ Het beleid van Kadhafi jegens Moskou was tot nu toe een treffend voorbeeld van het principe van de positieve neutraliteit.³⁴⁹

Dat Libië naast de handel verder niets verplicht was aan de Sovjet-Unie, bewees Kadhafi niet alleen op retorische wijze. In juli 1971 werd een communistische staatsgreep in Soedan verijdeld toen Libische gevechtsvliegtuigen een vliegtuig met de communistische samenzweerders onderschepten. Daarmee voorkwam de kolonel een grotere invloed van de Sovjet-Unie in de regio. In juli 1972 besloot Sadat alle Russische adviseurs en experts Egypte uit te zetten. Kadhafi juichte dit besluit met het oog op de aangekondigde Egyptisch-Libische unie toe, en dat leverde spanningen tussen Libië en het Kremlin op.³⁵⁰ In oktober 1973 werd het dieptepunt bereikt. Kadhafi noemde de Sovjet-Unie in een interview met *Le Monde* de 'grootste vijand van de Arabieren'. Moskou zou opzettelijk verouderd militair materieel leveren en alleen uit zijn op uitbreiding van de invloedssfeer.³⁵¹

³⁴⁶ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 119 - 120; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Wright, *A history of Libya*, 202; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 148; St. John, *Qaddafi's world design*, 75.

³⁴⁷ Idem, 119; Ibidem.

³⁴⁸ Idem, 144; Ibidem; Arnold, *The maverick state*, 122 - 125; St. John, *Qaddafi's world design*, 29, 74.

³⁴⁹ Idem, 32, 119, 120; Idem, 123 - 124; Idem, 71 - 73.

³⁵⁰ Idem, 119; Arnold, *The maverick state*, 124.

³⁵¹ Idem, 120.

Als gevolg van de Jim Kippoeroorlog nam de relatie tussen Libië en de Sovjet-Unie een wending. Zoals eerder ter sprake kwam, leidde het conflict tot een breuk tussen Egypte en Libië en tot isolatie van laatstgenoemde in de Arabische wereld. Egypte kwam terecht in het Amerikaanse kamp van bondgenoten. Daardoor was ook de Sovjet-Unie, na de eerdere uitzetting in juli 1972, nu definitief buitenspel gezet in Egypte. Daarmee leverden de Russen flink aan invloed in het Midden-Oosten in. Libië en de Sovjet-Unie hadden door het ‘verlies’ van Egypte aan de Verenigde Staten beide baat bij een strategische tegenalliantie en zouden die de komende jaren met elkaar vormen.³⁵²

Vanaf eind 1973 speelde het strategische aspect inderdaad een belangrijkere rol dan voorheen in de Russisch-Libische betrekkingen. Verzet tegen Amerikaanse invloed was het gezamenlijke doel dat de twee landen dichter tot elkaar bracht.³⁵³ In dat opzicht was de lange Libische kuststrook belangrijk voor de Russen. Kadhafi stond het schoorvoetend toe dat de Russische marine zich voor deze kust ophield in de Middellandse Zee.³⁵⁴ Economische motieven bleven echter de boventoon voeren. De Libische honger naar wapens en militair materieel was door de nieuwe vijandigheid met Egypte, alsook door een militair minderwaardigheidsgevoel als gevolg van de gemiste militaire deelname aan de Jom Kippoeroorlog, nog groter geworden. In het kader van de positieve neutraliteit probeerde de kolonel begin 1974 zijn afhankelijkheid van de Sovjet-Unie op dit gebied te verkleinen door aanvankelijk in West-Europa op zoek te gaan naar wapens en militair materieel. Hierin slaagde hij niet direct, mede omdat Libië al in verband werd gebracht met verschillende terroristische groeperingen. Kadhafi bleef voor deze goederen voorlopig op de Sovjet-Unie aangewezen. In mei 1974 bezocht Jallud het Kremlin. Voor miljarden werden er handelsakkoorden en industriële samenwerkingsverbanden overeengekomen. Een groot deel daarvan bestond uit wapens en militair materieel. Het ging onder meer om 2.500 tanks, zeven bommenwerpers, tientallen gevechtsvliegtuigen, onderzeeërs, mijnenvegers en

³⁵² Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 32, 120, 121; Arnold, *The maverick state*, 122 - 126; Wright, *A history of Libya*, 202; St. John, *Qaddafi's world design*, 74 - 75; Joffé, ‘Prodigal or pariah?’, 202.

³⁵³ St. John, *Qaddafi's world design*, 29.

³⁵⁴ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 121; Arnold, *The maverick state*, 124.

patrouilleboten. Voor de Sovjet-Unie was het Libische geld en olie nog steeds meer dan welkom.³⁵⁵

Kadhafi noemde de Sovjet-Unie in april 1974 een vriend, maar tegelijkertijd bekritiseerde hij het communisme nog steeds geregeld. Deze grilligheid wordt vaak genoemd als belangrijk kenmerk van Kadhafi's buitenlandse politiek. Alle auteurs zijn het er over eens dat Kadhafi in deze periode beducht bleef op een al te warme band met het Kremlin. Hij hield vast aan zijn ongebonden uitgangspunt. Zo was er geen Russisch-Libisch vriendschapsverdrag en de Sovjet-Unie had ook geen militaire bases in Libië. Voorts hielden de twee staten er nog steeds verschillende visies op na over het Arabisch-Israëliësch conflict. Libië wist uiteindelijk in West- en Midden-Europa toch enkele bestellingen voor wapens en ander militair materieel te plaatsen, waaronder in Nederland. Bijbehorende adviseurs en technici werden nu ook met succes uit een bredere kring aangetrokken, en er werden onder meer banden aangeknoopt met Oost-Duitsland, Bulgarije, Polen, Hongarije en Tsjechië. Al deze ontwikkelingen duiden er op dat Libië in de jaren 1969 - 1974 geen onderdeel was van de communistische invloedssfeer. De banden met de Sovjet-Unie waren van 1969 tot en met de Jom Kippoeroorlog puur zakelijk, daarna werden ze beter en kwam er een ondergeschikt strategisch motief bij.³⁵⁶ In hoeverre werden de Russisch-Libische banden door de Nederlandse ambassade in Tripoli in de gaten gehouden, en zagen de Nederlandse autoriteiten een groot gevaar in deze betrekkingen?

§ 6.2 Het Nederlandse beeld

Inderdaad was het voor Nederland in de eerste septemberweken van 1969, mede ingegeven door de algemene onduidelijkheid over de identiteit en de signatuur van de nieuwe machthebbers, een belangrijke vraag of er in Libië een 'Russische communistische coup' had plaatsgevonden. Het leek niet uitgesloten dat Libië zich bij het kamp van Sovjet-Unie zou aansluiten. Via verschillende Nederlandse ambassades, bijvoorbeeld die in Rome en in Jeruzalem, won de Nederlandse regering bij buitenlandse ministeries van Buitenlandse Zaken informatie in. Dit leverde niets op omdat elk land nog in onzekerheid verkeerde over

³⁵⁵ Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 121 - 122; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Arnold, *The maverick state*, 126; Vandewalle, *A history of modern Libya*, XiX; St. John, *Qaddafi's world design*, 74 - 75.

³⁵⁶ Idem, 122; Ibidem; Idem, 125 - 127; Wright, *A history of Libya*, 202; St. John, *Qaddafi's world design*, 74.

het nieuwe Libische regime.³⁵⁷ Ook de officiële internationale reacties op de Libische omwenteling, in het bijzonder die van het Kremlin, boden geen uitkomst.³⁵⁸ Zolang de onduidelijkheid aanbleef, nam Nederland enige voorzichtigheid in acht jegens het nieuwe regime. Bij de beraadslaging over het geplande bezoek van De Ruyter aan de haven van Tripoli werd afzeggen onder meer gevaarlijk genoemd omdat Kadhafi en de zijnen ermee in de handen van de Russen zouden kunnen worden gejaagd.³⁵⁹

Vanaf eind oktober druppelde er bij de Nederlandse regering steeds meer informatie binnen over de Revolutionaire Commandoraad. Er werd vastgesteld dat het buitenlandse beleid gestoeld was op positieve neutraliteit en ongebondenheid: 'het regime volgt niet blindelings de regels van het socialistische kamp'. Zo knoopte Kadhafi ondanks druk van de Sovjet-Unie nog geen banden aan met de Duitse Democratische Republiek.³⁶⁰ Pas in juni 1970 kwam het onderwerp weer ter sprake in de Nederlandse ambtelijke documenten. De ambassade in Tripoli benadrukte in een verslag van de Arabische topconferentie die daar in die maand had plaatsgevonden dat Kadhafi 'niet voor oost of west was'.³⁶¹ De ontschepping van Russisch wapentuig in Tripoli werd evenwel als 'minder vrolijk' bestempeld.³⁶² De Libische wapenaankopen en de afkomst van het materieel werden vanaf dat moment goed in de gaten gehouden. Zo was er in de tweede helft van 1970 oog voor de Russische afkomst van de tanks, de amfibievoertuigen en de luchtafweerstukken die deel uitmaakten van de feestelijke militaire parade ter ere van de eerste verjaardag van de revolutie. Het wapentuig was volgens de ambassade in Tripoli deels sterk verouderd en waarschijnlijk in eerste instantie bedoeld voor binnenlandse doeleinden: bij economische neergang zou het volk weten hoe machtig het leger was, waardoor oproer uit zou blijven. Nederland had evengoed

³⁵⁷ NA, 2.05.206, 63, kenmerk 10346; NA, 2.05.206, 64, Bericht van ambassade in Jeruzalem naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 5 september 1969, onderwerp 'Staatsgreep Libië', kenmerk 3099 / 647.

³⁵⁸ Verschillende verslagen in NA, 2.05.206, 64. Bijvoorbeeld Bericht van ambassade in Moskou naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 september 1969, kenmerk 2662 / 1141.

³⁵⁹ NA, 2.05.313, 11220, kenmerk 203.

³⁶⁰ NA, 2.05.313, 11220, kenmerk 12390.

³⁶¹ NA, 2.05.206, 72, kenmerk 1290 / 310.

³⁶² NA, 2.05.313, 13317, Codebericht van ambassade in Rome naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 11 augustus 1970, onderwerp 'Libië', kenmerk 9904.

aandacht voor de aangekochte Franse gevechtsvliegtuigen en wapendeals met andere landen. Er werd dus niet in het bijzonder gelet op eventuele Russische afkomst.³⁶³

De verwijdering tussen Kadhafi en het communisme werd keer op keer vastgesteld door de Nederlandse autoriteiten. In januari 1971 meldde de ambassade dat Kadhafi en de Revolutionaire Commandoraad in verschillende speeches het Islamitische geloof en het communisme als onverenigbaar presenteerden. De aanval op de communistische partij in Soedan toonde daarnaast aan dat het regime het 'vaste voornemen [had] alles te zullen doen om een communistische penetratie in Libië en de vorming van een communistische partij als in Soedan tegen te gaan'. Als ongebonden land kon Libië ondanks de felle kritiek evenwel goede politieke en economische relaties onderhouden met de Sovjet-Unie en andere communistische landen.³⁶⁴ Het lijkt er op dat de Nederlandse regering zich vanaf oktober 1969 weinig zorgen meer maakte over een eventueel rood gevaar in Libië en de Libisch-Russische betrekkingen juist op waarde wist te schatten. Daarom werd er aan de Russisch-Libische wapendeals ook geen bijzonder gewicht toegekend. Het thema bleef evenwel belangrijk voor Nederland en de ontwikkelingen werden onverminderd op de voet gevolgd. Het onderwerp hield de Nederlandse autoriteiten dus wel bezig.

Deze lijn werd in de volgende maanden voortgezet. Er werd in de loop van 1971 vooral gespeculeerd over de zich uitdijende economische betrekkingen tussen de twee landen, in het bijzonder over nieuwe wapenleveranties en samenwerking op het gebied van de olie-industrie. Er was echter meer aandacht voor de economische betrekkingen van Libië met andere landen, zoals Bulgarije en Japan.³⁶⁵ Tijdens de rede van Kadhafi op de eerste viering van de Amerikaanse Evacuation Day in juni 1971 legde hij 'een aantal niet onbelangrijke verklaringen af op het terrein van buitenlandse politiek'. De anti-Amerikaanse teneur van zijn toespraak en de realiteiten van de Koude Oorlog noopten hem tot een aantal uitspraken over de Sovjet-Unie en het communisme. 'Wij zeggen hun' reageerde Kadhafi op

³⁶³ NA, 2.05.206, 65, kenmerk 1739 / 525; NA, 2.05.206, 85, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 6 november 1970, onderwerp 'Brits-Libische besprekingen', kenmerk 2205 / 611.

³⁶⁴ NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 30 januari 1971, onderwerp 'Libië en het communisme', geen kenmerk.

³⁶⁵ NA, 2.05.206, 47, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 februari 1971, onderwerp 'Bezoeken handelsdelegaties aan Libië', kenmerk 316; NA, 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 18 maart 1971, geen kenmerk.

de Amerikaanse angst dat de Russen Wheelus toegewezen zouden krijgen, 'dat er zich in Libië niet één Rus bevindt behalve het personeel van de Soviet ambassade'. De Amerikanen hoefden daarnaast niet bang te zijn dat de Libische erkenning van de Volksrepubliek China 'een uitbreiding van de Roodchinese invloedssfeer tot Libië zou betekenen'. Bovendien wees de Nederlandse tijdelijke zaakgelastigde op de afwezigheid van een Egyptische delegatie bij de festiviteiten. Dit opvallende gegeven zou in zijn ogen kunnen wijzen op een moeilijke fase in de vriendschap tussen Libië en Egypte. Kadhafi zou met name ontstemd zijn over het Russisch-Egyptische vriendschapsverdrag. Begin 1972 zou Bergsma er op wijzen dat dit verdrag roet zou kunnen gooien in de Libische pogingen tot een Arabische federatie te komen. In combinatie met Kadhafi's aanhoudende kritische speeches tegenover het communisme, leek het voor de Nederlandse regering andermaal bevestigd dat de Libische leider geen stroman van het Kremlin was.³⁶⁶

In februari en maart 1972 schreef de Nederlandse ambassade in Tripoli enkele illustratieve verslagen aangaande het Nederlandse beeld van de Libisch-Russische betrekkingen. In februari keurde Kadhafi het zojuist beklonken Iraaks-Russische vriendschapsverdrag in felle bewoordingen af. Tegelijkertijd bracht Jallud een bezoek af aan de Sovjet-Unie. Nederland had oog voor deze paradox maar concludeerde 'dat de Libiërs nu niet ineens pro-Russisch zijn geworden'.³⁶⁷ Er werd vermoed dat het bezoek er op gericht was de olie van het recentelijk genationaliseerde BP te verkopen. Verschillende Westerse landen hadden zoals gemeld uit protest tegen de nationalisering besloten tot een boycot van Libische olie van BP. Volgens de ambassade was Russische technische hulp op oliegebied niet waarschijnlijk omdat Kadhafi juist dit onderdeel van het Russisch-Iraakse vriendschapsverdrag had bekritiseerd. Andere redenen van het bezoek zouden een gesprek over de anti-Russische houding van Libië of besprekingen over nieuwe wapendeals kunnen zijn. Hoewel de Russen het belang van het bezoek op allerlei manieren probeerden te onderstrepen, onder andere door de Libische delegatie te ontvangen door secretaris-

³⁶⁶ NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 17 juni 1971, onderwerp 'Redevoering Kolonel Qathafi', kenmerk 1263 / 256; NA, 2.05.206, 65, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden in september 1971, onderwerp 'Tweede herdenking september revolutie', kenmerk 1721 / 342; NA, 2.05.313, 14522, kenmerk 28 / 7.

³⁶⁷ NA, 2.05.313, 13561, Confidentieel bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 4 maart 1972, onderwerp 'Bezoek Majoor Jalloud aan Moskou', kenmerk 458 / 33GS / 78; NA, 2.05.313, 7931, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 26 februari 1972, onderwerp 'Libië en een Iraaks-Russisch vriendschapsverdrag', kenmerk 407 / 72.

generaal Leonid Brezjnev en enkele andere politieke zwaargewichten, behield de Nederlandse ambassade het 'vertrouwen' in Kadhafi: 'de Libiërs maken voorlopig echter nog wel groot verschil tussen vriendschappelijke betrekkingen met Rusland en een zich in de Russische invloedssfeer bevinden'.³⁶⁸ Enkele dagen later werd het bezoek van Jallud aan Moskou slechts als tactische overwinning bestempeld, want de Russen hadden een voet tussen de Libische deur weten te krijgen. Het was inmiddels duidelijk dat er vooral nieuwe wapendeals en oliezaken waren besproken. Nederland was vooral benieuwd of de Libisch-Russische economische betrekkingen ten koste zouden gaan van de Nederlandse economische belangen in Libië.³⁶⁹

Tot aan de Oktoberoorlog zou er weinig veranderen in het Nederlandse beeld. Het was duidelijk dat Kadhafi geen onderdeel was van de communistische invloedssfeer, maar dat er wel significante economische banden tussen de landen bestonden, waarbij wapens en olie de boventoon voerden. De Nederlandse autoriteiten hielden de capaciteiten van de Libische krijgsmacht nauwgezet in de gaten, maar lagen niet specifiek wakker van het Russische aandeel daarin. Er was bijvoorbeeld evengoed aandacht voor de hulp die Frankrijk, Griekenland, Egypte en Pakistan verleenden bij de opleidingen van de Libische marine, land- en luchtmacht, en voor de levering van Amerikaans, Brits en Italiaans materieel.³⁷⁰

Vanaf de Oktoberoorlog veranderde het Nederlandse beeld over de Russisch-Libische betrekkingen. Aan de hand van staatsbezoeken van Jallud aan Polen en Tsjecho-Slowakije in februari 1974 en het bezoek van het Roemeense staatshoofd Nicolae Ceaușescu aan Libië in dezelfde maand, concludeerde de ambassade dat 'de afkeer van Qadhafi voor communistische regimes wordt overwonnen door zijn afkeer voor supermogendheden en dat een pragmatische aanpak ideologische overwegingen overvleugelt'.³⁷¹ Hoewel de Sovjet-Unie zowel communistisch als een supermogendheid was, leek deze conclusie bij Nederland

³⁶⁸ NA, 2.05.313, 13561, kenmerk 458 / 33GS / 78.

³⁶⁹ NA, 2.05.206, 70, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 9 maart 1972, onderwerp 'Libisch-Sovjet communiqué', kenmerk 500 / 81.

³⁷⁰ NA, 2.05.313, 14904, Confidentieel codebericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 24 april 1972, onderwerp 'Libische luchtmacht', onbekend kenmerk; NA, 2.05.206, 65, Bericht van ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 3 september 1973, onderwerp 'Eerste september viering - Libië militaire parade', kenmerk 1343 / 284.

³⁷¹ NA, 2.05.206, 37, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 19 februari 1974, onderwerp 'Bezoek Ceausescu aan Libië', kenmerk 340 / 80; NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 12 februari 1974, onderwerp 'Bezoek Premier Jalloud aan Polen', kenmerk 281 / 66; NA, 2.05.206, 63, kenmerk 376 / 89.

toch voor enige angst voor grotere Russische inmenging in Libië te zorgen. Dat blijkt uit het verslag van de ambassade in Tripoli over Jalluds bezoek aan Moskou in mei 1974. Hoewel duidelijk was dat wapens het hoofdonderwerp van het bezoek waren, werd het als opmerkelijk ervaren dat Jallud terugkeerde in een Russisch vliegtuig, met een Russische delegatie in zijn kielzog. Waar het door de onverzettelijke houding van Kadhafi eerder ondenkbaar zou zijn geweest dat Russische adviseurs voet op Libische grond zouden zetten, achtte de ambassade in Tripoli dit nu wel mogelijk: 'al eerder is gebleken dat de Libische zucht naar wapenen en een pragmatische aanpak het winnen van de ideologie'. Over de consequenties voor de politieke betrekkingen tussen de landen was het verslag minder duidelijk. Enerzijds wordt er vermeld dat, 'wat de politieke kant van het bezoek betreft zij slechts opgemerkt dat de Russisch-Egyptische verwijdering die parallel loopt met een Libisch-Egyptische verwijdering, een toenadering tussen beide landen voor beide zijden tot een aantrekkelijke en voor de hand liggende mogelijkheid stempelde, zonder dat nu dadelijk wonderen en een essentiële ommekeer in de moeizame verhoudingen tussen beide landen behoeven te worden verwacht'. Er werd daarbij gewezen op Jalluds bezoek aan de Sovjet-Unie begin 1972, toen er ook intensivering van de betrekkingen werd verwacht maar er uiteindelijk niet veel veranderde. Anderzijds sprak De Roos de verwachting uit dat de politieke betrekkingen wel zouden verbeteren, met name als gevolg van het Libische isolement.³⁷² Het verslag dat de Nederlandse ambassade in Moskou schreef over het bezoek van Jallud, sluit het beste aan bij deze verwachting. Er kon een 'grote verbetering in de sfeer worden geconstateerd'. Het gezamenlijk communiqué bood daarnaast ruimte voor verdere verbetering van de relaties. Er was de angst dat het 'ietwat labiele karakter' van de Libische buitenlandse politiek door de Sovjet-Unie kon worden uitgebuit, bijvoorbeeld om de spanning in het Midden-Oosten op te schroeven, 'nu deze "dreigt" af te nemen'. In Nederlandse ogen waren de twee landen juist vanwege dit kenmerk elkaars natuurlijke bondgenoten: beide landen waren er op gericht de spanning in het Midden-Oosten in stand te houden. Er werd echter ook melding gemaakt van de nieuwe internationale verhoudingen, die Libië en de Sovjet-Unie in elkaars armen dreven.³⁷³

³⁷² NA, 2.05.206, 70, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 30 mei 1974, onderwerp 'Bezoek Premier Jalloud aan Moskou', kenmerk 1010 / 254.

³⁷³ NA, 2.05.313, 13561, Bericht van ambassade in Moskou naar ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvangen op 6 juni 1974, onderwerp 'Bezoek aan Sowjet-Unie van Eerste Minister van Libye', kenmerk 10251.

Het is duidelijk dat er na de Jom Kippoeroorlog een verschuiving plaatsvond in het Nederlandse beeld van de Libisch-Russische betrekkingen. Dit beeld was negatiever dan voorheen. In de economische verslagen kregen de economische banden die Libië onderhield met andere landen vaak echter nog steeds meer aandacht dan de Russisch-Libische handel.³⁷⁴ De veranderde toon van Kadhafi jegens de grootmachten sprong er wel uit. Waar hij voorheen zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie veroordeelde, bleef kritiek op laatstgenoemde nu achterwege. De Sovjet-Unie werd nu zelfs 'vriend van de Arabieren' genoemd.³⁷⁵

Conclusies

De Sovjet-Unie was er snel bij om de Libische Arabische Republiek te erkennen. Vervolgens zouden de economische betrekkingen tussen de twee landen zich rap uitbouwen. Russische wapens en ander militair materieel werden geruild voor geld en olie. In maart 1972 kwam er een economisch en technisch samenwerkingsverband tot stand. De politieke band tussen het duo bleef achter bij deze omvangrijke handel. In de eerste jaren hield Kadhafi de Sovjet-Unie op dit vlak nadrukkelijk op afstand; er was sprake van aversie. Het communisme was niet verenigbaar met de idealen van de Libische revolutionairen en de imperialistische neiging van de Sovjet-Unie werd onderstreept. Tevens waren er verschillen van mening op het vlak van de Palestijnse kwestie. Na de herschikking van de bondgenootschappen in het Midden-Oosten na de Oktoberoorlog kwam hier verandering in. Libië en de Sovjet-Unie waren gebaat bij een tegenwicht aan de nieuwe Egyptisch-Amerikaanse as en kwamen op strategisch en politiek vlak steeds dichterbij elkaar. Echte vrienden werden de twee landen in de jaren 1969 - 1974 evenwel nog niet. De economische banden waren voor het Libische regime nog steeds belangrijker. Voor de kolonel was het bovendien belangrijk dat hij toegang had tot wapens en militair materieel, en het maakte niet veel uit waar deze vandaan kwamen. De kritiek van hem op de Sovjet-Unie verstomde voor een groot deel maar was niet helemaal afwezig. Libië hield gedurende de hele periode vast aan de positieve neutraliteit, ook inzake de Sovjet-Unie.

³⁷⁴ NA, 2.05.313, 5756, Bericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 augustus 1974, onderwerp 'Economische missies bezoeken Libië aan DG van de buitenlandse economische betrekkingen', kenmerk 1341; 2.05.206, 63, Confidentieel codebericht van de ambassade in Tripoli naar ministerie van Buitenlandse Zaken, verzonden op 1 november 1974, onderwerp 'Doel Libische wapenhamstering', kenmerk 1840.

³⁷⁵ NA, 2.05.206, 74, kenmerk 2148 / 544.

In de Nederlandse primaire bronnen speelde een eventuele Libische aansluiting bij het communistische kamp in de eerste weken, waarin de nevelen rondom de nieuwe machthebbers nog niet waren opgetrokken, een voorname rol. Dit geeft aan dat de context van de Koude Oorlog inderdaad niet onderschat mag worden inzake Libië, en dat de banden tussen de Sovjet-Unie en Libië voor Nederland interessant waren. Al vrij gauw werd duidelijk dat er geen groot gevaar schuilde in de Libisch-Russische betrekkingen. Het was de Nederlandse regering duidelijk dat er veel verschillen tussen de kampen waren en dat Kadhafi geen onderdeel was van de communistische invloedssfeer. De wapenaankopen werden bijgehouden, maar dan vooral in algemene zin. Er werd geen speciaal gewicht toegekend aan de Russische herkomst ervan. Na de Oktoberoorlog veranderde het Nederlandse beeld. De angst voor grotere communistische invloed in Libië nam door de veranderde verhoudingen op het internationale podium toe, maar ook omdat steeds vaker bleek dat Kadhafi bereid was een pragmatischer koers te varen. De banden tussen de Sovjet-Unie en Libië werden beter, maar een hele grote verandering in de relatie tussen de landen werd niet voorzien. Het is evenwel niet duidelijk in hoeverre Nederland hier op korte termijn een gevaar in zag.

Het Nederlandse beeld over de Russisch-Libische betrekkingen verschilt van de beelden die in de voorgaande paragrafen zijn geschetst. Kadhafi komt er vanuit Nederlands perspectief niet zo slecht vanaf als in de andere conclusies. In zekere zin was er voor oktober 1973 een impliciet vertrouwen in hem dat Libië zich niet zou aansluiten bij het kamp van de Sovjet-Unie. Na de Jom Kippoeroorlog was er steeds meer angst dat de Libische leider de overstap naar het communistische kamp alsnog zou maken. Deze negatieve visie was evenwel niet heel erg uitgesproken en zal in de jaren na 1974 waarschijnlijk pas grote vormen hebben aangenomen. Resumerend is de Nederlandse beeldvorming over de betrekkingen tussen Libië en de Sovjet-Unie in de onderzochte periode te weinig uitgesproken om verandering te brengen in het algemene, door negativiteit gekenmerkte Nederlandse beeld van de kolonel. Deze paragraaf voegt bovendien weinig nieuws toe aan eerdere conclusies over het verschil tussen feitelijke banden en beeldvorming of over het verschil tussen het beeld dat er binnenskamers heerste en de houding die er officieel werd aangenomen. Wel wordt er een nieuwe draai gegeven aan de interpretatie van het beleid van Kadhafi. Voor de periode tot en met de Oktoberoorlog lijkt nog steeds het stempel als

'irrational megalomaniac' geldig. Daarna was de kolonel volgens Nederland bereid zijn halsstarrige principiële houding te laten varen voor een pragmatischere koers: een argument voor de tweede school. Op het vlak van de theorieën van de internationale betrekkingen zijn op basis van deze paragraaf slechts zeer oppervlakkige beweringen te doen. De Nederlandse bespiegelingen op de Russisch-Libische banden geven aan dat het machtsrealisme alleen de hele lading niet kan dekken. Er was ook oog voor de ideologie en identiteit van landen en het is denkbaar dat Nederland zich bij sterke vermoedens over Libische incorporatie bij de communistische invloedssfeer wel volledig had teruggetrokken uit het land. Het normatieve kader van Nederland was in die zin de bril waardoor in Den Haag staten werden beoordeeld. Omdat Libië al gauw niet meer als rood gevaar gezien werd, blijft het echter speculeren over het belang van normatieve factoren. Derhalve blijft de extra hypothese, dat het machtsrealisme het meest van toepassing is op Nederland in de eerste jaren dat Kadhafi aan het roer stond, gehandhaafd. Uit de genoemde bril waarmee de Nederlandse autoriteiten naar het wereldtoneel keken en de daaruit voortvloeiende angst voor het rode gevaar, blijkt wel duidelijk dat de Nederlandse houding inderdaad een Atlantisch karakter had. Ten slotte moet vastgesteld worden dat deze paragraaf helaas wederom niet veel nieuws vertelt over de invloed van de verschillende ministers van Buitenlandse Zaken.

Eindconclusies

In deze masterscriptie is de vroege Nederlandse beeldvorming over Kadhafi onderzocht: een onderwerp dat binnen de relevante historiografie nog vrijwel geen aandacht heeft gekregen. Dit onderzoek tracht een deel van dit hiaat in te vullen en dat is vooral interessant omdat de bevindingen het inzicht kunnen vergroten in de ontwikkeling van de positie die de kolonel in de internationale gemeenschap innam, maar ook in de aard van de internationale betrekkingen in het algemeen en in de rol van andere (voormalige) schurkenstaten op het wereldtoneel.

De onderzoeksvraag ‘Vormt het Nederlandse beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 een breuk met het beeld dat daarna van hem ontstond?’ is met behulp van zes paragrafen beantwoord. De eerste twee paragrafen hebben de lijnen van het onderzoek uitgezet. De historiografie van Kadhafi en de daaruit voortvloeiende beeldvorming is besproken en de onderzoeksvraag is geoperationaliseerd, onder andere met behulp van vier meetpunten, definities, toelichting van methodologische keuzes en andere aannames en de introductie van drie relevante discoursen. In de paragrafen drie, vier, vijf en zes is, na eerst steeds een openingsdeel op basis van secundaire literatuur, hoofdzakelijk op basis van primaire bronnen en aan de hand van de in paragraaf twee vastgestelde definities en aannames vastgesteld dat het antwoord op de onderzoeksvraag negatief is: het Nederlandse beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 was onversneden negatief en vormt derhalve geen breuk met het beeld dat daarna van hem ontstond. Deze conclusie is geldig op basis van de vier onderzochte meetpunten: Kadhafi's staatgreep op één september 1969, zijn ideologie en de uitwerking daarvan (1), de nationalisering die Kadhafi onder andere in de oliesector doorvoerde, inclusief de daarmee samenhangende oliecrisis van 1973 - 1974 (2), de verwijdering van alle Westerse invloeden uit de Libische maatschappij (3) en de relatie tussen Libië en de Sovjet-Unie (4). Voor de eerste drie meetpunten staat het antwoord buiten kijf. Uit paragraaf zes, waarin het laatste meetpunt centraal staat, vloeide een minder negatief beeld voort. In algemene zin was dit beeld echter te weinig uitgesproken om verandering in de conclusie te brengen.

Ook op andere vlakken moet het beeld in de periode 1969 - 1974 enigszins gedifferentieerd worden. In de eerste maanden van het nieuwe regime was er door de grote

onduidelijkheid over de Libische situatie ten eerste nog geen sprake van een uitgekristalliseerde beeldvorming. Toch kan gezegd worden dat Kadhafi van meet af aan als perfide werd gezien, want zodra de namen van de kolonel en de zijnen bekend waren, was er vrijwel geen goed woord over voor hen. Ten tweede zijn er op de tweede lijn wel degelijk verschillen tussen het beeld van Kadhafi tussen 1969 en 1974 en het beeld dat daarna van hem ontstond. Het belangrijkste verschil is dat hij in de vroege periode nog niet zozeer als schurk werd gezien. De Libische leider werd nog niet veelvuldig met internationaal terrorisme in verband gebracht. Volgens de bepalingen van paragraaf twee zijn deze zaken echter niet doorslaggevend voor de conclusie. Ten derde lijkt het Nederlandse beeld na de Oktoberoorlog en de olieboycot nog slechter dan daarvoor. Andere bevestigingen voor de gedachte dat de beeldvorming van Kadhafi in de onderzochte periode niet onveranderlijk en ondeelbaar is, zijn er eveneens. Ten vierde is namelijk gebleken dat de Nederlandse waarnemers in toenemende mate aandacht hadden voor het verschil tussen enerzijds de kolonel en anderzijds de rest van Revolutionaire Commandoraad, met name Jallud. Daarnaast had ook de Nederlandse regering niet altijd een eenduidig beeld van Kadhafi. Ten slotte was er inderdaad sprake van een groot verschil tussen het beeld dat er binnenskamers heerste en de manier waarop officieel met Libië werd omgegaan.

Met de laatstgenoemde constatering is tevens een brug te slaan naar de drie vertogen die, naast de historiografie van Kadhafi, bij dit werk betrokken zijn. De reden voor het grote verschil tussen het interne beeld en het 'officiële' beeld ligt namelijk waarschijnlijk in de Nederlandse belangen in Libië. Den Haag wenste het zwaartepunt van de banden met Libië op de economische kant leggen: de Libische olie was erg belangrijk voor Nederland en ook het belangrijkste thema in Libië. Om hier optimaal van te kunnen blijven profiteren was het noodzaak de officiële, politieke banden niet te bederven. Hieruit is het verschil te verklaren. Daarnaast is het een bevestiging van het idee dat feitelijke betrekkingen tussen landen niet hoeven te corresponderen met het beeld dat deze landen van elkaar hebben. Bovendien werpt deze instelling van de Nederlandse regering zoals gezegd licht over het eerste vertoog: de (rol van olie in de) theorieën der internationale betrekkingen. De extra hypothese van dit werk, dat het machtsrealisme het meest van toepassing op deze houding is, lijkt te kloppen. Inderdaad was een constante aanvoer van Libische olie zo belangrijk dat andere, normatief conflicterende zaken voor lief werden genomen. De ironie wil dat Libië in

1973 toch tijdelijk een einde maakte aan deze olieleveranties. Paragraaf zes vormt wederom een kleine kanttekening op de bevestiging van de extra hypothese. Uit dit deel blijkt namelijk dat de Nederlandse regering in de eerste periode na de septemberrevolutie angstvallig in de gaten hield of het nieuwe Libië in het communistische kamp thuishoorde. Normatieve factoren, zoals gedeelde identiteiten en ideologie, hebben in die zin dus ook een rol. Die moet in dit geval evenwel niet overtrokken worden omdat al gauw werd vastgesteld dat Libië geen deel van het genoemde kamp was en het zodoende niet bekend is hoe de feitelijke betrekkingen tussen Nederland en Libië er uit hadden gezien als laatstgenoemd land wel communistisch was geweest. Toch geven de Nederlandse angst en de interesse in de al dan niet communistische signatuur van het nieuwe Libische regime aan dat de politieke realiteiten van de Koude Oorlog ook hier duidelijk aanwezig waren en dat Nederland inderdaad door een Amerikaanse, Atlantische bril naar de wereld keek. Het tweede vertoog, over de historische kenschetsing van het Nederlandse buitenlandse beleid, sluit hier op aan. Dit onderzoek heeft geen bewijs opgeleverd dat doet twifelen aan het gangbare Atlantische stempel; in paragraaf zes werd er zoals al bleek juist bevestiging voor gevonden. Ook zijn er geen verschillen tussen de verschillende Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken geconstateerd. Aan het vertoog over de interpretatie van het (buitenlandse) beleid van Kadhafi voegt dit werk daarentegen wel wat toe. De kolonel hoorde in Nederlandse ogen in de eerste stroming thuis: de Libische leider als 'irrational megalomaniac'. Ook hier vormt paragraaf zes weer een kleine uitzondering. Na de Oktoberoorlog zou Kadhafi een pragmatischer koers varen in het uitzoeken van handelspartners: een argument voor de andere stroming.

Ten slotte moet worden opgemerkt dat dit onderzoek in principe beperkt geldig is. Zo is de keuze voor de vier meetpunten niet waterdicht. Andere onderwerpen zoals de binnenlandse koers en de daaruit resulterende verworvenheden van de Libische maatschappij zijn bijvoorbeeld maar zijdelings de revue gepasseerd. Het strekt tot aanbeveling dit soort additionele meetpunten te onderzoeken, teneinde het vroege Nederlandse beeld over Kadhafi te verfijnen. Een ander voorbehoud ligt in het verlengde van de bronnenkritiek, zoals die in paragraaf drie is gepresenteerd. Door de fragmentarische aard van de geraadpleegde selectie van primaire bronnen is de kans aanwezig dat er nieuw of niet bekeken archiefmateriaal boven water komt dat nieuw licht over het onderwerp

schijnt. Een conclusie binnen de geschiedwetenschap is nooit definitief en een onderzoek is nooit afgerond. In de lijn van de bronkritiek die in paragraaf drie aan de orde kwam, zijn er nog een aantal inventarissen die mogelijk interessante informatie opleveren, vooral in de deels bekeken archieven van de ambassades in Algerije, Egypte, Irak, Soedan, Syrië en Tunesië (toegangsnummers 2.05.157, 2.05.173, 2.05.190, 2.05.251, 2.05.252 en 2.05.258). Om de geldigheid van dit onderzoek verder te vergroten via manieren die momenteel ter beschikking staan, verdient het aanbeveling om technieken uit de mondelinge geschiedenis te gebruiken. Voor zover dat mogelijk is en voor zover deze methode een geaccepteerde historische bron oplevert, zouden interviews met voormalige Nederlandse functionarissen, bijvoorbeeld die tussen 1969 en 1974 op de ambassade in Tripoli zaten, interessant zijn. Het probleem dat papieren bronnen alleen niet altijd vertellen wat er in de wandelgangen speelt, wordt daarmee deels opgelost. Als laatste zijn er nog drie zaken die tot aanbeveling strekken. Ten eerste toont dit onderzoek specifiek het Nederlandse beeld van de jonge Kadhafi. Grondig onderzoek naar bijvoorbeeld de Amerikaanse of Britse beeldvorming over de kolonel is er voor zover bekend nog niet. Ten tweede is het in deze lijn interessant om uit te zoeken wanneer Kadhafi in de Westerse diplomatieke correspondentie voor het eerst in verband werd gebracht met terrorisme en vanaf wanneer de verdenkingen op zijn plaats waren. De beschikbare literatuur over Libië geeft hier geen duidelijk antwoord op. Ten derde kan een onderzoek naar het specifieke Nederlandse beeld van Kadhafi in de periode vanaf 1975 de resultaten van deze scriptie aanscherpen. Wegens het gebrek aan Nederlands getinte onderzoeken naar Libië kan dit onderzoek vanaf dit jaartal alleen gebruik maken van de vergelijking met de algemene historiografie en de daaruit voortvloeiende beeldvorming over Kadhafi.

Bronnenlijst

Korte toelichting annotatie

Bij alle delen van deze scriptie, uitgezonderd de delen die het Nederlandse beeld aan de hand van primaire bronnen onderzoeken, is gebruik gemaakt van een vaste notenvolgorde. Werken die eerder zijn genoemd komen ook vooraan in een noot. Deze volgorde heeft ook gevolgen voor het gebruik van idems en ibidems. Een voorbeeld. Op één bladzijde komen de volgende zes noten voor:

1. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 119 - 120; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Wright, *A history of Libya*, 202; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 148; St. John, *Qaddafi's world design*, 75.
2. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 119; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144.
3. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 144; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Arnold, *The maverick state*, 122 - 125; St. John, *Qaddafi's world design*, 29, 74.
4. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 32, 119, 120; St. John, *Libya. From colony to independence*, 123 - 124; Arnold, *The maverick state*, 71 - 73.
5. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 119; Arnold, *The maverick state*, 124.
6. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 120.

Met idems en ibidems ziet de annotatie er in deze scriptie als volgt uit:

1. Haghebaert, *De wereld volgens Kadhafi*, 119 - 120; St. John, *Libya. From colony to independence*, 144; Wright, *A history of Libya*, 202; Vandewalle, *A history of modern Libya*, 148; St. John, *Qaddafi's world design*, 75.
2. Idem, 119; Ibidem.
3. Idem, 144; Ibidem; Arnold, *The maverick state*, 122 - 125; St. John, *Qaddafi's world design*, 29, 74.
4. Idem, 32, 119, 120; Idem, 123 - 124; Idem 71 - 73.
5. Idem, 119; Arnold, *The maverick state*, 124.

6. Idem, 120.

Als een gehele noot met daarin drie verschillende werken (x, 10; y, 23 - 35; z, 200, 345.) moet worden gekopieerd, zal dat er dus als volgt uitzien: Ibidem; Ibidem; Ibidem. Als in de tweede noot alleen x, 10 wordt aangehaald, zal de noot er zo uitzien: Ibidem.

In de delen waarin primaire bronnen centraal staan, is niet gebruik gemaakt van een notenvolgorde. Dit omdat er in deze delen minder sprake is van synthese van verschillende bronnen, waardoor het belangrijker wordt in welk exact archiefstuk iets terug is te vinden.

Secundair

Artikelen (op auteur)

- Berger, M.S., 'Kunnen Arabieren, democratie en islam door één deur?', in: *International Spectator* (januari 2004) 7 - 11;
- Bosmans, J., 'Een gedreven politicus. Wilhelmus Klaus Norbert Schmelzer', in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 228 - 241;
- Chorin, E.D., 'The future of the U.S.- Libyan commercial relationship', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 153 - 171;
- Dannreuther, R., 'International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict', in: *Polinares EU Policy on Natural Resources*, Working paper n. 8 (september 2010) 1 - 24;
- Dawisha, A., 'Requiem for Arab Nationalism', in: *Middle East Quarterly* (2003) 25 - 41;

- Devlin, J.F., 'The Baath Party: Rise and Metamorphosis', in: *American Historical Review* (december 1991) 1396 - 1407;
- Ebels - Hoving, B., 'Van nut en nadeel der periodisering voor de geschiedenis', in: *Groniek* 103 / 104 (1989) 115 - 129;
- Entelis, J.P., 'Libya and its North African Policy', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 173 - 189;
- Guriev, S. en Kolotilin, A., 'Determinants of Nationalization in the Oil Sector: A Theory and Evidence from Panel Data', *The Journal of Law, Economics & Organization* (2009) 1 - 23;
- Harst, J. van der, 'De verdwenen voorspelbaarheid. Het Nederlandse Europabeleid tijdens en na de Koude Oorlog; een vergelijking', in: B. de Graaff, D. Hellema en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003) 131 - 154;
- Joffé, G., 'Libya and Europe', in: *The Journal of North African Studies* 6 : 4 (2001) 75 - 92;
- Joffé, G., 'Prodigal or pariah? Foreign policy in Libya', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 191 - 213;
- Kersten, A., 'De langste. Joseph Antoine Marie Hubert Luns', in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 211 - 227;
- Kobrin, S.J., 'Diffusion as an Explanation of Oil Nationalization: Or the Domino Effect rides again', in: *The Journal of Conflict Resolution* 29 : 1 (1985) 3 - 32;

- Kuitenbrouwer, M., 'Een realistische idealist. Max van der Stoel (1973 - 1977 en 1981 - 1982)', in: D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (eds.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999) 243 - 255;
- Mattes, H., 'Formal and informal authority in Libya since 1969', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 55 - 81;
- Murphy, E., 'Libya opens up. A Thaw in Political Relations with the West', in: *Harvard International Review* 22 : 3 (oktober 2000) 8 - 9;
- Luciani, G., 'Oil and political economy in the international relations of the Middle East', in: L. Fawcett (ed.), *International relations of the Middle East* (Oxford 2005) 81 - 103;
- Obeidi, A.S.M., 'Political elites in Libya since 1969', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 105 - 126;
- Pargeter, A., 'Qadhafi and political islam in Libya', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 83 - 104;
- Penrose, E., 'Oil and International Relations', in: *British Journal of International Studies* 2 : 1 (1976) 41 - 50;
- Rubin, B., 'The Military in Contemporary Middle East Politics', in: *Middle East Review of International Affairs* 5 : 1 (maart 2001) 47 - 63;
- Safty, A., 'Sadat's negotiations with the United States and Israel: from Sinai to Camp David', in: *American Journal of Economics & Sociology* 50 : 3 (1991) 285 - 298;

- Scott-Baumann, M., 'Nasser, Suez and Arab nationalism', in: *History Review* 66 (maart 2010) 44 - 49;
- Solomon, H. en Swart, G., 'Libya's foreign policy in flux', in: *African Affairs* 104 : 416 (2005) 469 - 492;
- Staden, A. van, 'American-Dutch political relations since 1945: what has changed and why?', in: J.W. Schulte Nordholt en R.P. Swierenga (eds.), *A bilateral bicentennial. A history of Dutch-American relations 1782 - 1982* (Amsterdam 1982) 80 - 96;
- 'The Libyan revolution in the words of its leaders', in: *Middle East Journal* 24 : 2 (1970) 203 - 219;
- Vandewalle, D., 'From International Reconciliation to Civil War, 2003 - 2011', in: D. Vandewalle (ed.), *Libya since 1969. Qadhafi's revolution revisited* (New York 2008) 215 - 239;
- Zoubir, Y.H., 'Libya and Europe: Economic realism at the rescue of the Qaddafi authoritarian regime', in: *Journal of contemporary European studies* 17 : 3 (2009) 401 - 416;
- Zoubir, Y.H., 'Libya in US foreign policy: from rogue state to good fellow?', in: *Third World Quarterly* 23 : 1 (2002) 31 - 53;
- Zoubir, Y.H., 'The United States and Libya: From confrontation to normalization', in: *Middle East Policy* 13 : 2 (2006) 48 - 71.

Boeken (op auteur)

- Arnold, G., *The maverick state. Gaddafi and the New World Order* (Londen 1996);

- Aston, J. en Ferguson, I., *Cover-up of convenience: the hidden scandal of Lockerbie* (Edinburgh 2001);
- Baylis, J. et al., *The globalization of world politics. An introduction to international relations* (New York 2008);
- Bosmans, J., *Staatkundige vormgeving in Nederland: Volume 2* (Assen 2000);
- Haghebaert, B., *De wereld volgens Kadhafi* (Berchem 1986);
- Hellema, D., *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973 - 1974* (Den Haag 1998);
- Hellema, D., *Nederland in de wereld. De buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2010);
- Knutsen, T.L., *A history of International Relations theory* (Manchester 1997);
- O'Sullivan, M.L., *Shrewd sanctions: statecraft and state sponsors of terrorism* (Washington 2003);
- Smelik, A., Buikema, R., en Meijer, M., *Effectief beeldvormen. Theorie, analyse en praktijk van beeldvormingsprocessen* (Assen 1999);
- St. John, R.B., *Libya. From colony to independence* (Oxford 2008);
- St. John, R.B., *Qaddafi's world design. Libyan foreign policy, 1969 - 1987* (Londen 1987);
- Vandewalle, D., *A history of modern Libya* (New York 2006);

- Vandewalle, D., *Libya since independence. Oil and state-building* (Londen 1998);
- Wendt, A., *Social Theory of International Politics* (Cambridge 1999);
- Woldendorp, J., et al., *Party government in 48 democracies (1945 - 1998): composition, duration, personell* (Dordrecht 2000);
- Wright, J., *A history of Libya* (Londen 2010).

Naslagwerken (op alfabet)

- 'Houari Boumédiène', *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6e editie;
- 'Muhammed Jaafar al-Nimeiri', *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6e editie.

Primair

Kranten en nieuwswebsites (op datum)

- Butcher, T., 'Condoleezza Rice's visit opens new era in US-Libya relations', *The Telegraph* (web) 5 september 2008;
- 'Gaddafi seeks Russia energy pact', *BBC News* (web) 1 november 2008;
- Polgreen, L., 'Qaddafi, as New African Union Head, Will Seek Single State', *The New York Times* (web) 2 februari 2009;
- Hooper, J., 'More photo trouble for Berlusconi as Gaddafi makes first visit to Italy', *The Guardian* (web) 10 juni 2009;

- Slackman, M., 'Chafing After 40 Years, Qaddafi Baffles the West', *The New York Times* (web) 25 augustus 2009;
- MacFarquhar, N., 'Libyan Leader Delivers a Scolding U.N. Debut', *The New York Times* (web) 23 september 2009;
- 'Libya's Gaddafi urges "holy war" against Switzerland', *BBC News* (web) 26 februari 2010;
- Squires, N., 'Gaddafi: Europe will "turn black" unless EU pays Libya £4bn a year', *The Guardian* (web) 31 augustus 2010;
- 'Gaddafi dubs WTO "terrorists", slams Africa-EU ties', *Al Arabiya News* (web) 29 november 2010;
- Shadid, A., 'Clashes in Libya Worsen as Army Crushes Dissent', *The New York Times* (web) 18 februari 2011;
- ' "Zwaar in defensief gedrukte" Gaddafi gaat Libië niet verlaten', *NRC Handelsblad* (web) 22 februari 2011;
- 'VN en VS kondigen sancties tegen Gaddafi aan', *NRC Handelsblad* (web) 25 februari 2011;
- Cotler, I. en Genser, J., 'Libya and the Responsibility to Protect', *The New York Times* (web) 28 februari 2011;
- 'Ook sancties EU-landen tegen Libië', *NOS* (web) 28 februari 2011;
- 'EU leaders say Qaddafi must go', *European Voice* (web) 11 maart 2011;

- 'Libya: US and EU say Muammar Gaddafi must go', *BBC News* (web) 11 maart 2011;
- 'Europese landen leverden volop wapens aan Kadhafi', *De Volkskrant* (web) 14 maart 2011;
- 'Rosenthal over helpen Libië: wie A zegt moet ook B zeggen', *De Volkskrant* (web) 18 maart 2011;
- Sands, P., 'UN's Libya resolution 1973 is better late than never', *The Guardian* (web) 18 maart 2011;
- Bowcott, O., 'Targeting Gaddafi is allowed by UN resolution, international lawyers say', *The Guardian* (web) 21 maart 2011;
- Vandenberghe, D., 'Afgelopen herfst waren Sarkozy en Gaddafi nog vrienden', *NRC Handelsblad* (web) 22 maart 2011;
- 'Kabinet besluit tot deelname aan acties Libië', *Trouw* (web) 22 maart 2011;
- Stratton, A., 'Obama, Cameron and Sarkozy: let-up in Libya until Gaddafi departs', *The Guardian* (web) 15 april 2011;
- Andersen, R., 'Profiel: president Bashar al-Assad zal Syrië de democratie niet brengen', *De Volkskrant* (web) 20 april 2011;
- 'Profile: Muammar Gaddafi', *BBC News* (web), 27 juni 2011;
- Klis, H., 'Hillen: Gaddafi verdrijven met bombardementen is naïef', *NRC Handelsblad* (web) 29 juni 2011;

- 'Nederland erkent Libische Overgangsraad', *NOS* (web) 13 juli 2011;
- 'Rutte hoopt op val Gaddafi voor einde Nederlandse missie', *NRC Handelsblad* (web) 14 juli 2011;
- 'Gaddafi "dead": reaction from around the world', *The Telegraph* (web) 20 oktober 2011;
- 'Gaddafi gedood in Sirte', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011;
- Klis, H., ' "Gaddafi stierf aan schotwond in hoofd door spervuur" ', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011;
- Spetalnick, M. en MacInnis, L., 'Obama: Gaddafi death is warning to iron-fist rulers', *Reuters* (web) 20 oktober 2011;
- 'Rutte: einde aan vreselijke dictatuur', *De Volkskrant* (web) 20 oktober 2011;
- 'Zo brengen de buitenlandse ochtendkranten de dood van Gaddafi', *NRC Handelsblad* (web) 20 oktober 2011;
- Gatehouse, G., 'Mystery surrounds Gaddafi's end', *BBC News* (web) 21 oktober 2011;
- Cumming-Bruce, N., 'U.N. Panel Calls for Inquiry Into Qaddafi's death', *The New York Times* (web) 21 oktober 2011;
- Fahim, K., 'U.S. and U.N. demand details from Libyan leaders on how Qaddafi died', *The New York Times* (web) 21 oktober 2011;

- Boon, L., ‘ “Gaddafi gedood door schotwond in hoofd” ’, *NRC Handelsblad* (web) 23 oktober 2011;
- Daalder I.H. en Stavridis, J.G., ‘NATO’s Success in Libya’, *The New York Times* (web) 30 oktober 2011;
- Dool, P. van, ‘Nieuwe VN-gezant voor Syrië Brahimi: meningsverschillen V-Raad overbruggen’, *NRC Handelsblad* (web) 19 augustus 2012.

Tijdschriften (op datum)

- ‘Tony Blair’s big tent. Why Tony Blair went to visit Muammar Qaddafi’, in: *The Economist* (web) 25 maart 2004;
- ‘Open yet closed. The capital is buzzing, even as the reformers take a knock’, in: *The Economist* (web) 18 november 2010;
- Hoeven, R. van der, ‘De verlaten dictator. Kadhafi liet in veertig jaar niets van Libië over’, in: *De Groene Amsterdammer* (web) 2 maart 2011;
- ‘The challenge of Libya. Where will it end?’, in: *The Economist* (web) 24 maart 2011;
- ‘Responsibility to protect. The lessons of Libya’, in: *The Economist* (web) 19 mei 2011;
- Boom, J., ‘Libië: oorlog is emotie’, in: *De Groene Amsterdammer* (web) 23 augustus 2011;
- ‘The rebellion’s leaders. Good intentions, fragile legitimacy’, in: *The Economist* (web) 27 augustus 2011;

- 'De opstand in Libië: een chronologisch overzicht', in: *Elsevier* (web) 20 oktober 2011;
- Boom, J., 'De gefilmde dood van Moammar Kadhafi', in: *De Groene Amsterdammer* (web) 21 oktober 2011;
- 'Hypocrisy and the West. When to celebrate a death', in: *The Economist* (web) 24 oktober 2011.

Overige publicaties of documenten van overheden (op alfabet)

- Brief van de Nederlandse regering aan de Tweede Kamer, 'Nederlandse bijdrage aan uitvoering VN Veiligheidsraad resolutie 1973 inzake Libië', referentie DVB/CV-082/11, Den Haag, 22 maart 2011;
- Energy Information Administration, 'Country Analysis Briefs: Libya', 1 - 10;
- Energy Information Administration, 'Country Analysis Briefs: Syria', 1 - 6;
- Handelingen Tweede Kamer, zitting 1968 - 1969 - 9800, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1969, Hoofdstuk V - Buitenlandse Zaken, brief van de minister van Buitenlandse Zaken, 16 januari 1969, nr. 33;
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, Kamerstuk, Beantwoording vragen van het lid De Roon over Europese samenwerking met Libië, 31 maart 2008;
- Press European Council The President, 'Joint statement by President Herman van Rompuy and President José Manuel Barroso on the death of Muammar Gaddafi', EUCO 104/11, 20 oktober 2011;
- Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1970;

- Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1971;
- Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1972;
- Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Staatsalmanak van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973;
- Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, februari 1969;
- Staatsuitgeverij, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Uitgave Vertegenwoordigingen van het Koninkrijk der Nederlanden in het Buitenland, september 1974;
- U.S. Department of State, 'Background note: Syria' (web) 9 maart 2012;
- U.S. Department of State, 'Remarks with Libyan national security adviser Dr. Mutassim Qadhafi before their meeting' (web) 21 april 2009.

Geraadpleegde archieven

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.02.05.02

Titel: Ministerraad

3 Raad van Ministers, Raad van Ministers van het Koninkrijk en onderraden, 1945 juli - 1975

3.02 Raad van Ministers (MR) 1945 juli - 1975

- Inv. 953 t/m 954 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1969 juli - dec)

- Inv. 986 t/m 988 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1970 jan - dec)
- Inv. 1105 t/m 1107 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1971 jan - dec)
- Inv. 1160 t/m 1162 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1972 jan - dec)
- Inv. 1235 t/m 1237 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1973 jan - dec)
- Inv. 1398 t/m 1400, 1402 t/m 1410 (notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers, 1974 jan - dec)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.03.01

Titel: Ministeries voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (KMP)

Kabinet Minister-President

C Periode (1937) 1970 - 1979 (1989)

3 Maatschappelijke wetenschappen

- Inv. 9305 (openbaar bestuur, internationale betrekkingen, Afrika, Libië, brief van de tijdelijk zaakgelastigde te Tripoli aan de minister van Buitenlandse Zaken betreffende het conflict tussen Libië en Tsjaad, afschrift, met bijlagen. 1971)
- Inv. 9306 (openbaar bestuur, internationale betrekkingen, Afrika, Libië, brief van de tijdelijk zaakgelastigde te Tripoli aan de minister van Buitenlandse Zaken met het verzoek om een Arabisch stempel in het Nederlands paspoort op te nemen uit vrees voor een boycot van Nederlandse firma's en producten door Libië, met bijlage. 1973)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.157

Titel: Ministerie van Buitenlandse Zaken: Nederlands Consulaat-Generaal later Ambassade in Algerije Gezantschap Algerije

9 Staatkunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 154 (staatkunde, diplomatieke betrekkingen van Algerije met het buitenland, Libië)
- Inv. 249 (internationale organisaties, Verenigde Naties (VN), onderhandelingen met de organisatie van de olie-exporterende landen (OPEC))
- Inv. 250 (internationale organisaties, Verenigde Naties (VN), buitengewone zitting)

Nationaal archief, toegangsnummer 2.05.173

Titel: Nederlandse Ambassade in Egypte (Caïro) Ambassade Egypte

A Algemeen archief

9 Staatkunde, landsverdediging en internationale organisaties

- Inv. 445 (staatkunde, betreffende de buitenlandse betrekkingen., de diplomatieke betrekkingen van Egypte met het buitenland., Libië.)

B Geheim archief

9 Staatkunde, landsverdediging en internationale organisaties

- Inv. 669 (staatkunde, betreffende de plannen voor de vorming van een unie tussen Egypte, Libië en Soedan.)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.190

Titel: Nederlands Gezantschap, later Ambassade in Irak (Bagdad) Ambassade Irak 1955-1974

9 Staatkunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 286 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de politieke en diplomatieke betrekkingen tussen Irak en andere landen en gebieden, Libië)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.206

Titel: Nederlandse Gezantschap, later Ambassade in Libië (standplaats Caïro, later Tripoli)

Ambassade Libië 1955 - 1974

1.1 Algemeen archief

0 Algemeen

- Inv. 6 (agenda's van ingekomen en uitgegane stukken, 1968 juni - 1971 feb 25)
- Inv. 7 (agenda's van ingekomen en uitgegane stukken, 1971 feb 26 - 1973)
- Inv. 9 (dossierinventarissen, 1965 - 1974, standplaats Caïro)
- Inv. 10 (dossierinventarissen, 1965 - 1974, standplaats Tripoli, eerste zending)
- Inv. 11 (dossierinventarissen, 1965 - 1974, standplaats Tripoli, tweede zending)

1 Organisatie

- Inv. 13 (betreffende de vestiging van een Nederlands Consulaat in Libië, opbouw)
- Inv. 14 (betreffende de vestiging van een Nederlands Consulaat in Libië, opening)
- Inv. 16 (betreffende het ontwikkelen en uitbreiden van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Libië)

2 Protocol

- Inv. 20 (betreffende het aanbieden van geloofs- en terugroepingsbrieven, F. van Oven en G.W. van Barneveld Kooy)
- Inv. 21 (betreffende het aanbieden van geloofs- en terugroepingsbrieven, Th. P. Bergsma)

3 Juridische aangelegenheden

- Inv. 26 (betreffende de naasting van eigendommen van Italianen in Libië na de uitzetting van de Italiaanse kolonie)
- Inv. 27 (betreffende de wijziging van de Libische Grondwet en wetten met de Koran als basis)
- Inv. 28 (betreffende de censurering van de pers in Libië)

5 Verkeer en vervoer

- Inv. 32 (betreffende de ontwikkelingen inzake de luchtvaart en de luchtvaartindustrie in Libië)
- Inv. 33 (betreffende de boycot van de Nederlandse scheepvaart door Libië)

6 Economie, arbeid

- Inv. 37 (betreffende de productie van ruwe aardolie door Libië, gebruik voor politieke doeleinden, 1965 - 1974)
- Inv. 38 (betreffende de productie van ruwe aardolie door Libië, gebruik voor politieke doeleinden, 1965 - 1975)
- Inv. 40 (betreffende het verlenen van ontwikkelingshulp aan Libië door diverse landen, diverse landen, 1967 - 1973)
- Inv. 43 (betreffende de begrotingen over de jaren 1963 - 1974 en het vijfjarenplan over de jaren 1969 - 1974 van Libië)
- Inv. 44 (betreffende de nationalisatie en confiscatie door Libië van buitenlandse bezittingen, 1963 - 1971)
- Inv. 45 (betreffende de nationalisatie en confiscatie door Libië van buitenlandse bezittingen, 1964 - 1974)
- Inv. 46 (betreffende de tewerkstelling van buitenlanders in Libië)
- Inv. 47 (betreffende de economische betrekkingen van Libië met het buitenland, diverse landen)
- Inv. 48 (betreffende de economische betrekkingen van Libië met het buitenland, Nederland, 1969 - 1970)

- Inv. 49 (betreffende de economische betrekkingen van Libië met het buitenland, Nederland, 1969 - 1974)
- Inv. 50 (betreffende de heffing van inkomstenbelasting van buitenlanders bij zakenbezoeken aan Libië)
- Inv. 51 (betreffende het behartigen van de belangen van het Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland (NEDECO), algemeen)
- Inv. 52 (betreffende het behartigen van de belangen van het Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland (NEDECO), herziening door de Libische revolutionaire regering van contracten inzake wegeaanleg)

8 Culturele aangelegenheden, voorlichting

- Inv. 53 (betreffende interviews en persconferenties van Libische regeringsfunctionarissen)
- Inv. 54 (betreffende het beheren en sluiten van de Nederlandse school in Libië)

9 Staatskunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 56 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, algemeen, 1964 - 1980)
- Inv. 58 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, parlement en kabinet, 1965 - 1978)
- Inv. 62 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, dienstreizen van de Nederlandse ambassadeur in Libië, Th. P. Bergsma, naar diverse steden in Libie)
- Inv. 63 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, rapportages over de binnenlandse politieke situatie)
- Inv. 64 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, gevolgen van de staatsgreep)
- Inv. 65 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, nationale feestdagen)

- Inv. 66 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, Palestijnse kwestie)
- Inv. 67 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, terrorisme)
- Inv. 68 (betreffende de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libië, jaarrapporten inzake de algemene ontwikkelingen, over de jaren 1970 en 1972 - 1973, 1971 - 1974)
- Inv. 70 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, algemeen)
- Inv. 71 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, beleid)
- Inv. 72 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, betrekkingen met het buitenland, Arabische en Afrikaanse landen)
- Inv. 73 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, betrekkingen met het buitenland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Sovjet-Unie)
- Inv. 74 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, betrekkingen met het buitenland, Verenigde Arabische Republieken (Egypte) en Syrië)
- Inv. 75 (betreffende de buitenlandse betrekkingen van Libië, bezoeken van buitenlandse staatshoofden aan Libië en vice versa)
- Inv. 76 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, Generaal Agreements on Tariffs and Trade (GATT)-overeenkomst tussen Libië en Italië)
- Inv. 77 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, zittingen van de Industriële Ontwikkelingsraad van de United Nations Industrial Development Organizations (UNIDO)
- Inv. 78 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, steun van Libië aan de Nederlandse kandidatuur voor een zetel in de International Civil Aviation Organization (ICAO) en het voorstel van Libië het Arabisch als officiële taal te aanvaarden)
- Inv. 79 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, congressen en conferenties, congressen en conferenties inzake de politiek en industrie van de Arabische landen)
- Inv. 80 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, congressen en conferenties, Vierde Islamitische Conferentie te Benghazi)

- Inv. 81 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, Euro-Arabische dialoog)
- Inv. 82 (betreffende de relatie van Libië tot internationale organisaties, zittingen van de Economische Commissie voor Afrika (ECA))
- Inv. 83 (betreffende militaire aangelegenheden van Libië, algemeen)
- Inv. 84 (betreffende militaire aangelegenheden van Libië, opheffing buitenlandse bases)
- Inv. 85 (betreffende militaire aangelegenheden van Libië, wapenaankoop)

1.2 Geheim archief

0 Algemeen

- Inv. 86 (dossierinventaris van het geheim archief van de Nederlandse Ambassade in Libië over de periode 1965 - 1974)

5 Verkeer en vervoer

- Inv. 87 (betreffende de betrokkenheid van Libië bij vliegtuigkapingen)

6 Economie

- Inv. 88 (betreffende het gebruik van de productie van ruwe aardolie als politiek drukmiddel door Libië)

9 Staatkunde

- Inv. 89 (betreffende de binnenlandse politieke situatie in Libië)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.313

Titel: Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1965 - 1974

A Stukken van algemene aard

A1 Eigentijdse toegangen A 1.1 Algemeen (correspondentie met diverse instellingen van onder het ministerie ressorterende afdelingen)

- Inv. 1078 (index (klapper) op eigennamen, voorkomend in de dossiers, Kur - Lamme)

A2 Telegrammen

- Inv. 1387 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T 1969)
- Inv. 1427 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T 1970)
- Inv. 1467 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, To - V 1971)
- Inv. 1509 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T 1972)
- Inv. 1568 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, Tr - Va 1973)
- Inv. 1626 (ingekomen telegrammen, afkomstig van Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T - V 1974)
- Inv. 1712 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, Si - Wa 1969)

- Inv. 1727 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, St - War 1970)
- Inv. 1742 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, S - War 1971)
- Inv. 1759 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, St - War 1972)
- Inv. 1780 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T - War 1973)
- Inv. 1801 (uitgaande telegrammen, gericht aan Nederlandse permanente vertegenwoordigingen, ambassades en gezantschappen in het buitenland, T - War 1974)

A3 Codeberichten

- Inv. 1826 t/m 1832 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1969) Enkel onderzocht op berichten over Libië.
- Inv. 1833 t/m 1842 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1970) Enkel onderzocht op berichten over Libië.
- Inv. 1843 t/m 1852 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1971) Enkel onderzocht op berichten over Libië.
- Inv. 1853 t/m 1863 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1972) Enkel onderzocht op berichten over Libië.
- Inv. 1864 t/m 1876 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1973) Enkel onderzocht op berichten over Libië.
- Inv. 1877 t/m 1888 (minuten van uitgaande codeberichten, Diplomatieke dienst, 1974) Enkel onderzocht op berichten over Libië.

B Codearchief

3 Juridische aangelegenheden

- Inv. 4539 (publiekrecht, persvrijheid, briefgeheim (censuur), Libië; beperking van de persvrijheid. 1970)
- Inv. 4591 (publiekrecht, strafrecht, algemeen, Libië; wet op illegale winsten. 1970)

6 Economie, migratie, arbeid

- Inv. 5756 (algemeen, algemene economische berichtgeving, economische rapportages uit diverse landen. 1964 - 1974, Libië, 1965 - 1974)
- Inv. 6164 (economie, algemeen, economische betrekkingen, Nederland met het buitenland, economische betrekkingen tussen Nederland en andere landen, Libië 1968 - 1971)
- Inv. 6597 (economie, algemeen, economische betrekkingen, economische betrekkingen van landen onderling, betreffende het verzamelen van handelspolitieke en economische informatie met betrekking tot diverse landen onderling. 1964 - 1974, Libië 1968 - 1974, Sowjet Unie, 1972)
- Inv. 7931 (economie, goederen, algemeen, nationalisatie en aanverwante restrictieve maatregelen, algemeen, Libië; nationalisatie van oliebelangen en confiscatie van buitenlandse bezittingen en belangen, alsmede ontruimingsbevelen voor (huur)woningen waarin diplomatieke vertegenwoordigers gehuisvest zijn. 1969 - 1974)
- Inv. 7967 (economie, goederen, grond en bodem, onroerende goederen, algemeen, Libië; maatregelen voor landhervorming. 1970)
- Inv. 8197 (economie, goederen, roerende goederen, handel, uitoefening van de handel, handelstransacties, Nederland met andere landen, handelsverkeer tussen Nederland en andere landen. 1964 - 1974, Libië, 1966 - 1974)
- Inv. 8213 (economie, goederen, roerende goederen, handel, uitoefening van de handel, handelsvorderingen, handelsvorderingen van Nederlandse particulieren en bedrijven op het buitenland. 1965 - 1974, Libië, 1965 - 1973)

- Inv. 8588 (economie, productie en consumptie, industrie en mijnbouw, industrie, Libië. 1965 - 1974, ontwikkelingen in de olie-industrie, 1965 - 1974)
- Inv. 8589 (economie, productie en consumptie, industrie en mijnbouw, industrie, Libië. 1965 - 1974, industriële ontwikkelingen, 1969 - 1970)

9 Staatskunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 10175 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, algemeen, rapportage uit diverse landen betreffende de binnenlandse staatskunde. 1964 - 1975, Libië, 1967 - 1974)
- Inv. 10303 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, grondgebied, grondwet, Libië, voorlopige grondwet. 1964 - 1971)
- Inv. 10456 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, machten in de staat, staatshoofd, Libië; bezoeken en contacten van kolonel president M.A.M. Kadafi. 1969 - 1974)
- Inv. 10618 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, machten in de staat, kabinet, kabinetswisselingen en -wijzigingen in diverse landen, Libië)
- Inv. 10741 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, machten in de staat, parlement, Libië; parlementsverkiezingen en opening van het parlement)
- Inv. 10802 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, machten in de staat, rechterlijke macht, Libië; benoeming van Egyptische rechters)
- Inv. 10943 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, binnenlandse politieke aangelegenheden, algemeen, Libië, verslagen en dienstreizen)
- Inv. 10944 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, binnenlandse politieke aangelegenheden, algemeen, Libië, binnenlandse situatie, perscensuur en berechting van het oude regime)
- Inv. 11220 (staatskunde, binnenlandse staatskunde, binnenlandse politieke aangelegenheden, politieke verhoudingen en partijen, Libië; politieke situatie en economische verhoudingen en de staatsgreep op 1 september 1969 door de Revolutionary Command Council (RCC))

- Inv. 11420 (staatkunde, binnenlandse staatkunde, verkiezingen, rapportage over verkiezingen in diverse landen, Libië)
- Inv. 11524 (staatkunde, binnenlandse staatkunde, binnenlandse politieke aangelegenheden, nationale uitingen, viering en herdenking van nationale feestdagen en bijzondere gebeurtenissen, Libië)
- Inv. 11683 (staatkunde, binnenlandse staatkunde, persberichten, Libië; korte politieke berichten)
- Inv. 11776 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhouding van Nederland tot andere landen, algemeen (buitenlands beleid), verhouding tot en betrekking van Nederland met andere landen, Libië)
- Inv. 13281 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Israël; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, Libië)
- Inv. 13317 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Italië, diplomatieke verhoudingen en verhoudingen, Libië)
- Inv. 13560 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Libië; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, algemeen, samenstelling van en wijzigingen in de buitenlandse dienst en het corps diplomatiek)
- Inv. 13561 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Libië; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, algemeen, reizen van officiële personen)
- Inv. 13562 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Libië; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, algemeen, buitenlandse politiek)
- Inv. 13571 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Libië; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, Sowjet Unie)

- Inv. 13580 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen (bilateraal), verhoudingen van andere landen onderling, erkenning en diplomatieke betrekkingen, Libië; diplomatieke betrekkingen en verhoudingen, Verenigde Staten)
- Inv. 14522 (staatkunde, multilaterale betrekkingen, wereldproblemen, Azië, Midden-Oosten, politieke groeperingen en aangelegenheden, algemeen, confederatie van Libië, Egypte en Syrië)
- Inv. 14819 (landsverdediging, militaire verdediging, binnenlandse militaire aangelegenheden, militaire aangelegenheden in diverse landen, Libië)
- Inv. 14904 (landsverdediging, militaire verdediging, binnenlandse militaire aangelegenheden, materieel, gebouwen en terreinen, algemeen, wapenleveranties aan verschillende landen, wapenleveranties aan Libië)
- Inv. 14960 (landsverdediging, militaire verdediging, bilaterale militaire betrekkingen, algemeen, militaire betrekkingen van Nederland en diverse landen onderling, Libië, Verenigde Staten)
- Inv. 14961 (landsverdediging, militaire verdediging, bilaterale militaire betrekkingen, algemeen, militaire betrekkingen van Nederland en diverse landen onderling, Libië, reizen van militaire missies)
- Inv. 14978 (landsverdediging, militaire verdediging, bilaterale militaire betrekkingen, algemeen, militaire betrekkingen van Nederland en diverse landen onderling, Sowjet Unie, Verenigde Arabische Republiek (VAR)
- Inv. 15105 (landsverdediging, militaire verdediging, multilaterale militaire betrekkingen, Afrika, algemeen, verdediging van Afrika, onder andere de strategische positie van de Kaap en wapenleveranties aan Libië)

99 Internationale organisaties

- Inv. 15957 (economische arbeidsorganisaties, Europese Economische Gemeenschap, algemeen, contacten van de EEG met diverse landen, Libië)
- Inv. 16463 (economische arbeidsorganisaties, Europese Economische Gemeenschap, algemeen, berichten van de handelsraden van de EEG-landen, afkomstig uit diverse plaatsen, Tripoli)

C Codearchief - geheim

6 Economie, migratie en arbeid

- Inv. 25211 (economie, migratie, arbeid, berichtgeving over de economische ontwikkelingen in diverse landen, Libië)
- Inv. 25307 (economie, productie en consumptie, industrie en mijnbouw, industrie, algemeen, olie-industrie in diverse landen, Libië)

9 Staatskunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 25967 (landsverdediging, burgerlijke verdediging, voorbereiding van de eventuele evacuatie van Nederlanders uit diverse landen in noodsituaties, Libië)

D Directie Buitenlandse Dienst

1 Organisme

- Inv. 26319 (algemeen, betreffende organisatorische en personele aangelegenheden met betrekking tot ambassades, gezantschappen, consulaten en vice-consulaten, alsmede attachés, Libië, Benghazi)
- Inv. 26320 (algemeen, betreffende organisatorische en personele aangelegenheden met betrekking tot ambassades, gezantschappen, consulaten en vice-consulaten, alsmede attachés, Libië, Cyrenaica)
- Inv. 26321 (algemeen, betreffende organisatorische en personele aangelegenheden met betrekking tot ambassades, gezantschappen, consulaten en vice-consulaten, alsmede attachés, Libië, Tripoli)
- Inv. 26672 (algemeen, rapportages van ambassadeurs en consuls over de situatie in het land van vestiging, Libië)
- Inv. 26831 (oprichting, verheffing en opheffing van posten, oprichting, verheffing en opheffing van Nederlandse diplomatieke- en consulaire posten in het buitenland, Libië)

Nationaal archief, toegangsnummer 2.05.251

Titel: Nederlandse Ambassade in Soedan (Khartoum) [periode 1955-1974] Ambassade Soedan 1955-1974

9 Staatkunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 223 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de diplomatieke betrekkingen., Sudan, Gabon - Nigeria)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.252

Titel: Nederlandse Ambassade in Syrië (Damascus) [periode 1955-1974] en het Consulaat te Aleppo [periode 1904-1976] Ambassade Syrië

I Consulaat / ambassade Syrië te Damascus

A Algemeen archief

9 Staatkunde, landsverdediging, internationale organisaties

- Inv. 263 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de buitenlandse betrekkingen van Syrië, Libië)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.05.258

Titel: Nederlands Consulaat, later de Ambassade in Tunesië [standplaats Tunis] BuZa / Consulaat - Ambassade Tunesië

9 Staatkunde, internationale organisaties

- Inv. 101 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de politieke en diplomatieke betrekkingen tussen Tunesië en andere landen en gebieden, Libië)

- Inv. 144 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de politieke en diplomatieke verhoudingen tussen derde landen onderling., Sovjet-Unie - Verenigde Arabische Republiek - Irak.)
- Inv. 145 (staatkunde, buitenlandse betrekkingen, betreffende de politieke en diplomatieke verhoudingen tussen derde landen onderling., Egypte - Libië.)

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.12.55

Titel: Ministerie van Defensie; Kabinet van de Staatssecretaris van Marine

Defensie / Kabinet Stas Marine

B Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

B7 Materieel, B 7.1 Algemeen

- Inv. 563 (betreffende de levering van militair materiaal aan het buitenland, 1950, 1961 - 1973, Libië 1967)